

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÓTH FERENC

**A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
MODERN KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYÉNEK
LÉTREHOZÓI**

Művészettörténet Tudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Passuth Krisztina, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:
Dr. Passuth Krisztina egyetemi tanár
Dr. Gellér Katalin Csc.
Dr. Németh István Csc.
Dr. Ágoston Júlia Ph.D.
Dr. Zwickl András Ph.D.

Témavezető: Sinkó Katalin

Budapest, 2006

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
I. fejezet: KÜLFÖLDI MŰVEK MÚZEUMI GYŰJTÉSE A 19. SZÁZAD FOLYAMÁN	28
<i>A Nemzeti Múzeum gyűjteményi egységeinek kialakulása (1802-1867)</i>	29
1. A Nemzeti Múzeum Képtárának kialakulása	29
2. A képtár reformkori gyarapodása egyetemes művészeti alkotásokkal	30
3. A Pesti Műegylet, a nyilvánosság első terepe	34
4. A Nemzeti Múzeum képtári gyűjteményeinek kiépítése (Kubinyi Ágoston)	36
<i>Az állami közgyűjteményi rendszer kialakulása, 1867-1895 (Pulszky Ferenc).</i>	39
1. Pulszky Ferenc elképzelései a Nemzeti Múzeum átszervezéséről	39
2. A gyűjtőkörök átrendeződése az Országos Képtár megalakulása után	42
3. Az állami mecenatúra keretei	46
4. A Képzőművészeti Társulat műpiaci vezető szerepe	47
5. A Társulat nemzetközi kiállításai, a művásárlások terepe	50
<i>A képzőművészeti közgyűjtemények egyesítésének programja (Pulszky Károly)</i>	55
1. A múzeumalapítás előkészítése	55
2. Az új múzeum tervezett szervezeti felépítése	57
3. A gyűjtemények felfejlesztésének költségelőirányzatai	59
4. A tervezet elfogadtatása	61
II. fejezet: MODERN KÜLFÖLDI MŰVÉSZET A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÚJ KONCEPCIÓJÁBAN	64
<i>Wlassics Gyula kultúrpolitikai programja</i>	65
1. Politikai karrier	66
2. A kulturális felemelkedés szolgálatában	68
3. Közgyűjteményi reform	70
4. A minisztérium átszervezése	71
<i>Pulszky Károly: az új múzeumi program áldozata?</i>	73
1. A vásárlások lázas lendülete	73
2. A költségek bizottsági vizsgálata	75
3. Az összeomlás	79

<i>A Szépművészeti Múzeum felépítésének új koncepciója</i>	84
1. Wlassics első múzeumi programnyilatkozata	84
2. Az Országos Képtár személyzete	87
3. Miniszteri szempontok a múzeum szervezeti felépítésének a kidolgozására	91
4. Európai múzeumlátogató tanulmányút	93
5. Az épület terve	104
6. A Szépművészeti Múzeum új programja	107
<i>A múzeumi program megvalósítói</i>	110
1. A Szépművészeti Múzeumot működtető szakértőgárda megalakulása	110
2. Térey Gábor a muzeológiai karrier útján	111
3. Koronghi Lippich Elek és az új hivatalos kultúrpolitika	113
4. A Képzőművészeti Tanács átszervezése	117
5. Wlassics Gyula utódjai	124
III. fejezet: A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM MODERN KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYÉNEK KIÉPÍTÉSE (1895-1906)	126
<i>A nemzetközi kiállítások hazai szervezői</i>	127
1. A Képzőművészeti Társulat nemzetközi kiállításai	127
2. Lassú változás a Társulat művészeti orientációjában	132
3. A Nemzeti Szalon kiállításai	136
<i>Külföldi művek vásárlása a Szépművészeti Múzeum számára</i>	139
1. A vásárlások körülményei	139
2. Vásárlások 1895-1898 között	141
3. A modern grafikai gyűjtemény megalapítása (1897)	145
4. Külföldi vásárlások új feltételek mellett	148
5. Vásárlások 1899-ben	151
6. Vásárlások 1900-ban	153
7. Rodin-vásárlások (1900-1901)	156
8. Vásárlások a Nemzeti Szalon első nemzetközi kiállításáról (1901)	157
9. Vásárlások 1901-ben	159
10. Vásárlások 1902-ben	162
11. Vásárlások 1903-ban	163
12. Vásárlások 1904-1906 között	165

<i>A modern képtár a felépült szépművészeti múzeumban</i>	166
1. A Modern Képtár megnyitása 1906-ban	166
2. A Modern Képtár kiegészítései 1906-1914 között	172
EPILOGUS	176
RÖVIDÍTÉSEK	183
BIBLIOGRÁFIA	184

BEVEZETÉS

A kutatási programban feldolgozásra kerülő téma ötlete akkor fogalmazódott meg, amikor a Szépművészeti Múzeum 1994-ben megnyílt új 19. századi állandó kiállításának rendezésekor bizonyossá vált, hogy az intézmény milyen – addig rejtett – gazdagságú gyűjteménnyel rendelkezik a 19. század vége illetve a századforduló művészeti anyagából. Az addig raktárban rejtőzködő „újdomságok” pedig nem is ölelték fel mindazon műveket, amelyekkel a múzeum rendelkezik, és amelyek túlnyomó része az intézmény létrehozásáról szóló határozat (1894) és az épület felavatása (1906) között eltelt tizenkét év szerzeményei voltak. Ezek a leginkább a századvég szimbolista-szecessziós ízlésvilágába illeszkedő alkotások az elkészülésük idejében, gyakran közvetlenül a festő- vagy formázóállványról frissen kerültek a múzeum tulajdonába. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a Szépművészeti Múzeum épületének első megnyitásakor az emeleti kiállítások két szimmetrikus szárnyában volt elhelyezve az intézmény akkor még egyenrangúként kezelt két fő gyűjteménye: az egyik oldalon a Régi Képtár, a másikon a Modern Képtár. A modern művek nagyobb része természetesen magyar művészek alkotásaiból állt össze, de a 18-ból 7 teremben külföldiek, és zömmel a legutóbbi évek során történt szerzemények lettek kiállítva.

Elsőként azt próbáltam felmérni, hogy milyen külföldi művekkel találkozhatott a hazai közönség a 19. század végén a fővárosi fő kiállítótermek, mindenekeelőtt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat műcsarnoki kiállításain és a Nemzeti Szalonban, illetve ezek kiválogatásában milyen ízlés tükröződött.¹ A továbbiakban annak vizsgálata került a középpontba, hogy az állam számára sokáig fő beszerzési forrást jelentő nemzetközi tárlatokról mi maradt az országban, és milyen mechanizmus szerint történt a kiválasztás a megalapítandó Szépművészeti Múzeum számára.² A feldolgozásnak ebben az első

¹ Tóth 1995.

² Tóth 2004.

fázisában tehát az egyetemes művészeti alkotások magyarországi bemutatására, intézményi kereteinek és pártfogásának az alakulására helyeződött a hangsúly.

Munkám a későbbiekben egyre inkább a művészeti élet szervezésében, a kiállításokban és a közgyűjteményi vásárlásokban meghatározó szerepet játszó intézmények, és végül az ezeket központilag irányító főhatóság működésére irányult. A feldolgozás előrehaladtával kiderült, hogy ez a kérdés nem választható el a felépítendő Szépművészeti Múzeum ügyétől. Az irattári forrásokból kirajzolódott a múzeum alapítás kultúrpolitikai háttere is, amely további összefüggésekre irányította a figyelmet. A kérdés tehát úgy módosult, hogy személy szerint kik álltak az állami vásárlások hátterében a múzeum modern gyűjteményének kialakításánál. Egyáltalán: hogyan került a kultúrpolitika és a múzeumszervezésért felelős személyek látókörébe a kor élő művészetének a beszerzése.

A múzeum épületének 1906-ban történt átadása idejére, az azt megelőző évek szerzeményezéseinek köszönhetően, kialakult az intézmény képtárának hármas magja: a régi festészet gazdag gyűjteménye mellett a modern magyar és egyetemes művészet anyaga.³ Ez utóbbi, intézményesen ugyan nem elkülönített, de mindenképp önállóan kezelhető egységnek a vizsgálata úgy válik teljessé, ha nem marad ki az az anyagrész, amely a fentiekben jelzett intervallumot (1894-1906) megelőzően került közgyűjteménybe. Ezért tanulmányom – mintegy előtörténetet alkotva – kiterjed annak a műtárgyegységnek a kialakulására is, amely az új múzeum létrehozásáról megszületett döntés pillanatában már a Nemzeti Múzeumban volt, és amely később ugyancsak a megalakuló Szépművészeti Múzeumba került.

A gyűjteményezés két szakaszának elválasztására három évszám kínálkozik: 1894, 1895 vagy 1896. Az országgyűlés Millenniumi Bizottsága 1894. december 9-én hozott határozatot a Szépművészeti Múzeum felállításáról és

³ Az intézmény megalakulásakor a régi és a modern festészet szervezetileg egy gyűjteményi osztályt alkotott, melynek vezetője Térey Gábor osztályigazgató volt. Külön szervezeti egységet képezett a (nagyobbrészt gipszmásolatokat tartalmazó) plasztikai és a grafikai gyűjtemény.

annak költségeiről, a múzeum alapításáról pedig az 1896. évi VIII. tcikk 1. §-a rendelkezett. Az 1895-ös év melletti választásomat az indokolja, hogy ekkor veszi át Wlassics Gyula a vallás- és közoktatásügyi minisztériumi tárca és ezzel együtt a Szépművészeti Múzeum felépítésének az irányítását. Az ő színrelépésével ténylegesen új kurzus kezdődik, megváltoztatva a múzeummal kapcsolatban korábban kialakított koncepciót.

A csaknem a teljes 19. századot felölelő történeti áttekintés középpontjában az a kérdés áll, hogy az első magyar közgyűjtemény megalapításától milyen szervezeti átalakuláson keresztül és milyen szerzeményi preferenciák szerint kap helyet a Nemzeti Múzeum gyűjtési koncepciójában a külföld, ezen belül főként a század művészete. Az országban lévő képzőművészeti közgyűjtemények kialakulásának rövid áttekintése során kirajzolódik a gyűjtőkörök egyre markánsabb tagolódása (a Nemzeti Múzeum képtárai, Országos Képtár, Magyar Történelmi Képcsarnok). A Nemzeti Múzeum és az Országos Képtár műtárgyanyagának Pulszky Ferenc által kezdeményezett átcsoportosítása révén kialakultak a későbbi Szépművészeti Múzeum két gyűjteményének pillérei, a Régi Képtár és a Modern Képtár anyagának körvonalai. Részletesen szót kell ejteni a kiegészítés után állami kezelésbe vett közgyűjtemények gyűjteményfejlesztési lehetőségeiről.

A modern külföldi művek szemszögéből vizsgálva a művészeti alkotások intézményi gyűjtését és szervezeti formáinak kialakulását, ebből a speciális megközelítésből más összefüggések fényében láthatjuk az egész folyamatot, mint a Nemzeti Múzeum vagy a Szépművészeti Múzeum történetéről szóló korábbi feldolgozásokban. A 19. században külföldről közgyűjteménybe került alkotások eddig esetenként és külön-külön kerültek feldolgozásra. Ennek a század végére összeálló gyűjteményi egységnek a kialakulását történetileg összefoglaló és intézményi szervesülésének stádiumait feldolgozó munka eddig nem született.

A Szépművészeti Múzeum megalakításáról szóló határozat után mindenfajta újabb műtárgy szerzeményezés távlatilag ennek az új közgyűjteménynek a gyarapítására történt. A korszak fejleményeinek a

kronologikus feldolgozása során két olyan kérdés vetődött fel, amelyek kutatásaim fényében új megvilágítást, illetve az eddig ismertekhez képest más hangsúlyokat kapnak:

1. A Pulszky Károly – Wlassics Gyula konfliktus természete, kiváltó okai és lefolyása.
2. Térey Gábor kiemelt szerepe a Szépművészeti Múzeum szervezeti kialakításában és gyűjteményének fejlesztésében, és ezen belül fontos hangsúllyal a modern külföldi művek vásárlásának önálló kezdeményezése.

A tanulmány második (fő-) fejezetében vizsgált időintervallum, vagyis a Szépművészeti Múzeum szervezeti felépítése, lényegében egybeesik Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszteri ténykedésével (1895-1903). Wlassics kultúrpolitikai programjának egyik központi kérdésévé tette a képzőművészet helyzetének és befogadásának fejlesztését, és ezzel párhuzamosan a modern múzeumi intézményrendszer megteremtését. (Új szakmúzeumok létesítése és központi felügyeletű múzeumi hálózat kiépítése, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége valamint a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács átszervezése.) A Wlassics által kezdeményezett új művészetpolitika programszintű, ideológiai kidolgozója Koronghi Lippich Elek, a minisztérium művészeti osztályának vezetője volt.

Miniszterként Wlassics kiemelt hangsúllyal kezelte a Szépművészeti Múzeum felépítésének ügyét. Ezt a feladatot, az intézményrendszer átfogó programjába illesztve, új alapokról indította. Első ténykedése volt, hogy leállította a folyamatban lévő műtárgyvásárlásokat. Ezt az indokolta, hogy az új múzeum szervezeti felépítésének kidolgozása érdekében legelőször a meglévő műtárgyállomány számbavételére kellett sort keríteni. A képzőművészeti közgyűjtemények egyesítését korábban kezdeményező Pulszky Károly mindenekelőtt a régi művészet nemzetközi anyagának, a Nemzeti Múzeumban őrzött magyar műtárgyaknak valamint a gipszmásolat gyűjteménynek a majdan

felépítendő új múzeumban való elhelyezésével számolt. Ezen belül is preferenciát kapott az első műtárgycsoport rendkívüli anyagi erőkkkel való felfejlesztése.

Wlassics új koncepciójában a két kiemelt gyűjtemény (régiz és modern) azonos súllyal szerepelt. A távlati feladatok kialakítása során a legnagyobb hiányok pótlása, elsősorban a modern magyar művészet alkotásainak gyarapítása, ezzel párhuzamosan azonban, egyre fokozottabban, a külföldiek vásárlása került előtérbe. Ennek a célkitűzésnek a végrehajtása Pulszky Károllyal nemcsak az ellene folytatott fegyelmi és később törvényszéki vizsgálat miatt nem volt megoldható, de Pulszky alkatilag is kevésbé lett volna alkalmas a feladatra. Az események irattári anyagból kiszűrhető kronológiájából az derül ki, hogy Pulszky már Wlassics színrelépése előtt – ügyének parlament elé kerülésétől teljesen függetlenül – olyan pszichikai állapotba került, amely alkalmatlanná tette komolyabb múzeumszervezési munkák ellátására. Wlassics tudatosan felépített múzeumszervezési koncepciójának az átlátható, korrekt ügyvitel, a feladatok és végrehajtásuk tervszerű ütemezése felelt meg. A Szépművészeti Múzeum ügyeinek intézése céljából az Országos Képtár élére kinevezett Kammerer Ernő mellé ezért hazahívták a Németországban tanító művészettörténészt, Térey Gábort.

Kammerertől kinevezésekor Wlassics ugyanazoknak a technikai és szervezési feladatoknak a végrehajtását várta el, amelyekkel – a dokumentumokból igazolhatóan – Pulszkyt kívánta volna megbízni, ha utóbbi nem omlik idegileg össze, és sikerül kijutnia a saját maga által teremtett pénzügyi káoszból. Sok félreértésre adott okot a miniszternek az az utasítása, amellyel Pulszkytól elvonta a további vásárlások lehetőségét. Ezen intézkedésének azonban ugyanúgy nem volt semmiféle politikai éle, mint ahogy Kammererrel szemben hozott hasonló döntésének, amikor egy ideig rá ugyanezt a határozatot hozta. Miért is volt Wlassics erre az intézkedésére szükség? Az előző években az állami pénzforrások megnyitásával, Pulszky Károly nagyszabású külföldi vásárlásainak köszönhetően, meglehetősen nagy mennyiségű műtárgyanyag érkezett az országba. Annak érdekében, hogy az intézmény szervezeti felépítése

és ezen anyag kiállításának térbeli követelményei megállapíthatóak legyenek, mindenekelőtt a rendelkezésre álló kollekciónak kellett feldolgozni. Kammerer legelső feladata tehát a művek leltári nyilvántartása valamint korszakokonkénti (régimodern) és anyag szerinti csoportosítása volt. Ahhoz, hogy az intézmény szervezeti, szakmai felépítése megvalósulhasson, először tisztába kellett jönni azzal, hogy ténylegesen milyen mennyiségű és összetételű művészeti anyag van az országban, és csak azután jöhetett szóba a bővítés, illetve kiegészítés kérdése.

Wlassics egész miniszteri tevékenységének egyik legmeghatározóbb vonása volt, hogy mindent, kiváltképp a művészeti élet ügyeit szigorúan kézben tartotta. A Szépművészeti Múzeum szervezésének feladatát az első három évben valójában közvetlenül maga irányította. A vásárlások felfüggesztésére vonatkozó szigorú utasítása nem jelentette annak teljes leállítását, mindössze azt, hogy a vásárlásokat saját hatáskörébe vonta. Miniszteri tevékenysége az új múzeum gyarapítása érdekében tett állami vásárlások szempontjából két jól elkülöníthető fázisra oszlik. Az 1895-1899 közötti időszakot az erősen centralizált mechanizmus jellemzi. Wlassics rendszeresen látogatta a Képzőművészeti Társulat és a Nemzeti Szalon kiállításait, egyedül vagy minisztériumi tanácsadói (többnyire Koronghi Lippich Elek) társaságában, de minden egyes vásárlásról személyesen döntött. Az 1900-as év aztán több tekintetben fordulatot jelentett. A költségvetési előirányzat újabb pénzforrásokat biztosított a Szépművészeti Múzeum számára modern művek vásárlására, és ezzel számottevően gyarapodott a múzeumba bekerülő külföldi művek száma, de ennél is fontosabb volt ezek nemzetközi rangú kvalitása. Egyre inkább érzékelhető lett az Országos Képtár intézményi önállósodása, mindenekelőtt a vásárlások szervezése terén.

Mindezzel párhuzamosan fokról-fokra mind nagyobb szerepet kapott Térey Gábor a múzeumszervezési és a vásárlási ügyekben egyaránt. Térey az újjászervezett Képzőművészeti Tanács festészeti előadójaként, a miniszteri döntések előkészítése szempontjából kulcspozícióba került, és Lippich mellett Wlassics egyik legbefolyásosabb bizalmi embere lett. A Térey által szervezett és saját maga által kezdeményezett vásárlások eleinte a hazai kiállításokon kínált

választékból, később közvetlenül külföldről, olykor maguktól a művészekről történtek. Dolgozatomban a külföldi művek beszerzését, a gyűjtemény alakulásának és ütemének elemzését főként a Szépművészeti Múzeum irattári dokumentumaira támaszkodva tártam fel.

A Szépművészeti Múzeum új szerzeményeinek a megítélésük felmerül a művek illetve a kiválasztásban döntő szerepet játszó személyek által képviselt ízlésvilág megvizsgálása. Fontos kérdés, hogy mennyiben lehet ezeket a vásárlásokat egy fajta ízlés felől megközelíteni. A műtárgybeszerzések mechanizmusa az idők folyamán jelentős változáson esett át, különféle beszerzési módok érvényesültek, és mind a kezdeményezők mind a döntéshozók személyes értékítélete csak korlátozott mértékben tükröződik az 1906-ra egybegyűlt anyagban. Wlassics liberális kultúrnacionalizmusával és Térey 15-16. századi német művészet iránti eredendő vonzódásával nehezen indokolható a századvég prominens művészei alkotásainak a megvásárlása, de a jelentéktelenebb művek sorának közgyűjteménybe kerülése is. A múzeum modern külföldi gyűjteményének a kialakításában nem az egyéni ízlés döntött. Egy távlatilag kigondolt általános koncepció keretében sok esetben spontán döntések születtek, amelyek meghozatalában a korszak fejleményeiben való tájékozottság és egy magas szinten kialakult értékrend érvényesült. A gyűjtemény nem egyes személyek, hanem a korszak értelmiségének az ízlését reprezentálja, a döntésekben a kor ízlése tükröződik. Számomra ezért sokkal fontosabbnak bizonyult a beszerzéseket befolyásoló mechanizmusnak a megismerése, és a döntések meghozatalában illetve keresztülvitelében közvetlenül közreműködő személyek szerepe. Kiindulásom az volt, hogy ne egy definiált ízlés igazolja a folyamatot és a szereplőinek a döntéseit, hanem a körülmények, az összefüggések megismerése adja meg a magyarázatot: a folyamat igazolja önmagát.

Történettudományi és kultúrtörténeti összefoglalások

A 19. század kultúrhistóriájának számtalan, különféle irányú és mélységű

feldolgozása között viszonylag kevés olyan van, amely a magyarországi művészet intézményesülésének folyamatát, intézményi szervezetének kialakulását történeti keretek között átfogóan tárgyalná. Az ilyen újabb keletű történeti munkák közül kiemelhető a „Magyarország története a 19. században” című könyv⁴. A *Gergeley András* által szerkesztett összefoglaló munka széleskörű áttekintést ad a tudomány és kultúra intézményrendszereinek kialakulásáról, az állam szerepvállalásáról a művelődés, az oktatásügy és a kultúra finanszírozásában. *Katus László* „A polgári kultúra intézményrendszerének kiépülése Magyarországon a 19. században” című tanulmánya⁵ a közgyűjtemények kialakulását kíséri végig a 19. század elejétől, és részletesen kitér a szellemi élet intézményeinek, a könyvtárak, tudományos egyesületek, szaktudományi társulatok megalakulására, valamint a közgyűjtemények szakosodásának, szakmúzeumok alapításának a folyamatára a kiegyezés utáni években. *Fónagy Zoltán* „Modernizáció és polgárosodás” című könyvének⁶ azok a fejezetei világítják meg vizsgálódásunk történelmi hátterét, amelyek a dualizmuskor szellemi élete általános jellemzésének a keretében taglalják a polgárosodás intézményes alapjainak kiépülését, az 1870-80-as években kialakuló intézményrendszert. Fónagy a szaktudományok kifejlődéséhez kapcsolva vizsgálja az Akadémiának és tudományos osztályainak, a központi művelődési intézményeknek, közgyűjtemények szakosodásának a folyamatát.

Az 1970-es években megújult lendülettel fordult a kultuszminiszterek tevékenysége felé a figyelem. A Magyar Helikon kiadó 1975-ben indította el az „Eötvös József művei” sorozatot a kor neves történész kutatóinak a bevezető tanulmányaival, amely a kultúrpolitikus írásait gyűjtötte össze. Eötvös politikusi karrierjét *Felkai László*⁷, Trefort Ágostonét *Mann Miklós*⁸ dolgozta fel. A korszak kultuszminiszterei közül a történetírás megkülönböztetett figyelemmel foglalkozik Eötvös és Trefort reformintézkedéseivel. E kettő kezdeményező szerepén túlmenően Wlassics Gyula neve és miniszteri tevékenysége már kevésbé vált a

⁴ Magyarország története 2003.

⁵ Katus 2003.

⁶ Fónagy 2001

⁷ Felkai 1979.

⁸ Mann 1982.

köztudatban oly széles körben ismertté (és elismertté), mint nagynevű elődeié. Mann Miklós, aki a dualizmus kultuszminisztereinek tevékenységéről írt könyvében⁹ a kor három kiemelkedő személyisége közt Wlassicsot elődeivel egyenrangú reformpolitikusként tárgyalja, megállapítja, hogy a korszakkal foglalkozó szaktudomány addig túlnyomórészt csak az időszak első negyedszázadára fókuszált. A második negyedszázad objektív feldolgozását Mann szerint többnyire a negatív előjelű értékelés, a magyarosítónak vagy klerikális jellegűnek minősített intézkedések egyoldalú megítélése korlátozta.

A kiegyezést követő fellendülés az 1890-es évek közepére lezárult, és a századforduló éveivel kapcsolatban az utókor köztudatában mintha csak a millennium és a parlamenti közjogi csatározások hagytak volna maradandó nyomot. Pedig Wlassics Gyula személyiségét és kulturális reformintézkedéseit saját korában és a miniszteri működését követő évtizedekben igen nagyra értékelték.¹⁰ Wlassics miniszteri tevékenységének a fókuszában az oktatásügy valamint a lelkiismereti és vallásszabadság terén kivívott reformok mellett a művészeti élet szervezése és a művészeti intézményi rendszer egységesítése állt.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium levéltári anyaga nagyrészt elpusztult. A kor kultuszminisztereinek tevékenysége ezért főleg a feltáratlan dokumentumokból, miniszteri beszédekből, jelentésekből, írásokból ismerhető meg. Ezen források alapján értékelte újra Felkai László¹¹ és Mann Miklós¹² Wlassics politikusi pályáját. Wlassics közoktatásügyi reformját és művészetpolitikáját az Eötvös és Trefort által megkezdett kulturális reformfolyamat betetőzésének tartják, mely személyét a korszak kiemelkedő kultuszminiszterei sorába emelte. Mindkét történész azonban elsősorban az oktatásügy területének szakavatott kutatójaként dolgozta fel Wlassics kultúrpolitikai eredményeit. Továbbra is feltáratlan Wlassics mint

⁹ Mann 1993.

¹⁰ Győrffy Andor: Wlassics Gyula élet- és jellemrajza. Budapest 1896; Molnár Victor: Wlassics Gyula. Élet- és jellemrajzi vázlat. Budapest 1907.

¹¹ Felkai 1987, Felkai 1994

¹² Mann 1993, Mann 1994.

művészetszervező és a művészeti intézményrendszer megreformálója.¹³ Ez utóbbi reformmunkája középpontjában a Szépművészeti Múzeum felállításának az ügye állt. A múzeum irattára ezzel kapcsolatos dokumentumok sorát őrizte meg, amelyek eddig szinte teljes mértékben az érdeklődésen kívül estek, igaz ugyan, hogy az anyag korábbi állapota is gyakorlatilag lehetetlenné tette a kutatást.¹⁴

A történelmi tanulmányok szót ejtenek a múzeumok fejlesztéséről és a képzőművészet intézményeinek kiépítéséről, de a részletek elemzésére nem vállalkoznak. A Szépművészeti Múzeum megalapítása a millenniumi események egyik legfontosabb aktusa volt a parlament és a városi közönség szemében, felépítése pedig a kultúrpolitika legnagyobb erőket koncentráló vállalkozása, amelynek minden fejleményét hosszas és izgatott parlamenti vita kísérte – minderről manapság kevés szó esik. A művészeti intézményesülés folyamata ugyanis feldolgozatlan, átfogó története megíratlan. A századvég művészeti intézményei kapcsán meglehetősen egyoldalú és téves kép alakult ki nemcsak a köztudatban, hanem a szakirányú feldolgozásokban is. A központi államhatalom, a „hivatalos” kulturális ideológiák, a reprezentatív szervezetek, intézmények (a minisztérium és annak funkcionáriusai, az Országos Képzőművészeti Társulat, a Képzőművészeti Tanács stb.) kapcsán lépten-nyomon az akadémizmus és a konzervativizmus bélyegével találkozunk, anélkül, hogy ezek a fogalmak valamint az intézményi rendszer tartalma és működési mechanizmusa tisztázott lenne. Nehéz lenne ennek az egyoldalú és emiatt a kérdéssel szemben némi érdektelenséget fakasztó beállításhoz a okait kideríteni, de jelen dolgozat keretében ez nem is feladatunk. Bizonyos, hogy például sem *Lyka Károly* „Magyar művészet” sorozata, sem a „Magyar művészet 1890-1919” (szerk. *Németh Lajos*) kötet nem mentes a fenti előítéletektől.

¹³ Wlassicsnak a korszak művészeivel való eleven kapcsolatát illusztrálja néhány összegyűjtött levél In: Borbás 2004.

¹⁴ A Szépművészeti Múzeum irattára voltaképpen akkor kezdett kutatásra használható bázissá válni, amikor kezdetben Litkei Ágnes majd Dörögdi Sándorné irattárosok elkezdték a romokban lévő levél- és dokumentumhalmazt rendezni. Az ő áldozatos és új források előkerítését tevékenyen segítő munkájukkal vált lehetővé, hogy a magyarországi közgyűjteménytörténet egy fontos időszaka – kiegészítve egyéb irat- és levéltári kutatásokkal – e tanulmányban feltárhatóvá váljon.

A korszak hazai művészete új megvilágításba került egy sor közelmúltban megrendezett nagyszabású kiállítás kapcsán. Hazánkban is bekövetkezett a 19. századi képzőművészet újraértékelése és az 1980-as évek óta Európa-szerte reneszánszát élő kultúrtörténeti megközelítés adaptálása. A Magyar Nemzeti Galéria 1986-ban megrendezett Lélek és forma című kiállítása¹⁵ a képzőművészeti kategóriákon átnyúlva, a festmények és szobrok mellett iparművészeti tárgyakat, plakátokat és az építészeti törekvések illusztrációit vonultatta fel, mintegy felidézve a századforduló „Gesamtkunstwerk” gondolatát.

Az Aranyérmek, ezüstkoszorúk című ugyancsak a Nemzeti Galériában 1995-ben megrendezett tárlat¹⁶ alcíme, „Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században” jelzi, hogy itt voltaképpen nem is a hagyományos értelemben vett műbemutatóról van szó, hanem egy művészeti közeg struktúrájának az illusztrálása áll a középpontban. A katalógus szerzői a műalkotás létrejöttének, elismertetésének, a művészek társadalmi érvényesülésének művészettörténeti feldolgozásával közelítették meg témájukat. A bevezető tanulmány a művek és művészek társadalmi elismertetését illetve a hivatalos szervek részéről történő fogadtatását elemzi, a művek kulturális integrálódásának útját vizsgálja a kor sajátos hazai intézményi keretei közt.¹⁷ A további fejezetek a művészeti intézmények megalapításának körülményeit, működésüket, a művészeti élet struktúrájában betöltött szerepüket taglalják. Foglalkoznak a díjak, kitüntetések odaítélésével, illetve az állami vásárlások körülményeivel. Mind a mai napig ez a tanulmánykötet tekinthető a 19. századi művészeti intézményi struktúra illetve a művészeti életben történő állami szerepvállalás feldolgozása terén a leginkább áttekintést nyújtó forrásnak.

Nemzetközi (magyar és osztrák) összefogással, hazai részről *F. Dózsa Katalin* szervezésében jött létre az a kiállítás¹⁸, amelynek célja az volt, hogy Bécs és Budapest művészeti kapcsolatait feldolgozza, a birodalom kultúráján belül a két

¹⁵ Lélek és forma 1986.

¹⁶ Aranyérmek, ezüstkoszorúk 1995.

¹⁷ Sinkó 1995.

¹⁸ „Az áttörés kora. Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között” című kiállítás helyszínei: Bécs (2003), Budapest (2004) és Szentpétervár (2005).

város egyenrangú szerepéből kiindulva. A korábban megfigyelhető kulturális rivalizálás helyett az esemény szervezői a párhuzamos kulturális folyamatokat elemzik.

A nemzeti múzeumi képtár feldolgozása

A Nemzeti Galéria és a Budapesti Történeti Múzeum alapos kutatói munkával előkészített, elemző tanulmánykötettel kísért kiállításai elindultak abba az irányba, hogy a 19. századi magyarországi művészetből ne csak a festészeti stílus- és ízlésfejlődés folyamata, hanem mindennek társadalmi környezete, intézményi háttere, az egész művészeti élet szervezete jobban átláthatóvá váljanak. Továbbra is várat magára egy olyan összefoglaló tanulmány, amely az ország közgyűjteményeinek kialakulását, szerveződését, a század folyamán történt átrétegződését átfogó módon tekintené át. A magyar múzeumügy kétszáz éves évfordulója alkalmából megszületett ugyan egy kiállítási katalógus¹⁹, mely dióhéjban bemutatja a múzeumok történetét az anyaintézmény – a Nemzeti Múzeum – történetétől a szakmúzeumok létrejöttéig, ezek az összefoglalások azonban nem pótolják egy tudományos mű szükségességét. Hiányzik annak a hozzávetőleg évszázados folyamatnak az összefoglalása is, amely bemutatná azt, hogyan találták meg intézményes helyüket az egyetemes művészet alkotásai a nemzeti gyűjteményekben. A nemzeti múzeumi képtár kialakulásáról és történetéről szól *Éber László* összefoglaló tanulmánya a múzeum 1902-ben kiadott centenáriumi kötetében. Amikor Éber e tanulmányát írta, a kor egyetemes művészete még az eredeti „anyaintézményhez”, a Nemzeti Múzeum képtárához tartozott. Ez az egység azonban 1906 után – a teljes képtári anyaggal együtt – a Szépművészeti Múzeumhoz került. Ettől kezdve tehát a Nemzeti Múzeum történetéről szóló kiadványokban nem kapott hangsúlyos szerepet, mivel ezek jórészt a múzeum aktuális gyűjteményeinek előtörténetét dolgozták fel. A Szépművészeti Múzeummal kapcsolatos történeti összefoglalások többnyire

¹⁹ Múzsák kertje 2002.

1896-tal vagy 1906-tal kezdődnek, és gyűjteményeinek kialakulását vizsgálva leginkább csak sommás megállapításokat találunk a két korábbi intézmény (Nemzeti Múzeum és Országos Képtár) egységeinek az összevonásáról. A történeti visszatekintések többnyire csak az Esterházy-, Jankovich- és Pyrker-gyűjtemény sorsát részletezik.

Az eddigiek alapján indokolt, hogy ha a Szépművészeti Múzeum modern külföldi gyűjteményének a kialakulásáról szólunk, ne csak a művek bekerüléséről történjen említés, hanem e műveknek a gyűjtési-gyűjteményi struktúrába való illeszkedéséről is. A Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek, képtári anyagának a történeti áttekintése során szemre kell venni azokat a folyamatokat, melyek a külföldi művészet hazai bemutatására irányultak.

A magyarországi műgyűjtemények kialakulását dolgozta fel *Entz Géza* „A magyar műgyűjtés történetének vázlatja 1850-ig” című disszertációja.²⁰ *Bényei Miklós* „A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének átalakulása a polgárosodás időszakában”²¹ című tanulmányában a 19. század első felének kulturális intézményeit vizsgálta, ennek kapcsán hangsúlyozta a műgyűjteményeknek a közvélemény-formáló és ízlésfejlesztő szerepét is. Az újabb feldolgozások közül *Sinkó Katalin* „Adatok a magyar műgyűjtés történetéhez”²² című tanulmányát kell megemlíteni. Sinkó teljes történeti képet ad a 18. századi iskolai és magán, egyházi és főúri gyűjteményekről, ezeknek a kialakulásáról a korábbi „Kunst- und Wunderkammerekből”, valamint a 19. századi fejleményekről.

A Nemzeti Múzeum képtárának a története kapcsán Jankovich Miklós személyiségével, gyűjteményével két nagyobb kötet is foglalkozott a közelmúltban, az elsőt *Belitska-Scholtz Hedvig* állította össze „Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás” címmel²³ 1985-ben, a másodikat *Mikó Árpád* a Magyar Nemzeti Galéria kiállításához kapcsolódva 2002-ben²⁴. A Pyrker-gyűjteménnyel

²⁰ Entz 1937.

²¹ Bényei 1985.

²² Sinkó 1978.

²³ Jankovich-émlékkönyv 1985.

²⁴ Jankovich 2002.

kapcsolatos legfontosabb dokumentum *Mátray Gábornak*, a Széchényi Könyvtár órének 1846-ban kiadott katalógusa²⁵. A kiadvány nem csak a gyűjteményben található művek teljes jegyzékét tartalmazza, hanem a pátriárka-érsek személyes életútját, a felajánlás körülményeit is összefoglalja, ezen kívül néhány mondatos összegzést is olvashatunk az egyes alkotókról. A gyűjtemény anyagának újabbkori feldolgozása *Harasztiné Takács Mariannától* származik az 1987-ben megjelentetett *Pyrker-émlékkönyvben*²⁶. A Régi Képtár tulajdonképpeni magjának nyilvánított anyag teljes jegyzéke az újabb kutatások eredményeit pontosította, az adatokat összegezte. A „Múzeumi évszázadok Heves megyében” címen 2002-ben Egerben megrendezett tudományos konferencián Kiss Péter és Szigethi Ágnes tartott előadást a *Pyrker-képtárról*.²⁷

A Nemzeti Múzeum képtárának történetével kapcsolatban nélkülözhetetlen dokumentumok egykori tisztségviselőinek gyűjteményi összefoglalásai és jegyzékei²⁸, valamint a korabeli reagálások²⁹. A három alapgyűjteményből (Általános, *Pyrker*, József Magyar Képtár) álló múzeumi műgyűjtemény kétségkívül mindig is leginkább kiemelten kezelt egysége a Magyar Képtár, vagy ahogy korábban hívták, a Nemzeti Képcsarnok volt. Ennek a gyűjteményi részlegnek és a létrejöttét szorgalmazó valamint működését segítő Nemzeti Képcsarnok Alapító Egyesületnek a történetét *Fejős Imre* dolgozta fel³⁰.

A múzeum történetének első nagyobb összefoglalása az intézmény százéves fennállására 1902-ben összeállított jubileumi kötet.³¹ Ki kell emelni, hogy a „centenáriumnak” szánt könyv abból az akkor természetesnek vett megállapításból indul ki, hogy a Nemzeti Múzeum léte Széchényi 1802-ben tett adományához köthető. A Széchényi Könyvtár történetét a legalaposabb részletekig önálló kutatással feldolgozó *Berlász Jenő* pontos képet ad a múzeum

²⁵ Mátray 1846.

²⁶ Harasztiné 1987.

²⁷ Kiss Péter: *A magyarországi első nyilvános és állandó képműkiállítás Egerben és a Pyrker-képtár története (1812-1949)*, In: *Agria XXXVIII*, 7-30. és Szigethy Ágnes: *A Pyrker-képtár Budapesten*, In: *Agria XXXVIII*, 33-40.

²⁸ Mátray 1951, Mátray 1868, Kubinyi 1868, Ligeti 1870, Ligeti 1886.

²⁹ Kertbeny 1855, Dux 1857.

³⁰ Fejős 1957.

³¹ MNM 1902.

felállításának és fennállása első félszázada működésének a körülményeiről is³². Szerinte a múzeum 1808-ban történt törvénybe iktatása jelentette tényleges megalapításának a dátumát.³³ Berlász kiemelten hangsúlyozza József nádor kitüntetett szerepét mind a múzeum életre hívásában, mind későbbi fejlesztésében és működésének irányításában. Ugyanezt a következtetést fogadja el *Szvoboda Gabriella* is az Esterházy Képtár megvásárlásának körülményeit feldolgozó tanulmányában³⁴.

A Nemzeti Múzeum 19. századi képtárának kialakulását, sorsát az utóbbi években megjelentetett múzeumi albumok és kézikönyvek³⁵ az általános intézménytörténeten túl csak érintőlegesen tárgyalják. Mivel ez az egység 1906-ban kikerült a múzeum kebeléből, az intézmény gyűjteményeit elemző kutatók figyelme elsősorban annak jelenlegi képzőművészeti anyagára, a Magyar Történelmi Képcsarnokra koncentrálódik.³⁶ A Nemzeti Múzeum 19. századi képtárának történetét kísérte végig *Basics Beatrix* a ráckevei művészettörténeti konferencián tartott előadásában. A külföldi művek bekerülését ez az áttekintés is csak részlegesen érintette, igaz az ilyen irányú gyarapítás ekkor még kevésbé is volt hangsúlyos a korszak gyűjtési elképzeléseiben.³⁷

A hazai nemzetközi kiállítások feldolgozása

A Nemzeti Múzeum 19. századi képtárának a tárgyalásakor nem lehet figyelmen kívül hagyni a gyűjteménygyarapítás szempontjából a legfontosabb

³² Berlász 1981.

³³ A múzeum történetét feldolgozó saját kiadványok (MNM 1992, MNM 2002) továbbra is 1802-ben rögzítik az intézmény megalapításának dátumát.

³⁴ Svoboda 1999, 221.

³⁵ MNM 1992, MNM 2002.

³⁶ Fejős 1959, Rózsa 1977, Basics 2002. A Történelmi Képcsarnok azonban 1884-ben a 19. századi múzeumi képtártól független szervezetként (jóllehet jórészt annak anyagából) jött létre. Megalapításától kezdve az Országos Képtár, később a Szépművészeti Múzeum kezelésében volt, amíg az 1934-ben született múzeumi törvény a Nemzeti Múzeumhoz nem csatolta.

³⁷ Basics 2004.

terepet jelentő Pesti Műegylet működését, kiállításainak a kínálatát. Itt mindenekelőtt az egylet 1853 és 1864 között kiadott évkönyvei jelentenek kiinduló forrást³⁸. A megalakulását feldolgozó első összefoglalás *Bayer Józseftől* származik³⁹. Ugyancsak a megalakulás körülményeit és az egylet első kiállítását elemzi *Szvoboda Dománszky Gabriella* 1980-ban az *Ars Hungaricában* megjelent tanulmánya⁴⁰. *Szmrecsányi Miklós* az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat működésének a krónikájában⁴¹ a Műegylet tevékenységére is visszaemlékezik. Az egylettel szembeni kritikájában azt a korabeli nézetet fogalmazza meg, amely mások részéről is visszatérően megismétlődik, hogy a túl sok külföldi mű szerepeltetésével nem képviselte a hazai művészet érdekeit. *Sinkó Katalinnak* az *Aranyérmek, ezüstkoszorúk* kötethez írt bevezetője⁴² valamint *Szvoboda Dománszky Gabriellának* *Az áttörés kora* című katalógusban megjelent tanulmánya⁴³ lényeges adatokat közöl a Pesti Műegylet és a Nemzeti Múzeum intézményi kapcsolatairól, a Műegylet kiállításairól. Ezek az újabb megközelítések a Műegyletnek a múzeumi gyűjtemény gyarapításában betöltött fontos szerepét erősítik. *Szvoboda Dománszky Gabriella* jelenleg is a Pesti Műegylet teljes történetének a feldolgozásán, kiállításainak és a tárlatokon szerepelt művek történeti rekonstrukcióján dolgozik.⁴⁴

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1861-ben történt megalakulásától kezdve átvette a Pesti Műegylettől a műpiaci vezető szerepét is, majd annak a Társulatba történő beolvadása jó ideig monopol helyzetet biztosított a számára. A Társulat Múcsarnokban megrendezett kiállításai eleinte kizárólagos terepet jelentettek a Nemzeti Múzeum képtára, valamint a Szépművészeti Múzeum számára véghezvitt vásárlások tekintetében. Csak az 1890-es évek végétől gyarapodik az új intézmény külföldről, közvetítők útján vagy

³⁸ Műegylet Évkönyve 1853-1862, Műegylet Évkönyve 1863-1864.

³⁹ Bayer 1904.

⁴⁰ Svoboda 1980.

⁴¹ Szmrecsányi 1911.

⁴² Sinkó 1995.

⁴³ Svoboda 2004.

⁴⁴ Köszönöm a szerzőnek, hogy *A Pesti Műegylet története 1839-1867. A képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században Pest-Budán* című, megjelenés előtt álló könyvének még nem lezárt kéziratát megismerhettem.

közvetlenül a művészekkel felvett kapcsolatok révén. A Képzőművészeti Társulat belső szervezeti életéről, kiállításairól az egyesület éves periodikáiból értesülhetünk. 1882 és 1896 között a Társulat Közleményei⁴⁵, majd 1898 és 1901 között új hivatalos lapja, a Műcsarnok⁴⁶ rendszeresen beszámolt a kiállítások látogatottságáról, a vásárlásokról, pályázatokról, sőt a művészeti élet jelentősebb bel- és külföldi eseményeiről is. A kiállított műveken az 1890-es évek végétől bekövetkezett szemléletváltás a lap szellemiségében is megfigyelhető, egyre több írás jelenik meg Vajda Ernőtől, Rózsa Miklóstól vagy Lyka Károlytól, melyek beszámolnak a nemzetközi művészeti fejlemények újabb jelenségeiről.

A Társulat megalakulásának a körülményeit, történetét közvetlen szemtanú, *Szmrecsányi Miklós* dolgozta fel részletesen, aki hosszú ideig a titkári posztot betöltötte. Az egyesület működésének 50. évfordulójára megjelentetett történeti áttekintése mellett összeállítást is ad a vezetőségi tagokról, a díjazott művészekről és az állami vásárlásokról⁴⁷. A Társulat történetét további adatokkal egészítette ki *Pipics Zoltán* írása 1929-ben⁴⁸. *Gergely Attiláné* 1979-ben az *Ars Hungaricában*⁴⁹ az újabb eredmények felhasználásával kíséri végig a Társulat történetét, fokozottabb hangsúlyt fektetve a kultúrpolitikai kapcsolatokra és a művészi preferenciákra. Az „Aranyérmek, ezüstkoszorúk” katalógus több újabb vonatkozással gazdagítja (és módosítja) a Társulatról kialakult képet. *Sinkó Katalin* bevezetője⁵⁰ az állami megbízások, ösztöndíjak és vásárlások közvetítésében betöltött szerepének az elemzésével az állami funkciók fokozott átvételét igazolja. Ugyancsak ebben a kötetben megjelent tanulmányom⁵¹ a külföldi művek műcsarnoki megjelenését, valamint a kiállításokon megfigyelhető ízlésváltozást, az állami vásárlások megindulását kíséri végig.

Kevésbé feldolgozott a Nemzeti Szalon története és szerepe, amelynek tárlatain kezdettől fogva nagyobb helyet kaptak az újabb művészeti irányok,

⁴⁵ OMKT Közleményei 1882-1896.

⁴⁶ Műcsarnok 1898-1901.

⁴⁷ Szmrecsányi 1911

⁴⁸ Pipics 1929.

⁴⁹ Gergelyné 1979.

⁵⁰ Sinkó 1995.

⁵¹ Tóth 1995.

eleinte csak a hazai művészek, de 1901-től a kor élenjáró nemzetközi művészeti alkotásai is. A Szalon működésébe bepillantást enged 1895-től megjelenő Évkönyve, ezen kívül kiállításairól, belső életéről és a Társulattal folytatott perpatvaráról rendszeresen tudósított az idősebb egyesület közlönye is. A Nemzeti Szalon létrejöttének történetét Lázár Béla foglalta össze 1904-ben a Művészet lapjain⁵². Mind a Szalon, mind a műgyűjtés és intézményeinek története szempontjából fontos forrás az 1912-ben kiadott Nemzeti Szalon almanach, mely lexikonszerűen felsorolja azokat a külföldi művészeket is, akiknek alkotásait a Szalon 1894-1911 között bemutatta.

Az Országos Képtár és a Szépművészeti Múzeum feldolgozása

Az Országos Képtár anyaga nagyobb részt a magyar állam által 1871-ben megvásárolt Esterházy gyűjteményből, valamint a Nemzeti Múzeum gyűjteményeiből átvett, 1800 előtt készült művekből alakult ki. 1884-ben Pulszky Károlyt nevezték ki a képtár igazgatójának. Az országgyűlés Millenniumi Bizottsága 1894. december 9-én hozott határozatot a Szépművészeti Múzeum létrehozásáról a Nemzeti Múzeum kép- és plasztikai tára valamint az Országos Képtár gyűjteményének az egyesítésével. A döntés után hamarosan megkezdődött az intézményben elhelyezendő műtárgyanyag számbavétele, a különböző gyűjteményi egységek állagának az elkészítése. Kammerer Ernő, az Országos Képtár új vezetője (ebben a minőségében az ő hatáskörébe tartozott a felépítendő intézmény ügyeinek az intézése), a leltározások feladatával *Peregriny Jánost*, az Országos Képtár titkárát bízta meg. A Peregriny által elkészített jegyzékek, az egyes művek pontos állapotfelmérés során rögzített részletes adataival, máig alapvető információs bázist jelentenek az 1906-ban egyesített műtárgyanyaggal kapcsolatban. A négy részből, összesen hét kötetből álló sorozat az 1909 és 1915 közötti években jelent meg, külön csoportosítva az Országos Képtár⁵³, a Nemzeti

⁵² Lázár 1904

⁵³ Peregriny I 1909.

Múzeum⁵⁴ és a Történelmi Képcsarnok⁵⁵ anyagát, és önálló kötetben összefoglalva a felállításról született döntést követően közvetlenül a Szépművészeti Múzeum számára vásárolt műveket⁵⁶. Peregriny 1898-ban, miniszteri megbízás alapján, a múzeum akkori kiállításán szereplő műveivel kezdte a Nemzeti Múzeum állagának a feldolgozását, ennek összegzése 1900-ban külön kötetben is megjelent⁵⁷. Az állagjegyzékek elkészítésével párhuzamosan megtörtént a művek újraleltározása, és a tételek – nemzetiségi, korszakonkénti elkülönítés nélkül – az új leltári számok sorrendjében kerültek az egyes kötetekbe.⁵⁸

A Peregriny-féle összeírás óta semmiféle állagjegyzék nem készült a modern képtár anyagáról, de olyan tanulmány sem, amely a gyűjtemény történetét, kialakulását, összetételét kellő részletességgel tárgyalná. A legteljesebb múzeumtörténeti összefoglaló a Szépművészeti Múzeum fennállásának 50. évfordulójára, 1956-ban jelent meg *Pogány Ö. Gábor* és *Bacher Béla* szerkesztésében⁵⁹. A kötet nagyvonalakban áttekintést ad az egyes gyűjtemények kialakulásáról a Széchényi-felajánlástól kezdve az egyesítésig. Ezen belül részletesen taglalja az Esterházy Képtár megvásárlásának a körülményeit, a múzeum ősgyűjteményeivel kapcsolatban azonban csak a régi anyag előtörténetét ismerjük meg, a Nemzeti Múzeum képtárának az alakulása jóval kevesebb teret kap. A *Garas Klára* által szerkesztett, először 1985-ben megjelent reprezentatív múzeumi album⁶⁰ ugyancsak ezt a hagyományt érvényesíti, mintegy azt sugallva, hogy a Szépművészeti Múzeum az Országos Képtárból mint intézményi elődből, a gyűjteménye pedig az Esterházy gyűjteményből alakult ki. A múzeumtörténeti

⁵⁴ Peregriny II 1909 (I-II. füzet).

⁵⁵ Peregriny IV 1914

⁵⁶ Peregriny III 1914-1915 (I-III. füzet).

⁵⁷ Peregriny 1900.

⁵⁸ A későbbiekben érdemes további kutatómunkát szentelni azon művek sorsának a felderítésére, amelyeket a múzeum 1906-ban még birtokolt, de a jelenlegi állományban már nem találhatóak meg. A jelenlegi hiányoknak egy számottevő köre beazonosítható a „háborús veszteségekként” 1952-ben összeállított jegyzékben szereplő művekkel (Háborús veszteségek 1952), de egyrészt ezek sorsát is érdemes újra megvizsgálni, másrészt a lista közel sem fedi a teljes hiányt.

⁵⁹ SZM 1956.

⁶⁰ SZM 1985.

kronológiában a kötet nem említi a Nemzeti Múzeumi előzményeket. A szöveges bevezetőben és a modern művek képanyagában egyértelműen tükröződik a franciás ízlés, ezeknek a műveknek a beszerzése azonban csak a 20. század első évtizedeiben öltött nagyobb mértéket. Az album 2. javított kiadása⁶¹ leginkább képanyagában tér el az elsőtől. A kronológiában csak az újabb fejleményeket tekintve vannak kiegészítő adatok, az illusztrációk között viszont már jelentős helyet kaptak az újabb (1980-90-es évekbeli) szerzemények is.

A Szépművészeti Múzeum modern gyűjteményének 20. századi anyagát foglalja össze *Passuth Krisztina* és *Pataky Dénes* egy önálló kötetben.⁶² Ennek bevezetőjében a múzeum megnyitása utáni gyűjteményfejlesztési kísérletekről olvashatunk. Ugyanennek a sorozatnak egy másik kötetében *Genthon István* a gyűjteménybe került francia festményeket dolgozza fel.⁶³ A modern képtár időről-időre átrendezett állandó kiállításaihoz kapcsolódó katalógusok, vezetők alkalmat kínálhattak volna a gyűjtemény történetének a bemutatására is. Ezt egyikben sem találjuk meg, mindegyik csupán az adott kiállítási anyag ismertetésére és azok rendezésére szorítkozik. A múzeum első megnyitására összeálló állandó kiállítás leíró lajstromát *Peregriny János* állította össze⁶⁴. A bevezetőjéből hasznos információ számunkra a válogatás és a rendezés technikai menete, a közreműködők névsora, és nem tanulság nélküli az egységek elhelyezkedése, de mindenekelőtt a modern anyag rangbeli súlyának az igazolódása. A későbbi jelentősebb átrendezésekhez kapcsolódó katalógusok: „A Modern képtár katalógusa” (1913, *Térey Gábor*)⁶⁵; „A XIX. és XX. század külföldi mesterei I-II.” (1939, *Csánky Dénes*)⁶⁶; „Modern Külföldi Képtár” (1959, többször újra kiadva, *Genthon István*)⁶⁷; „XIX. századi gyűjtemény” (1993, *Cifka Brigitta*)⁶⁸.

⁶¹ SZM 1988.

⁶² Passuth-Pataky 1978.

⁶³ Genthon 1965.

⁶⁴ Peregriny 1906.

⁶⁵ Modern képtár 1913.

⁶⁶ Csánky 1939-1941.

⁶⁷ Genthon 1959.

⁶⁸ Cifka 1993a.

Tanulmányom egyik súlypontját képezi a 19. század végi modern szerzeményezésekben közreműködő személyek szerepének feltárása. Ezen belül Wlassics Gyula kiemelt helye nem csak abból fakadt, hogy ő a múzeumot érintő államigazgatási hierarchia csúcsa, hanem tevőleges közreműködése révén is. A másik főszereplő Pulszky Károly, akinek a személyisége, kezdeményező szerepe és programja alapvető volt a Szépművészeti Múzeum gyűjteményeinek kialakulásánál. Pulszky személye az 1980-as években került reflektorfénybe, az után, hogy 1984-ben Ausztráliában megjelent *Thomas Shapcott* hírlapi forrásokon és országgyűlési jegyzőkönyveken alapuló dokumentarista könyve⁶⁹. A mű különösen akkor keltett nálunk igen nagy feltűnést, amikor 1988-tól magyar fordításban is olvasható lett. *Nemeskürty István* „A kőszívű ember unokái” című regénye (1987) hiteles forrásnak kevésbé tekinthető irodalmi alkotás. Jelentős szellemi erőket mozgósítva adózott Pulszky Károly emlékének a Szépművészeti Múzeumban 1988-ban rendezett emlékkiállítás. Az ennek kapcsán kiadott, *Mravik László* által szerkesztett tanulmánykötet alapos kutatások alapján dolgozta fel azt a monumentális műtárgyanyagot, amely az ő beszerző útjai során került az országba. A Pulszky politikai meghurcoltatását részletesen taglaló bevezető tanulmány megállapításait az általam feltárt újabb irattári források más megvilágításba helyezik. Életútját és a Régi Képtárat gyarapító szerzeményeit *Eisler János* foglalta össze a „Magyar múzeumi arcképcsarnok” kötetben⁷⁰.

Wlassics személyes döntéseinek a meghozatalában jelentős szerepet kell tulajdonítanunk a minisztériumi tisztviselői ranglétrán egyre fontosabb pozícióba kerülő Koronghi Lippich Eleknek. A kultúrpolitikában betöltött szerepével kapcsolatban *Jurecskó László* tanulmányai szolgáltak igen hasznos adatokkal. Az 1982-ben a *Studia Comitatus* sorozatban közölt írás⁷¹ a Lippich által kidolgozott új művészetpolitikai irányt elemzi. Jurecskó felvázolja a politikus életútját, meghatározó szerepét a kor művészetpolitikájában. Ugyanő publikálta a művészeti életben betöltött fontos szervező tevékenységét 1995-ben az *Ars*

⁶⁹ Shapcott 1988.

⁷⁰ Múzeumi arcképcsarnok 2002, 720-722.

⁷¹ Jurecskó 1982. Ezt további adalékokkal kiegészítve ld. Jurecskó 2003.

Hungaricában⁷² a Lippich hagyatékban megtalált, a művészeti élet vezető személyiségeivel folytatott levelezés alapján.

Az Országos Képtár 1896 (Pulszky leváltása) után felálló tisztségviselői karáról nagyon kevés információ található. A „Magyar múzeumi arcképcsarnok” című kötet⁷³ a Képtár munkatársai közül Pulszky Károlyon kívül Kammerer Ernőről, Peregriny Jánosról és Térey Gáborról emlékezik meg tömör életrajzi adataik ismertetésével és irodalmi munkásságuk felsorolásával. Az intézmény vezetésére és egyben a Szépművészeti Múzeum ügyeinek az intézésére Kammerer Ernő kapott megbízást. Szülőhelyén, Szekszárdon a Wosinszky Mór Múzeum 2002-ben jelentetett meg róla emlékkönyvet⁷⁴, életének rövid áttekintésével és főként régészeti vonatkozású hagyatékának az ismertetésével, *K. Németh András* összeállításában. Térey Gábor személyisége eddig meglehetősen kevésbé keltette fel az intézmény történetével foglalkozó kutatók érdeklődését. Amit tudni lehetett róla, az leginkább a Szépművészeti Múzeum megnyitása utáni évekhez, a Régi Képtár ügyeinek a szervezéséhez, anyagának a feldolgozásához, valamint a grafikai lapok katalogizálásához kapcsolódik. Főként a grafikai gyűjtemény kialakítása és fejlesztése terén folytatott tevékenységét méltatja *Feleky Géza* a Nyugat egyik 1910-ben kiadott számában⁷⁵, annak kapcsán, hogy addigi feladatait Meller Simon veszi át. Az irattári források egyértelműen megvilágították, hogy a század utolsó éveitől Téreynek egyre nagyobb szerep jutott a felépítendő Szépművészeti Múzeum szervezeti előkészítésében és műtárgyak vásárlásában. Térey tevékenységének és szerepének a feltárása az elmúlt években egyszerre két szálon is elindult. Jelen tanulmány mindenképp a modern gyűjtemény megteremtésében kivívott érdemeit kívánja feldolgozni. Ezzel a munkával egyidejűleg a Szépművészeti Múzeum egy másik munkatársa, Radványi Orsolya Térey teljes személyes életútjának és főként a Régi Képtár szolgálatának szentelt muzeológusi karrierjének a feltérképezését végzi. A két munka ily módon, két

⁷² Jurecskó 1995.

⁷³ Múzeumi arcképcsarnok 2002.

⁷⁴ Németh 2002.

⁷⁵ Feleky 1910.

különböző irányból megközelítve, eddig az ismeretlenség homályában maradó, ám a múzeum történetének meghatározó egyéniségét teszi majd ismertebbé.

Nagy megbecsüléssel köszönöm meg Sinkó Katalin áldozatos témavezetői közreműködését. Tanulmányom több ponton az ő észrevételei alapján tisztult meg a körülményességtől, javaslatai nyomán fektettem nagyobb hangsúlyt más részek kifejtésére, és sor került némely adat pontosítására. Ugyancsak köszönöm Gerő Andrásnak, Geskó Juditnak, Szilágyi János Györgynek és Szvoboda Gabriellának, hogy kéziratomat elolvasva segítették a tanulmány végső formájának a kialakítását. Külön hálával tartozom Dörögdi Sándornénak, a Szépművészeti Múzeum irattárosának, aki kutatómunkámat nem csak az általam kért dokumentumok összegyűjtésével, hanem a vizsgált területhez tartozó egyéb, fontosnak vélt irat kikeresésével is tevékenyen segítette.

I. fejezet:

**KÜLFÖLDI MŰVEK MÚZEUMI GYŰJTÉSE
A 19. SZÁZAD FOLYAMÁN**

A NEMZETI MÚZEUM GYŰJTEMÉNYI EGYSÉGEINEK KIALAKULÁSA (1802-1867)

1. A Nemzeti Múzeum Képtárának kialakulása

A 19. század elején a nemzet történelmi múltjának, kulturális hagyományainak feltárására irányuló mozgalommal együtt merült fel a hagyományok, az emlékek, a nemzet kincsei megőrzésének a gondolata. Gróf Széchényi Ferencben fogalmazódott meg először, nemcsak a vágyak szintjén, hanem határozott tettekkel követve, hogy az ország előtt álló nagy feladatok megoldásához olyan közgyűjteményekre van szükség, amelyek a nemzeti művelődés összefogói és szervezői lehetnek. Ezzel a céllal ajánlotta fel 1802. november 25-én kelt alapítólevelében hungaricagyűjteményét a nemzetnek.⁷⁶ József nádor megbízásából Miller Jakab Ferdinánd, a könyvtár őre 1806-ban javaslatot készített a könyvtár szervezeti alapjainak kiszélesítésére, vagyis az Országos Könyvtár kibővítésével egy magyar nemzeti múzeum megszervezésére. József nádor kitartó előkészítő munkájának eredményeként az országgyűlés 1808. VIII. törvénycikke kimondta az új múzeum létesítését, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítását.⁷⁷

Az új intézmény létrehozásával az Országos Könyvtárban addig őrzött nyomtatott könyvekkel, kéziratokkal, pénzermékkal, rézmetszetekkel, címerképekkel és térképekkel együtt átkerült néhány festmény is. Ezek száma még jó ideig meglehetősen lassan gyarapodott, mivel a könyvtár, a régiségtár és a

⁷⁶ Széchényi adományáról és az Országos Széchényi Könyvtár megalapításáról, történetéről ld. MNM 1902. A legteljesebb és a legújabb forráskutatáson alapuló összefoglalás: Berlász 1981.

⁷⁷ Berlász Jenő ezt úgy értékeli, hogy „E törvény életbe léptetésével a Széchényi Országos Könyvtár – hat évvel az alapítás után – *de iure* megszűnt önálló intézmény lenni. ... Széchényi ezt a kibővített intézetet nem tekinthette többé a maga alapításának; ez már József nádor elhatározásának és fáradozásának eredménye volt.” Berlász 1981, 85. Az elmúlt évtizedek újabb kutatásában ezért a Nemzeti Múzeum alapításának dátumaként többnyire 1808-at jelölik meg. A 2002-ben kiadott jubileumi kiadvány (MNM 2002) azonban ismét visszatér a múzeum 1802-es alapítási dátumához.

természettudományi tárgyakhoz képest a képzőművészetre sokkal kisebb figyelem esett. A könyvtár adományozással együtt átvett egy-két portrét néhány hasonló műfajú alkotás egészítette ki a következő években. Később egy-egy magyar történelmi vonatkozású illetve allegorikus kép is gyarapította még a gyűjteményt, de összességében csak igen lassan, szórványos ajándékozások révén szaporodott a képzőművészeti állomány.⁷⁸

Miller Jakab Ferdinánd, az intézmény első igazgatója 1818-ban vetette fel egy új, „Pantheum”-nak nevezett osztály szükségességét.⁷⁹ „A Pantheum falait a régi korból való és jelenkori fejedelmek, királyi személyek, a király és haza körül érdemeket szerzett férfiak képmásai borítsák, hogy azok erényei követendő példa gyanánt álljanak az ifjabb nemzedék előtt”.⁸⁰ Miller sajnálattal szögezi le, hogy „... a *Magyar Pantheon* mindezideig szerfölött lassan fejlődött és alig tizenkét képmást mutathat föl”. Mivel a múzeum képtára jószerivel csak ezekből az alkotásokból állt, joggal feltételezhető, hogy az akkori igazgató ezt a célkitűzést tartotta irányadónak az intézmény képzőművészeti gyűjteményének a kialakításánál. A műgyűjtemény egyet jelentett a nemzeti képtárral, amelynek körvonalai nem művészeti, hanem tematikai szempontok szerint húzódtak, didaktikai célt szolgáltak.

2. A képtár reformkori gyarapodása egyetemes művészeti alkotásokkal

A gyűjtemény gyarapításánál kizárólag tematikai szempontok játszottak szerepet, a képtár szerzeményei közt hosszú ideig csak nemzeti vonatkozású képeket találunk. Ez azonban nem jelentette azt, hogy más nemzetiségű alkotók hazai témájú munkái ne kerülhettek volna a múzeum falai közé. Széchényi Ferenc fiai Johann Endertől rendelték meg apjuk portréját a Nemzeti Múzeum számára.⁸¹

⁷⁸ A képtári gyűjtemény alakulásához ld. Basics 2004.

⁷⁹ Acta litteraria Musei Nationalis Hungarici I. Szerk.: Miller Jakab Ferdinánd, Pest 1818.

⁸⁰ Idézi Éber 1902, 179.

⁸¹ A Széchényi István és Johann Ender között kialakult szoros kapcsolatról valamint a bécsi festőnek ennek révén a Magyar Tudományos Akadémiába került munkáiról ld.

A neves bécsi festő 1823-ban fejezte be az igen reprezentatív méretű képmást, amely később a könyvtár Széchényi-termét díszítette.⁸² A hazai művészeti élet még igencsak kezdetleges foka miatt a családi megbízások többségét, főleg a jelentősebb, reprezentatív megrendeléseket osztrák mesterek kapták.⁸³ Ezek közül néhány, adományként, a múzeum gyűjteményébe is bekerült.

A Nemzeti Múzeum reformkori történetének legjelentősebb kortárs művészeti gyarapodását Szvetic Jakab, a kőszegi kerületi tábla ülnöke indította el 1822-ben. Nagy társadalmi megmozdulást kiváltó nyomtatott felhívásában az ország nagyjait szólította fel arra, hogy közadakozással járuljanak hozzá, hogy a nemzet képtára jelentős történelmi tárgyú alkotásokkal gyarapodhasson. Szvetic ismerte a bécsi akadémia legrangosabbként elismert történelmi festőjének, Peter Krafftnak a szándékát, hogy egyszer egy monumentális képen megörökítse Zrínyi hősi halálát.⁸⁴ A felhívás két további festmény megrendelésére is kiter: I. Ferenc 1792-ben történt budai megkoronázásának megfestésére és egy Mária Teréziát az 1741-es a pozsonyi országgyűlésen ábrázoló jelenet elkészítésére. Az indítvány sikereként az országgyűlés az első két kép megrendelésére adhatta meg a megbízást az osztrák művésznek 8000 ezüst forintért. Az elkészült művek⁸⁵

MTA és a művészetek 1992, Ender 2001.

⁸² Johann Ender: *Gróf Széchényi Ferenc*, vászon, olaj, 318 x 220 cm, ÁK 3165. Az Általános Képtár átvételével együtt a képet a Szépművészeti Múzeum 1905-ben a tulajdonába vette, majd az új leltárkönyvben a 189.B leltári számot kapta, de megszakítás nélkül máig a Nemzeti Múzeum falán maradt.

⁸³ A Magyar Tudományos Akadémia számára megrendelt arcképek jelentős része is sokáig osztrák festőnek, többnyire a kor legjelentősebb portretistáinak (Johann és Thomas Ender, Friedrich von Amerling, Anton Einsle) alkotása, ld. erről MTA és a művészetek 1992.

⁸⁴ Krafft Zrínyi-képéről ld. Galavics 1981.

⁸⁵ Peter Krafft: *Zrínyi Miklós szigetvári kirobanása*, vászon, olaj, 455 X 645 cm, ÁK 3003, SZM 137.B; *I. Ferenc császár magyar királlyá koronázása*, vászon, olaj, 454 x 641 cm, ÁK TK 617, MNM 617. A Nemzeti Múzeum 1874-ben helyszűke miatt mindkét képet letétbe adta a Ludoviceumnak. (MOL VKM Levéltára A-I-4, VKM 1874-V-3-1011, 1874. január 10., Valkó Arisztid cédulázása 5100. sz., MTA MKI.) A Zrínyi-jelenet 1894-ben került vissza (MOL VKM Levéltára A-I-4, VKM 1894-V-3-12791, 1894. március 8., Valkó Arisztid cédulázása, MTA MKI.), a Koronázást viszont Pulszky Károly kérésére a miniszter az Országos Képtár kezelésében működő Történelmi Képcsarnoknak engedte át (MOL VKM Levéltára A-I-4, VKM 1893-V-3-44274, 1893. szeptember 12., Valkó Arisztid cédulázása 5101. sz., MTA MKI.). Az első kép a Szépművészeti Múzeum gyűjteményi leltárának elkészítésekor emiatt az új múzeum tulajdonába került, a második viszont, a Történelmi Képcsarnok leltári anyagával együtt, a Nemzeti Múzeum

először 1825-ben Bécsben egy ideiglenes építményben lettek bemutatva, majd Pollack Mihály 1842-ben szállíttatta be a múzeum új épületébe.⁸⁶

Az országgyűlés által elfogadott 1832/36. évi XXXVII. törvénycikk rendelkezett a múzeum új épületének felépítéséről, egyben ugyanez a nevezetes törvénycikk határozott a Nemzeti Múzeum alapítása utáni első nagyobb mennyiségű gyarapodásáról is. József nádor 1832. november 12-én kötött adásvételi szerződést Jankovich Miklóssal gyűjteményének a megvásárlásáról, amelyet az országgyűlés által történt szentesítés után a múzeum 1837-ben vehetett át hivatalosan is.⁸⁷ A gyűjtemény elsősorban ugyan a könyv-, kézirat- és régiségtár fejlődése szempontjából hozott jelentősebb fordulatot, de mintegy hatvan, zömmel 17-18. századi itáliai festményt is magába foglalt. Ezzel a képtár összetétele a magyar történelmi vonatkozású arcképek és történelmi jelenetek mellett általánosabb művészettörténeti kitekintést is nyújthatott.

Ugyanez alatt az országgyűlési ciklus alatt született döntés egy másik, a múzeum számára az előbbinél még nagyobb jelentőségű gyűjtemény megszerzéséről is. Pyrker János László egri érsek 1836-ban a nemzetnek adományozta képgyűjteményét, amelyet korábban mint velencei pátriárka vásárolt.⁸⁸ Az 1832/36. évi XXXVIII. törvénycikk 2. §-a és az 1844. július 20-án kelt átvételi elismervény szerint 190 festményt adott át a Nemzeti Múzeum igazgatójának.⁸⁹ A gyűjtemény elsősorban a régi olasz – főként velencei – festészet kiváló sorozatával gazdagította az addig kevés számottevő művel rendelkező képtárat. A néhány modern műalkotás közül kiemelkedik Josef Danhauser nyolc olajfestménye⁹⁰, ezek közül is a Pyrker Habsburg Rudolfról írt

tulajdonába ment vissza.

⁸⁶ Cifka 1993.

⁸⁷ Jankovich-életrajz 1985; Jankovich 2002.

⁸⁸ Pyrker-életrajz 1987.

⁸⁹ Ezt Pyrker később még két képpel egészítette ki: 1847. március 31-én Anton Einsle Pyrkerrel készült arcképével (*Pyrker János László*, vászon, olaj, 79 x 64 cm, PK, TK 101, MNM 101), amelyet Kubinyi Ágoston, akkori igazgató felkérésére festett a bécsi festő, ld. Peregriny II 1909, I. füzet, 3, majd 1846. december 6-án Correggio „Krisztus holttestének angyalok általi levétele a keresztről” című festményével.

⁹⁰ Josef Danhauser Pyrker „udvari festője” volt velencei pátriárka korában, majd Magyarországra is követte őt, és több évig dolgozott az egri érsekségnél. *Utolsó ütközet Rudolf és Ottokár között*, vászon, olaj, 58,5 x 69,5 cm, PK, OK 3021, SZM 150.B; *Wallstein*

hőskölteményéből származó jelenetek.⁹¹ A Pyrker-képtár 1846. március 19-én nyílt meg a múzeum új épületében, mint a főváros első nyilvános műgyűjteménye.

A Nemzeti Múzeum és Könyvtár alapításakor az eredeti célkitűzés az ország tárgyi és szellemi termékeinek összegyűjtése volt. A Jankovich-gyűjtemény bekerülése azonban a múzeum előtt felvetette annak elvi kérdését, hogy mi történjek a külföldi eredetű és vonatkozású írott illetve tárgyi anyaggal. A két nagy magángyűjtemény megszerzésének köszönhetően a múzeumi képtár túlnyomórészt régi külföldi mesterek műveiből állt össze. Az eredeti elképzelés egy nemzeti történelmi tematikájú képtár összeállításáról ezzel egy időre háttérbe került. Mennyiségét tekintve nagyobb hangsúlyt kapott az egyetemes művészet általános fejlődése, az igencsak hézagos történelmi folyamatot kiterjesztve egészen az akkori jelenkorig. Emellett nagy (és mind nagyobb) megbecsülésben részesült a számszerűleg kisebb magyar történelmi vonatkozású műtárgyegység, amely nemzeti panteon alkotói közt viszont a korszak jelentős osztrák mesterei is megtalálhatóak voltak.

3. A Pesti Műegylet, a nyilvánosság első terepe

A képzőművészeti nyilvánosság első hazai fóruma az 1839-ben megalakult Pesti Műegylet volt. A Műegylet kiállításai nemcsak a bemutatkozást tették lehetővé és a nyilvánosságot biztosították, hanem ezzel a művek megvásárlásának

saját kardjába dől, vászon, olaj, 59 x 73,8 cm, PK, OK 3022, SZM 151.B; *Ottokár Rudolf császár elé veti kesztyűjét*, vászon, olaj, 60,5 x 75,5 cm, PK, OK 3023, SZM 152.B; *A lilium-völgyi remete*, vászon, olaj, 58,8 x 72,7 cm, PK, OK 3024, SZM 154.B; *Festő műterme*, vászon, olaj, 78 x 103,5 cm, PK, OK 3044, SZM 164.B; *Tanulmányfej*, fa, olaj, 32,3 x 24,5 cm, PK, OK 3050, SZM 170.B; *A szunnyadozó*, vászon, olaj, 68,5 x 51 cm, PK, OK 3051, SZM 171.B; *Wallsteint tölgyfa alatt temetik el*, vászon, olaj, 103,5 x 84,5 cm, PK, OK 3055, SZM 174.B.

⁹¹ Mátray 1846. A katalógus nem csak a gyűjteményben található művek teljes jegyzékét tartalmazza, hanem az alkotókról is olvashatunk néhány mondatos korrekt összegzést. Így Danhauserről: „Bécsben a' képző művészetek akadémiájában kezdé-meg művészi pályáját, hol a' hires Krafft P. kegyét megnyervén, ennek műtermében két évig dolgozott, 's tőle eredeti munkák készítésére buzdittatván, e' nembeli első kísérleteinek tárgyait Pyrker „Habsburgi Rudolf” czimű 's éppen akkor megjelent hőskölteményéből kölcsönzé, melyeknek hárma az 1826-ki múkiállításban látható volt.”

a lehetőségét is ígérték. A hazai műpiac odáig még nem fejlődött, hogy magánszemélyek anyagi áldozataira rendszeresen számítani lehetett volna. Így is számos olyan festmény került közvetítő útján később a Szépművészeti Múzeum tulajdonába, amelyet egykor a Pesti Műegylet valamely kiállításán vette meg korábbi tulajdonosa.⁹² Maga az egyesület is havonta rendszeresen megvásárolt egy-egy művet, amit aztán sorsolásra bocsátott a részvényesei között.⁹³ Ezek túlnyomó része – főként a kezdeti években – osztrák mű volt, amin a résztvevők arányeloszlását tekintve nincs mit csodálkozni, akkoriban mégis ellenérzéseket szült. Már kezdetektől heves támadásokat váltott ki, és erősen megosztotta a közvéleményt, hogy az osztrák művészek domináns jelenléte mellett a kiállításokon a hazai mesterek eleinte csak kiegészítették a sort. Nyilvános vita bontakozott ki azzal kapcsolatban, hogy a külföldiek ugyanazokkal a jogokkal szerepelhetnek-e a tárlatokon, mint a magyarok, amivel – egyáltalán jelenlétükkel – gátat szabnak a hazai művészet kifejlődésének. A másik megítélés szerint viszont a külföldiek nemcsak a kiállítások rangját emelik: a művészet egyetemes fejleményeiben való tájékozódás és konfrontáció lehetősége jobban segítik saját művészetünk irányának a megtalálását, mint az elszigetelődés.⁹⁴ Az ellentétes megközelítések mögött az általános politikai polémiai és a kulturális fejlődéssel kapcsolatos felfogások eltérő irányai húzódnak.

De valójában ki számít magyar művésznek egy olyan sajátos történelmi múlttal rendelkező és nemzetiségi viszonyait illetően meglehetősen összetett konglomerátumban, mint a Habsburg Birodalom, és ennek függvényében ki tekinthető külföldinek? A reformkortól a kiegyezésig érvényben volt az a meghatározás, amit Mátray Gábor, a Széchényi Könyvtár őre fogalmazott meg 1851-ben, a Magyar Nemzeti Képcsarnok megnyitása alkalmával felolvasott

⁹² A jelenleg a Szépművészeti Múzeum tulajdonában lévő képekből Szvoboda Dománszky Gabriella többet beazonosított a Pesti Műegylet kiállításain szerepeltek között. Ezeket a kutatásait *A Pesti Műegylet története 1839-1867. A képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században Pest-Budán* című, a jelen tanulmány megszületésekor még csak kéziratban létező kötetben foglalta össze.

⁹³ Szvoboda 2004, 359.

⁹⁴ Ld. pl. Kelety Károly: *Műviszonyaink és a magyarországi műegylet*. Koszorú 1864 2. évf. 1. félév 25. sz.

értekezésében. Itt a képcsarnok alapítására szervezett egyesület eredeti célkitűzésére emlékeztet, amely szerint a felállítandó új gyűjteménybe „csupán a’ magyar korona alatt rokon szövetségben állott országokban született és honosodott hajdan- és jelenkori festőművészeknek jelesebb műveik tétessenek és szereztessenek meg”.⁹⁵ Ezt később kiegészíti egy megjegyzéssel, amelyben „a’ hazánkban született és a’ külföldről jött, de nálunk meghonosodott festészek” munkáinak egybegyűjtését méltányolja a Nemzeti Képcsarnok részéről.⁹⁶

Ugyanezek az elvek voltak már érvényben a Pesti Műegylet első kiállításának művészlistáján is, ahol például a magyarok között szerepelt a néhány évig Pesten dolgozó Anton Einsle.⁹⁷ A század közepén még mindig az osztrák művészek jelenléte a meghatározó a magyarországi szintéren és egyúttal a piac kielégítésében. Az Alföldön dolgozó Pettenkofen, Raffalt vagy Thoren képeit azonban a hazai közvélemény voltaképpen nem is tekintette külföldinek. Pettenkofen úgy járt Szolnokra, mint a birodalom egy távoli vidékére és nem pedig egy másik országba. A nagy világkiállításokon a magyarok sokáig a Habsburg Birodalom részeként az osztrákokkal együtt szerepelhettek, a magyar művészek önállóan először az 1873-as bécsi világkiállításon mutatkozhattak be.⁹⁸

4. A Nemzeti Múzeum képtári gyűjteményeinek kiépítése (Kubinyi Ágoston)

A Nemzeti Múzeum Képtárának tudatos fejlesztése Kubinyi Ágoston igazgatósága alatt kezdődik, aki 1843. április 8-án lett az intézmény élére kinevezve. Jankovich és Pyrker adományainak köszönhetően a gyűjtemény ekkor már mennyiségében és összetételében is magvas régi egyetemes művészeti anyagot birtokolt, viszont a magyar művészet igen szűk keretek közt volt csak jelen. Kubinyi gyűjteményépítő tevékenysége hivatalba lépésétől ennek a helyzetnek a megváltoztatására koncentrált, a képtár nemzeti irányú fejlesztésére

⁹⁵ Mátray 1851, 13.

⁹⁶ Mátray 1851, 17.

⁹⁷ Szvoboda 1980, 287-290, 298.

⁹⁸ Szvoboda 2004, 357-358.

törekedett. Céljai elérésére szoros kapcsolatot épített ki a Pesti Műegylet tisztségviselőivel, és ennek révén az egyesület jelentette kezdetben a legbiztosabb háttérrel a múzeum anyagának a bővítéséhez. Az egyesület Kubinyi kinevezésének az évtől bevételei maradványait rendszeresen a Nemzeti Múzeum képgyűjteményének a gyarapítására fordította. Az első évben Tikos Albert és Markó Károly festményeit vásárolta meg a Műegylet ezzel a szándékkal, a következő évben pedig Friedrich von Amerling „Tudós írás közben”⁹⁹ című arcképét¹⁰⁰. Valójában ez volt az egyetlen külföldi mű, amely így került a múzeum birtokába, mert a későbbiekben, a Nemzeti Képcsarnok felállítására beindított akciót követően, már csak a magyarok jöhettek szóba. A másik mód, amellyel a Pesti Műegylet a Nemzeti Múzeum gyűjteményét támogatta, a műlapok kibocsátásához kapcsolódik. Az egyesület ugyanis a litografálásra szánt művek eredetijei közül eleinte csak némelyiket, majd 1853-1866 között, amikor már csak magyar képek sokszorosítására került sor, valamennyit megvásárolta és átadta a múzeumnak.¹⁰¹ Hogy a korszak magyar művészete végül méltó súllyal képviselve lett közgyűjteményünkben, szerepe volt annak is, hogy a Műegylet választmányi alelnökeként Kubinyinak 1852-től közvetlen befolyása lett a vásárlások felőli döntésekben.

Célkitűzéseinek megvalósítása érdekében Kubinyi 1845-ben társadalmi megmozdulást indított egy olyan új képtár alapítására, amely kizárólag és a többi gyűjteménytől elkülönítetten a hazai művészet alkotásait tartalmazza. Ennek előkészítésére alakult meg 1846. június 2-án, József nádor védnöksége mellett, a Nemzeti Képcsarnokot Alakító Egylet. A Nemzeti Képcsarnok – kiegészülve a múzeum képtárába korábban bekerült, itthon és külföldön dolgozó magyar származású, illetve nálunk meghonosodott művészek alkotásaival – 1851. szeptember 8-án nyílt meg a közönség előtt. Ezzel az Általános Képtár és a

⁹⁹ Friedrich von Amerling: *Tudós írás közben*, vászon, olaj, 81,3 X 63,5 cm, ÁK 3040, SZM 161.B. A mű eredeti címe a Pesti Műegylet kiállításán „Világ-bölcs” volt.

¹⁰⁰ A Pesti Műegylet ajándékozásairól a Nemzeti Múzeum számára ld. Szvoboda Dománszky Gabriella *A Pesti Műegylet története 1839-1867* című készülő kötetét.

¹⁰¹ Sinkó 1995, 19-20.

Pyrker Képtár mellett megalakult a Nemzeti Múzeum harmadik gyűjteményi egysége.

A múzeum első (a Pyrker-gyűjtemény nemzetközi, zömmel történeti anyagot tartalmazó) képtárának a megnyitása és a Nemzeti Képcsarnok megalakításának ezzel pontosan egy időben történt meghirdetése után külföldi művek csak nagy ritkán kerültek a múzeumba, ami igen, az legfeljebb ajándékozás útján. Ilyen rendkívüli alkalom volt a Budavári Palotában maradt kincstári gyűjtemény egy részének a megszerzése. A Kossuth-kormány pénzügyminiszteri államtitkára, Duschek Ferenc 1848 novemberében utasította Kubinyit, hogy nézze át a József nádor elmúlt évben bekövetkezett halála után magára hagyott anyagot, és válassza ki a múzeum számára értékesnek talált műveket. 78 elsőrangú régi német, németalföldi és velencei festménnyel gyarapodott ekkor az Általános Képtár.¹⁰² A Palota császári gyűjteményének továbbra is kallódó, megmaradt nagyobbik része hét évvel később árverezésre került. Ennek az igen színvonalas, nemcsak régi, hanem kortárs mesterek műveit is tartalmazó gyűjteménynek a megszerzését elszalasztották az illetékesek. Szvoboda Gabriella¹⁰³ az abszolutizmus politikai és gazdasági nehézségein túl a személyi, szemléletbeli problémákra is visszavezeti ezt a mulasztást: „Kétségkívül igen szerencsétlen időben történt a hirtelen elidegenítés, minden komoly szakember, aki értett volna a művekhez, emigrációban, börtönben volt vagy visszavonultan élt. De a fő ok talán az, hogy nemzeti művészeten túl még mindig nem figyeltek igazán másra.”¹⁰⁴ 1864-ben váratlanul egyszerre több mű is a gyűjteménybe került. Ebben az évben ajándékozta Ferenc József a múzeumnak Hans Gasser Markó

¹⁰² Garas 2001.

¹⁰³ Szvoboda 1999, 223.

¹⁰⁴ A Budavári Palotából a későbbiekben is kerültek képek a Szépművészeti Múzeumba. A Palota belső díszítését Szvoboda Gabriella a II. világháborúig követi végig In: Szvoboda 2000. A tanulmányban közölt dokumentumok alapján jelenleg az alábbi művek vannak a Szépművészeti Múzeum Modern Osztályán: Eduard Ritter von Engerth: Ferenc József és Erzsébet megkoronázása (SZM ltsz. 92.6.B, Palota ltsz. 158); Eduard Ritter von Engerth: *A zentai csata* (SZM ltsz. 92.5.B, Palota ltsz. 159); Peter Johann Nepomuk Geiger: *Mátyás király tudósai között* (letét, SZM ltsz. L.7.168, Palota ltsz. 172); Hower: *Fiatallány* (letét, SZM ltsz. L.7.017, Palota ltsz. 21); Gino Severini: *Csendélet* (SZM ltsz. 469.B, Palota ltsz. 80).

Károlyt ábrázoló márvány mellszobrát¹⁰⁵, és Eltz Mária grófnő ekkor adományozta az intézménynek több modern külföldi alkotást tartalmazó, de inkább gesztusában mint művészi értékét tekintve jelentős hagyatékát.

¹⁰⁵ Hans Gasser (Eisentratten 1817 – Pest 1868): *Markó Károly mellszobra*, márvány, 57 cm, SZM 56.23.U

AZ ÁLLAMI KÖZGYŰJTEMÉNYI RENDSZER KIALAKULÁSA, 1867-1895 (PULSZKY FERENC)

1. Pulszky Ferenc elképzelései a Nemzeti Múzeum átszervezéséről

A kiegyezésnek, vagy ahogy a korban szívesen nevezték, az alkotmány visszaállításának a magyar múzeumügy tekintetében legnagyobb eredménye a közgyűjtemények állami kezelésbe kerülése volt. A közvetlen minisztériumi felügyelet és az állami költségvetésből történt rendszeres dotáció a múzeumok látványos fejlődését eredményezte. A dualizmus első minisztereinek kulturális reformtörekvéseihez kapcsolódott a múzeumok kettősirányú fejlesztése: egyrészt a gyűjtemények gazdagítása, másrészt a múzeumi hálózat horizontális kiterjesztése. Egymás után alakultak múzeumok vidéken is, kezdetben inkább helytörténeti, később egyre gyakrabban művészeti gyűjteménnyel.¹⁰⁶

A gyűjtemények fejlődésével – a tudományfejlődés differenciálódásával párhuzamosan – veszi kezdetét a gyűjtőterületek szakosodása, a gyakran valamely tudományos vagy szakmai intézményhez kapcsolódó specializálódás.¹⁰⁷ Az új múzeumtípus a tudományos szakmúzeum, amelynek a gyűjtemény őrzésén és bemutatásán túl kiemelt feladata az anyag szakszerű rendszerezése és katalogizálása. A Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek a gyarapodásával egyre nehezebben megoldható helyigény mellett a tudomány fejlődésével való lépéstartás igénye is elkerülhetlenné tette olyan új intézmények létesítését, amelyek akár gyűjteményi eredetüket tekintve, akár csak adminisztratív módon a Nemzeti Múzeumhoz mint anyaintézményhez kapcsolódtak, mígnem teljesen függetlenedtek attól.¹⁰⁸ 1872-ben vált ki a Nemzeti Múzeum kötelékéből és kapott önálló intézményi kereteket az Iparművészeti Múzeum¹⁰⁹. A kor népművelést

¹⁰⁶ A vidéki múzeumalapításokat részletesen felsorolva ld. Magyarország a XX. században 1996, 416.

¹⁰⁷ A közgyűjtemények szakosodásához ld. Katus 2003, 11-34.

¹⁰⁸ Kovács 2002.

¹⁰⁹ Az Iparművészeti Múzeum megalakításával kapcsolatban ld. Ács 1999, 261-284.

előtérbe helyező kultúrpolitikájának ismeretében nem meglepő, milyen fontosságot tulajdonítottak az Országos Tanszermúzeum (1877) és a Technológiai Iparmúzeum (1879) megalapításának. A Mezőgazdasági és a Közlekedési Múzeum már a millenniumi építkezéseknek köszönhető megszületését 1896-ban.

Kubinyi Ágoston nyugdíjba vonulása után, 1869. március 4-én Eötvös József Pulszky Ferencet nevezte ki a Nemzeti Múzeum új igazgatójának. Pulszky 1866-ban tért haza a szabadságharc bukása óta tartó hosszú emigrációjából.¹¹⁰ A múzeum szervezeti megújításához számára az igazi mintát a londoni fejlemények jelentették, amelyekről az emigrációs évei alatt, mint a British Museum külső munkatársa,¹¹¹ beható tapasztalatokat szerezhetett. Közvetlen közlelhetette és átélte a londoni múzeumok szakosodásának folyamatát, amelynek része volt a British Museum természettudományi gyűjteményének kiválása és 1857-ben önálló épületben, a South Kensington Museumban való megnyitása.¹¹² Pulszky Ferenc nemcsak az Európa szerte kialakuló új múzeumi igényeknek, a modern muzeológia követelményeinek megfelelő intézményt kívánt megteremteni, hanem a Nemzeti Múzeum mint anyaintézmény köré szerveződő egész múzeumi hálózatot, amelyben a feladatok a különböző szakirányok szerint különülnek el. 1875-ben külön tanulmányban¹¹³ foglalta össze a kontinens közgyűjteményeinek a kialakulását, különféle típusait.

Pulszky elképzeléseiben, a múzeum fejlesztése és arculatának kialakítása során, egyenlő hangsúllyal szerepelt a nemzeti örökség megőrzése és az egyetemes kultúra fejlődésének a bemutatása. Programját heves ellenállás fogadta azok részéről, akik a nemzet kulturális felemelkedését féltették a Nemzeti Múzeum fejlesztésének egyetemes irányú kiterjesztésétől.¹¹⁴ Ezeket az ellenérzéseket Ipolyi Arnold képviselte a legnagyobb tekintéllyel.¹¹⁵ Ő a

¹¹⁰ Pulszky F. 1958; Pulszky Ferenc-émlékkönyv 1997.

¹¹¹ Szilágyi 1995, 913.

¹¹² A Viktória királynő és Albert herceg által alapított múzeum később, tiszteletből, a Victoria and Albert Museum nevet kapta.

¹¹³ Pulszky F. 1875, 227-228.

¹¹⁴ Sinkó 2004, 24-25.

¹¹⁵ Ipolyi 1887, 95.

Germanisches Nationalmuseumot tekintette követendő mintának. Az 1852-ben a német kultúra és művészet múzeumaként Nürnbergben alapított intézmény valóságos feladata a germánság kulturális egységének a hirdetése volt.¹¹⁶ Pulszky viszont az európai fejleményeket elemezve arra hívta fel a figyelmet, hogy csak alig egy-két olyan német vagy skandináv múzeum van, „mely kizárólag nemzeti jellegű volna, ... azonban itt is lassan-lassan belopódnak az idegen elemek, hol becses hagyományok által, hol felvilágosítás és összehasonlítás céljából, s minél régebben állnak fel a múzeumok, annál inkább öltenek általános jellemet.”¹¹⁷ Hosszabb londoni tartózkodása idején arra a következtetésre jutott, hogy az újonnan létesülő múzeumok számára a British Museum példája mindegyik közül kiemelkedik. Az alapításától nemzeti tulajdonként, parlamenti dotációval kezelt intézmény jól felkészült vezetése szeme előtt mindig a gyűjtemény tervszerű gyarapítása állt. A gyűjteményekért felelős szakértő gárda és a kutatók munkáját Európa leggazdagabb szakkönyvtára segítette. A nemzet költségén szervezettek ásatásokat a Közel-Keleten, Egyiptomban és Görögországban, ennek lett köszönhető a múzeum antik és keleti művészeti kollekciójának meggazdagodása.

Pulszky az egyetemes emberi kultúra átfogó és teljes körű bemutatásának a londoni múzeumokban tapasztalt mintáját próbálta megvalósítani a saját intézményében is.¹¹⁸ A Nemzeti Múzeum tárlatainak az átszervezése során a kronologikus kultúrtörténet elveinek az érvényesítését tűzte ki célul.¹¹⁹ A British Museum mellett ugyanezt az elvet követte a South Kensington Museum is, amely a kronológiai teljesség kedvéért az eredeti műveket gipszmásolatokkal is kiegészítette. Pulszky különösen hangsúlyozta ezek didaktikai fontosságát minden nagy fővárosi múzeumban.

¹¹⁶ Deneke-Kahsnitz 1978.

¹¹⁷ Pulszky F. 1875, 237.

¹¹⁸ A British Museum által felvállalt irány kialakításában magának Pulszkyknak is, mint a múzeum külső munkatársának, elismert érdemei voltak. Ld. Pulszky F. 1996. Az eredetileg a londoni University Hallban tartott felolvasás „On the Progress and Decay of Art; and an Arrangement of a National Museum” címmel megjelent In: *The Museum of Classical Antiquities*. No. V. March. 1852. II.-III. Pulszky tanulmányának a fontosságára az angol muzeológiában Szilágyi János György hívta fel a figyelmet, ld. Szilágyi 1995.

¹¹⁹ Sinkó 2001. A Képtár 1870-es átrendezéséről ld. Ligeti 1870, Basics 2004, 290-292.

A Deák Ferenc liberális politikájával szimpatizáló Pulszky Ferenc számára az önálló nemzet polgári irányú fejlődése nem választható el az általános kulturális fejlődéstől. Ezt kellett, hogy szem előtt tartsa, amikor a kultúra nemcsak nemzeti, hanem egyetemes értékeinek a megőrzését tűzte ki célul. „Nagyhatalmasságok fővárosai, vagy azon nemzetekéi, melyek nagyhatalmi állásra igényt tartanak, világpolgári irányt követnek gyűjteményeikben; széles látkörüknél fogva semmi sem idegen előttük, mi az emberi nem művelődéséről tanúskodik s azt felderíti. Muzeumaik az emberi műveltség minden ágaira kiterjednek, a művészetnek, legszélesebb értelemben véve, képviselői s raktárai, melyekben mindenki általános átnézetet nyerhet az emberi nem összes művelődésének minden phasisairól az egész földtekén. Korlátolt igényű nemzeteknél ellenben, melyek érzik másod- és harmadrendű állásukat, s épen azért hiúsággal pótolják a nagy nemzetek önérzetét, inkább tartományi múzeumokat találunk, nem annyira közművelődési intézeteket a honfiak számára, mint kerkedési eszközöket, melyekkel az országot mutatják be az idegeneknek.”¹²⁰

2. A gyűjtőkörök átrendeződése az Országos Képtár megalakulása után

Pulszky Ferenc hazatérésének és múzeumigazgatói karrierjének elindulásával éppen egy időben következett be a magyarországi művészeti közgyűjtemények alakulásában a legnagyobb fordulat, amely végül sorsdöntően módosította Pulszky eredeti koncepcióinak megvalósítását. Az 1810-es évektől Bécsben felállított Esterházy-gyűjtemény Pestre kerülése már a legkezdetektől foglalkoztatta a magyar közvéleményt.¹²¹ A család 1860-ban határozta el, hogy a gyűjteményt Budára vagy Pestre szállíttatja. A gyűjtemény végül az Akadémia újonnan átadott épületének a második és harmadik emeletén kapott méltó elhelyezést. Az itt berendezett kiállítás 1865. december 12-én nyílt meg a pesti közönség számára. Pál herceg 1866-ban bekövetkezett halála után – Pulszky

¹²⁰ Pulszky F. 1875, 219.

¹²¹ Szvoboda 1999.

Ferenc hazatérésének évében – a birtokok súlyosan deficitessé válásával vetődött fel a képtár eladásának szükségessége. Pulszky mint a Képzőművészeti Társulat újonnan megválasztott elnöke az eladási javaslatra közvetlenül a képviselőházhoz fordult a megvétel érdekében. A tárgyalások eredményeként 1870. december 8-án megkötött vételi szerződést, a 637 festmény, 3.535 rajz, 51.301 metszet és 305 kötet könyv 1.300.000 forintért történő megvásárlását az országgyűlés 1871. évi XI. törvénycikke szentesítette.¹²² A gyűjtemény ezentúl az Országos Képtár nevet viselte.

Kérdés, hogy az események ilyen alakulása mennyiben egyezett Pulszky Ferenc eredeti elképzeléseivel. A képtár különálló épületben való elhelyezése már korábban eldőlt¹²³, ezért arra nyilvánvalóan nem számíthatott, hogy az Esterházy-képtár megvásárlása saját múzeuma művészeti gyűjteményének gazdagítását fogja jelenteni. Pulszky intézményszervező tevékenységében tehát abból az alaphelyzetből kellett kiindulnia, hogy a nemzet reprezentatív képzőművészeti gyűjteménye nem a Nemzeti Múzeumban, hanem az Akadémia épületében van. Nem lehet tudni, hogy az Esterházy-képtár megvásárlásának szorgalmazásában ki nem mondott távlati stratégiai célok, nevezetesen egy majdani egyesítés körül mozgó elképzelések már felmerülhettek-e benne, vagy inkább az állami gyűjtemények egységes rendszerében gondolkodott, amelyen belül egy újabb szakmúzeum létrehozását a múzeumi hálózatot koordináló anyaintézmény vezetőjeként szervezte.

A két intézmény párhuzamos működésétől kezdve azonban újra kellett gondolni a Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek az új helyzetben betöltött szerepét. Az elmúlt évtizedekben a múzeum, különböző gyűjteményeinek gyarapításában, leginkább a magyar földből előkerült, a határon belül fennmaradt emlékekre fektette a hangsúlyt. Más földrajzi területről többnyire csak adományok útján kerültek be tárgyak. Pulszky viszont egy olyan múzeumot kívánt felépíteni, amely az egyetemes emberi civilizáció emlékeinek ad otthont, és az egyes

¹²² Meller 1915.

¹²³ Henszlmann Imre már 1860-ban úgy adta be a Magyar Tudományos Akadémia épületének építési tervét, hogy az magába foglalta a kép- és metszetgyűjtemény együttesét.

gyűjtemények fejlesztését ez irányba szorgalmazta. Ezt szolgálta a Régiségtár anyagának a kiegészítése antik szobrok gipszmásolataival, a néprajzi gyűjtemény kibővítése céljából pedig Eötvös miniszter megbízta Xantus Jánost, hogy egy kereskedelmi expedícióhoz csatlakozva, Kelet-Ázsiában gyűjtsön tárgyakat. Más szempontokból kellett viszont újragondolni a múzeum képtárának gyűjtőkörét. Az általános kultúrtörténeti koncepció képzőművészeti szegmense többé nem volt realizálható.

Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872-ben egy szakértői bizottságot hívott össze az ország közgyűjteményeinek és azok állapotának a felmérésére. A tizenegy tagú bizottság 1874-ben benyújtott jelentésében a gyűjtemények átrendezését javasolta.¹²⁴ A testület véleményét ismétli meg Pulszky Ferenc a Budapesti Szemlében 1875-ben megjelent, már többször idézett írásában: „A képtár újra rendezendő, úgy hogy a régi képek az országos Esterházy-képtárba tétessenek át, s az újkoriak onnét a muzeumba szállíttassanak, a kézrajzok s rézmetszetek a közönség értelmébe hozandók s egy photographiai képgyűjtemény alakítandó, nem is említve azon nevezetes szerepet, mely az iparmuzeumnak s rajztanodának az izlés nemesítésére fel van tartva. Szóval szükséges, hogy azon gyűjtemények, melyek most a muzeum épületében fel vannak halmozva, ne maradjanak holt kincsül, hanem úgy, mint az arany s ezüst rudak, melyek a bank pinczéiben letéve mégis a pénzforgalom alapjául szolgálnak, ez is leírások, másolások, felolvasások és kiadások által új életre ébresztessék s termékenynyé tétessék. Ez a legközelebbi évek feladata.”¹²⁵ 1875-ben megkezdődött a két képtár anyagának az átrendezése. Ez azt jelentette, hogy a két intézmény gyűjtőköre az 1800-as évnél meghúzott időbeni válaszhatár mentén különült el. Az Országos Képtár feladatkörébe tartozott a művészet fejlődéstörténetének, a „régí” festészet anyagának a begyűjtése, míg a Nemzeti Múzeum képtára a voltaképpen kortárs festészet és – egyelőre kisebb hangsúllyal – szobrászat anyagát fedte. Együtt maradt tehát a magyar és a nemzetközi kollekciónak, és mivel az időhatár nem változott, a „kortárs” egyre inkább itt is

¹²⁴ Szvoboda 1999, 244.

¹²⁵ Pulszky F. 1875, 240.

történetivé lett, a század vége felé pedig az egész korszakot „modernnek” kezdték nevezni. Kialakultak a majdani Szépművészeti Múzeum két gyűjteményi pillérének, a Régi Képtárnak és a Modern Képtárnak a körvonalai. 1881-től az Országos Képtár vezetésével a Nemzeti Múzeum igazgatójának fiát, Pulszky Károlyt bízták meg, eleinte mint képtári ór, 1884-től pedig kinevezett igazgatóként.¹²⁶

Némileg gyengítette a határvonalakat egy újabb gyűjteményi egység megteremtése az Országos Képtár keretein belül. Irányi Dániel országgyűlési képviselő felvetésére Pulszky Károly kapott megbízást Trefort Ágoston minisztertől a Magyar Történelmi Képcsarnok¹²⁷ tervezetének a kidolgozására. Pulszky a versailles-i gyűjtemény példájából indult ki: „egy tisztán nemzeti intézet, egy idővel nagyramenendő musée historique eszméje lebegett előttem”.¹²⁸ Az 1884-ben megalakult Történelmi Képcsarnok anyagának nagy része a Nemzeti Múzeum gyűjteményeiből került át. Első igazgatója Pulszky Károly lett, később pedig az Országos Képtár majd a Szépművészeti Múzeum hivatalban lévő vezetője. A gyűjteményi felosztás határmezsgyéinek kissé összekuszálódását jelzi, hogy 1896. december 31-én, Kammerer Ernő képviselőházi beszéde után Wlassics Gyula miniszter kijelentette, hogy „a Történelmi Képcsarnok további intézkedésig áll kapcsolatban az intézettel” (vagyis az Országos Képtárral), mivel beigazolódott, hogy a Történelmi Képcsarnok gyűjteményeitől „a Nemzeti Múzeum a nélkül, hogy az alapjaiban és gyökereiben alá ne ássuk, meg nem fosztható”.¹²⁹ A Történelmi Képcsarnok végül csak 1934-ben került át a Nemzeti Múzeumba.

¹²⁶ Pulszky Károlyról, az Országos Képtár gyarapodásairól ld. Pulszky Károly-
emlékkötet 1988.

¹²⁷ Fejős 1959; Basics 2002.

¹²⁸ Fejős 1959, 286.

¹²⁹ Peregriny III 1914-1915, 1. füzet, III.

3. Az állami mecenatúra keretei

A közgyűjtemények állami tulajdonba kerülésével stabilizálódott és kiszámíthatóvá vált az intézmények pénzügyi helyzete, és ténylegesen elkezdődhetett a gyűjteményi egységek szisztematikus építése. A kultuszminisztérium a közművelődési program fontos feladatának látta a közgyűjtemények és a művészetek közvetlen szervezését, támogatását. 1871-ben megalakult a művészeti ügyek legfelsőbb szerve, a múzeumi vásárlásokat is felterjesztő Képzőművészeti Tanács, amelynek tagja volt a Nemzeti Múzeum igazgatója is. Eötvös József minisztersége óta az állami mecenatúra fontos csatornáiként működtek az egyre növekvő számú pályázatok és megrendelések.¹³⁰ Eötvös a művészetek propagandisztikus ideológiai szerepét felismerve, kiemelt támogatásban részesítette a történelmi festészetet. A történelmi tárgyú festmények sorának elkészíttetése mellett az ő nevéhez fűződik a Nemzeti Múzeum szoborgyűjteményének megalapítása állami megbízások útján. Az addig mindössze néhány darabból álló kollekció a képtárba volt besorolva, a külföldiek közül Raffaele Monti V. Ferdinándot ábrázoló márvány mellszobra¹³¹ tartozott már ide. Eötvös a magyar történelem és irodalom nagyjainak mellszobraiból kívánt egy nagyobb sorozatot pályáztatás útján összeállítani, amelynek első néhány darabját Izsó Miklóstól rendelte meg.¹³² A sorozatot később kiegészítette néhány külföldi alkotó munkája is.¹³³

A Nemzeti Múzeum Általános Képtára számára, a nemzetközi képzőművészeti anyag gyarapítására évente 5.000 forint lett elkülönítve. A

¹³⁰ A kiegyezés utáni kormányok művészettámogató szerepéhez ld. Eötvös 1976; Farkas 1971; Felkai 1979; Oktatáspolitikai koncepciók 1987; Mann 1993; Felkai 1994.

¹³¹ Raffaele Monti: *V. Ferdinánd császár mellszobra*, márvány, 71 cm, TK 492. A Történelmi Képcsarnok anyagával átkerült a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd a Magyar Történelmi Múzeum 1943-ban a Szépművészeti Múzeumnak átadta. SZM ltsz. 8337.

¹³² Éber 1902, 198

¹³³ Sir Joseph Edgar Boehm: *Boehm J. Dániel mellszobra*, a művész ajándéka a MNM-nak 1871-ben, jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában; Friedrich Beer: *Munkácsy Mihály mellszobra*, bronz, 57 cm, Karl Sedlmayer ajándéka a MNM-nak 1879-ben, SZM ltsz. 8363; Cyprian Godebsky: *Zichy Mihály mellszobra*, bronz, 57 cm, a MNM megrendelésére a művésztől 1879-ben, SZM ltsz. 8367.

Képzőművészeti Társulatnak 1871-ben sikerült elfogadtatnia azt a javaslatot, hogy ezt az összeget a múzeum csak a társulat kiállításain szereplő külföldi művek megvásárlására költse. A pályázatokon túl ezek a tárlatok jelentették ekkor a művásárlás gyakorlatilag egyedüli terepét, a magyar művek többsége is ugyaninnen került be. Emellett a Nemzeti Múzeum gyarapodásában továbbra sem hanyagolhatók el a különféle adományok útján megszerzett művek. Pálffy János Piloty korábban megvásárolt *Néró Róma üszkein sétál*¹³⁴ című monumentális festményét, amely egykor a gróf bajmóci kastélyát díszítette, majd Pozsonyban volt, Rómer Flóris kérésére 1871-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ugyanebben az évben Erny Mihály hagyatékával mintegy ötven 19. századi külföldi, főként osztrák biedermeier festmény is bekerült a gyűjteménybe. 1879-ben a párizsi szegedi árvízbizottság ajándékozta oda Neuville és Detaille egy-egy képét, 1889-ben pedig Kaulbach özvegye adományozta a múzeumnak báró Prónay István életnagyságú portréját.

4. A Képzőművészeti Társulat műpiaci vezető szerepe

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1861. március 28-án történt megalakításától kezdve fokozatosan vette át a műpiaci vezető szerepet a Pesti Műegylettől.¹³⁵ A nemzetközi kapcsolataira építő Műegylettel szemben a Társulat megszervezését az az indíték szolgálta, hogy hatékonyabban és nagyobb erővel képviselje a hazai művészársadalom érdekeit. A művészeti élet szervezésében, a díjak¹³⁶, ösztöndíjak, pályázatok és állami vásárlások közvetítésével a Képzőművészeti Társulat egyre nagyobb szerepet töltött be. A

¹³⁴ Karl Theodor von Piloty: *Néró Róma üszkein sétál*, vászon, olaj, 446 x 582 cm, gróf Pálffy János ajándéka a MNM-nak 1871-ben, SZM ltsz. 106.B.

¹³⁵ A különböző szaktudományi társulatok, egyletek megalakulásáról ld. Marosi 1999, Katus 2003; Magyarország története 2003. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat megalakulásáról és történetéről ld.: Szmracsányi 1911; Pipics 1929; Gergelyné 1979; Tóth 1995; az OMKT hivatalos periodikái (1882-96: Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Közleményei; 1898-1901: Múcsarnok; 1902-től beleolvad az újonnan indított Művészet c. folyóiratba.)

¹³⁶ A különféle alapítású díjak összesítését ld. Gergelyné 1979, 298-303

művészeti élet aktív képviselői és a politikai körök közötti szövetkezés intézményes keretek közé szorítása teremtette meg a rendszeres állami mecénatúra feltételeit. A Pesti Műegylet viszont, anyagi erői és támogatottsága elfogytával, nem volt képes betölteni azt a funkciót, ami lehetőségként nyitva maradt számára. 1868-ban egybeolvadt a Képzőművészeti Társulattal, és nem sokkal ezután végleg meg is szűnt.

A Társulat eredeti szabályzata a kiállításain csak magyar művészek alkotásait engedélyezte. A Pesti Műegylet felmorzsolódása hozta felszínre azt az igényt, hogy – az így támadt hiányokat betöltve – külföldieket is elfogadjanak. Erről az 1868. május 23-i közgyűlés határozott, amely egyben azt is kimondta, hogy a Társulat saját pénzén csak magyar műveket vásárolhat.¹³⁷ A Társulat választmányának döntésével viszont megteremtődött annak elvi lehetősége, hogy az ország közönsége ezentúl rendszeresen, és a műegyleti tárlatoknál nagyobb igényű szervezőmunka eredményeként, a határainkon túli művészettel is találkozhatson.

A Nemzeti Múzeum számára történő (vagyis „állami”) vásárlásokra a Társulat művásárló bizottsága tett javaslatot, amit a Képzőművészeti Tanács terjesztett fel miniszteri döntésre. A Társulat javaslatait a Tanács szinte minden esetben változtatás nélkül elfogadta. Ne feledjük el, hogy a Társulat elnöki tisztét 1879-ig maga Pulszky Ferenc töltötte be, a művásárló bizottság titkára 1885 és 1889 között a nagytekintélyű egyetemi tanár, Hauszmann Alajos, 1891 és 1894 között pedig a kiegyezés utáni első kultuszminiszterek művészeti főtanácsadója, Kelety Gusztáv volt.¹³⁸ A Tanács döntéseiben ugyancsak részt vett a Nemzeti Múzeum igazgatója. A Társulat ebben az időben valójában a művészeti ügyek legfőbb szervezője volt, és megalakulása után egyre több állami funkciót látott el. A vezetőség nem-művész tagjai mind olyan kiváló férfiak, akik a társadalom teljes

¹³⁷ Műcsarnok 1868. június 10.

¹³⁸ A művásárló bizottság titkárai: Hauszmann Alajos (1885-1889), Kelety Gusztáv (1891-1894), Basch Árpád (1895-1896). Az 1895-/96. évi téli tárlat idején a tagjai: Basch Gyula, Vastagh György, Andrássy Gyula gr., Andrássy Tivadar gr., Barabás Miklós, Benczúr Gyula, Gerlóczy Károly, Károlyi Tibor gr., Liphay Béla báró, Margitay Tihamér, Szmrecsányi Miklós, Than Mór. Ld. Gergelyné 1979, 296-297.

megbecsülését bírták. A magyarországi művészeti életet ekkor még nem osztották meg oly éles viták, mint a későbbiekben. A Társulat voltaképpen a még egységesnek mondható művésztársadalom ízlésvilágát érvényesítette, amely ízlés lényeges pontokon a közönség és a műkritika részéről sem kérdőjeleződött meg. A Nemzeti Múzeum Képtárába kerülő művek ezért a kiegyezés utáni negyedszázad művészeti közízlését híven követik.

Az a tény, hogy a múzeum évi átlagban 5-6 külföldi festménnyel és olykor egy-egy szoborral gyarapodott, önmagában nem lebecsülendő. Szmrecsányi Miklós azonban elégedetlenséggel emlékszik vissza ezekre az évtizedekre. „Az állam egyelőre sokat nem tehetett. 1896-ig a millenniumi kiállításig, az állami költségvetésben »ösztöndíjakra, megrendelésekre, vásárlásokra és egyéb célokra« az összes javadalom 30.000 koronán felül alig emelkedett. Külföldi művek vételére 10.000 korona¹³⁹ állt rendelkezésre. Természetes volt, hogy a társulat kiállításából csak egy-két elsőrendű alkotást lehetett a múzeum képtára számára megvenni és sokszor kellett aránylag jutányosan kapható remekműveket az általános óhaj ellenére visszaküldeni.”¹⁴⁰ Valójában nem is a megvásárolt művek mennyisége kifogásolható ebben az időszakban, hanem a művek általános színvonala. A korszak mai értékítélettel legmeghatározóbb alkotóit hiába keressük az összeálló múzeumi gyűjteményben, ugyanúgy, ahogy egyelőre a kiállításokon is.

Az állami vásárlások jelentették a legfőbb forrást és sok esetben az egyedüli alkalmat a tekintetben, hogy a kiállításokra érkezett művek értékesítésre kerülhessenek. Ipolyi Arnold 1882-ben keserűen panaszolja a „fejedelmi kegy” hiányát a társulati kiállításokon, „mely a legbőkezűbb vásárlással emeli a bécsi hasonló két tárlatot.”¹⁴¹ Királyi vásárlásra, külföldi műre vonatkozóan, először 1884-ben került sor Albert Kossak lengyel történelmi festő alkotásának megvételével a Múcsarnokból. A nyolcvanas évek elején egy rövid életű

¹³⁹ A korona mint új fizetőeszköz az 1892-ben végrehajtott valutareform során lett csak bevezetve, ennek során 1 régi forint hozzávetőleg 2 koronának felelt meg. Szmrecsányi ezzel az árfolyammal számol, tehát külföldi művek vásárlására valójában továbbra is 5.000 forint állt rendelkezésre.

¹⁴⁰ Szmrecsányi 1911, 112.

¹⁴¹ *Ipolyi Arnold elnöki megnyitó beszéde*. OMKT Közleményei 1882, 16.

vállalkozás, a Művásárló Szövetkezet is vásárolt a Társulat kiállításain. A Wahrmann Mór által alakított, előkelő üzleti köröket megmozgató kezdeményezés évente 5.000 forintért vásárolt és sorsolt ki képeket, köztük külföldieket is. Fennállása rövidege miatt nem lendített sokat a műkereskedelem hazai fejlődésén. Ezen felül természetesen történtek szórványos magánvásárlások, de igazi műkereskedelemről ekkoriban még nem beszélhetünk.¹⁴²

5. A Társulat nemzetközi kiállításai, a művásárlások terepe

A Társulat megalakulása utáni időkben a történelmi festészet volt az a meghatározó példa, ami az egyesület kiállításpolitikai arculatát alapvetően jellemezte.¹⁴³ Az 1870-es évektől viszont a Műcsarnok nemzetközi tárlatainak legjellemzőbb műfaja az európai Kunstvereinekben is nagy sikert arató müncheni, düsseldorfi vagy bécsi táj- és életképfestészet volt. Az 1871-ben induló első állami vásárlások közt sorra ebben a műfajban alkotó művészek neveivel találkozunk. A legismertebbek közülük: Eugen Billett, Josef Wenglein, Friedrich Voltz, Hans Canon, Oswald Achenbach, Franz Adam.

A legnagyobb és legérzékenyebb mulasztás a külföldi művészet alkotásaival való gyarapítás terén a Társulat Andrassy úti Műcsarnokának 1877-es felavatása alkalmából rendezett kiállításához kapcsolódik. Az ünnepi alkalomból az elsőrangú magyar képeket valóban nemzetközileg elismert és korábban nálunk soha nem látott, kiemelkedő francia művészek alkotásai egészítették ki. A Meissonier, Dupré, Diaz, Delacroix, Fromentin, Bouguereau, Corot, Daubigny, Moreau és Troyon által fémjelzett kollekciónál azonban csak Charles Jacques és Alfred Dreux egy-egy műve került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. A vásárlási alkalom elmulasztása bizonyára közrejátszott abban, hogy ezek a művészek többé nem jelentek meg a hazai tárlatokon. Pedig a művészet idehaza

¹⁴² A főváros 1880-as években beinduló műpártoló tevékenysége kifejezetten hazai művészek által készített munkákra irányult. Ezzel kapcsolatban ld. Erdei 2003.

¹⁴³ A történelmi festészet kultuszáról hazai kiállításainkon ld. Sinkó 1995.

példaként tisztelt fellegvárában, Münchenben ugyanezek az alkotók 1869-ben nagy sikerrel mutatkoztak be.¹⁴⁴

Az 1880-as években érezhetően megcsappant a külföld érdeklődése a Társulat nemzetközi kiállításai iránt. Ennek segítésére Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1886-ban rendeletet hozott két állami aranyéremről, melyet évente egy magyar és egy külföldi művésznek ítéltek oda 500 frank értékben. A díjak kiadására javaslatot tehetett „a Társulat rendes pályabírósa” kiegészítve a művészeti ügyek minisztériumi szakelődjával¹⁴⁵. Az első kitüntetett Arnold Böcklin volt *Hullámjáték* című képével.¹⁴⁶

A nyolcvanas évekre áthelyeződtek azok a művészeti központok, amelyek felé a legfőbb hazai műintézet tájékozódott. A század vége felé Párizs vezető szerepe mellett nagy megbecsülést és sikereket arattak Európa kiállító helyiségeiben a belga művészek is. A Képzőművészeti Társulat közleményében az 1881-es őszi nemzetközi kiállításról közölt részletes beszámoló is kiemeli, hogy „Franciaország első sorban, Belgium és Németország viszik a főszerepet a modern művészetben, s ezek előtt állott a mi serdülő művészetünk”.¹⁴⁷ A cikkíró hangsúlyozta, hogy a németek, akik eddig a külföldet jelentették, elvesztették frissességüket. Felhívja a figyelmet arra a fajta művészeti liberalizmusra, „a természet közvetlen megfigyeléséből eredő üdeség”-re, amely Franciaországban az utóbbi időben tapasztalható, és ugyanez a szellemiség jut érvényre Brüsszelben és Antwerpenben is.¹⁴⁸

A nemzetközi kapcsolatok változásait követi a múzeumi szerzemények alakulása is. A nyolcvanas évtizedben némi pangás állott be a vásárlásokban, ami lecsapódása volt annak a folyamatnak, ami a Társulat nemzetközi kiállításainak érezhető válságát, iránykeresését jelezte. 1882 és 1886 között évente egy-egy

¹⁴⁴ A müncheni Glaspalast kiállításáról ld. Hessky 1995, 111.

¹⁴⁵ *Választmányi jelentés*. OMKT Közleményei 1887, 20.

¹⁴⁶ A további díjazott művészek 1895-ig: Jan Verhaz, Silvio G. Rotta, Albert Dewant, Jose Carbonaro Moreno, Josef Israëls, Hans Bartels, Enrico Butti, Walter Firle, Frans van Courtens, Ilija Jefimovics Repin. A társulati kiállítások díjazott műveit ld. Szmracsányi 1911, 124-127.

¹⁴⁷ H.K. (feltételezhetően Horváth Károly társulati titkár): *Az őszi kiállítás*. OMKT Közleményei 1882, 5.

¹⁴⁸ A francia művészet hazai fogadtatásáról ld. Tímár 2003.

(1885-ben 2) mű megvásárlására kerülhetett csak sor. 1887-től azután ismét megemelkedett a számuk. Míg azonban a korábbi időszakban főként német és osztrák munkák kerültek szóba, később, a Társulat kiszélesedő kapcsolatrendszerének köszönhetően, más nemzetiségűek is (Matejko, Mesdag, Tholen, De Vigne, Courtens, Sinibaldi).

A Társulat lapja viszont olykor visszatérően hangot ad annak az óhajnak, hogy a történelmi festészet a műfaj rangjának kijáró arányban jelenjen meg a kiállításokon. Ipolyi Arnold az 1882-es évet értékelő elnöki beszédében a Társulat vendégeként kiállító Jan Matejkót az impresszionizmussal és hasonló „tévutakkal” szembehelyezve állítja példának. „Fájdalom, ezek a félművelt tömegek érdekeltségének egyelőre árnyoldalai és kinövésai a művészetre nézve; mint az olajnyomat például, épen úgy a hatásadászat s impressionista művészet. Ezek szolgálatába állt immár a művészet másutt is világszerte, egész a szélsőségig s elaljasodásig menve, mely ebben is mind nagyobb mérveket ölt.”¹⁴⁹

A Képzőművészeti Társulat a nemzetközi kiállításaira azokat a külföldön sikerrel szerepelt művészeket igyekezett visszatérően meghívni, akik itthon is közönségsikerre számíthattak. Franciaországból Jean Benjamin-Constant, Paul Destez, François Feyen-Perrin, Edmond Grandjean, Victor Leclair vagy Jules Lefebvre tartozott a kedvencek közé. Az 1885. évi tavaszi nemzetközi kiállítás beszámolójában olvashatjuk: „a második sorozatnak legkiválóbb darabja Benjamin-Constantnak, a francia fiatal művész nemzedék egyik legjelentékenyebb tagjának a párisi 'Salon'-ban is általános elismerésben részesült nagyszabású festménye, 'A serif igazságszolgáltatása' volt.” A kormány ezen a kiállításon megvásárolta Lefebvre Ondine-ját, elfogadva „művásárló bizottságunk és a nemzeti múzeum igazgatóságának egyértelmű javaslatát ... amely vétel országos képtárunknak maradandó becsü gyarapodását jelenti”.¹⁵⁰ Belgiumból sem az utóbbi időben Európa-szerte feltűnést keltő szimbolistákkal, a Les Vingts vagy a La Libre Esthétique tagjaival volt alkalma a pesti közönségnek találkoznia,

¹⁴⁹ Ipolyi Arnold elnöki megnyitó beszéde. OMKT Közleményei 1883, 21.

¹⁵⁰ A beszámoló nyilvánvalóan a Nemzeti Múzeum Képtárát hívja „országos képtár”-nak. *Választmányi jelentés*. OMKT Közleményei 1886, 3.

hanem olyan kedvencekkel, mint Jan Verhaz, Léon Abry, Theodor Verstraete vagy Franz von Leemputten. Az intézményi kapcsolatokat meghálálva, a vásárlások révén a magyar közgyűjteménybe is e festők művei kerültek be.

A Képzőművészeti Társulat által szervezett kiállítások egyre élesebben jelentkező problémája a meghívók akadémikus ízlése volt. Európa más nagyvárosainak művészeti mozgalmi hozzájárulása csak nagyon lassan és bizonyos ellenállásba ütközve jutottak el. A Művészi Ipar 1887-ben az őszi tárlat kapcsán utalt arra, hogy „a történelmi festészetet nem csak minálunk, de a művészi problémák nagy küzdelmeinek színhelyén, Párisban is, a modern iskola túhaladottnak tartja, s a művészetben egyedül a természet hű utánzásának tulajdonít jogosultságot. A szabad levegő kultuszának a modern művészetben kétségtelenül meg van amaz érdeme, hogy a természethű ábrázolást meglepő tökélyre emelte.”¹⁵¹ Ezzel szemben az 1890-es évben ismét egy vérbeli történelmi festő, a spanyol José Carbonero Moreno kapta az állami aranyérmes *Gandia herceg megtérése* című festményéért. Ugyanakkor a kilencvenes évek kiállítási listáján egyre inkább megjelennek olyan új nevek, akik az újabb művészeti fejlemények képviselőiként léptek fel Európában. 1888-ban önálló Böcklin-kiállítás nyílt a Múcsarnokban, igaz, meglepően gyér visszhanggal. Később Franz von Stuck, Fernand Khnopff, Medardo Rosso vagy Walter Crane munkáinak megjelenése a kiállításokon a modern ízlés fokozatos beszűrődését jelzi a divatos „szalonzsánerek” mellett. Ezeknek a műveknek a beválogatása egyelőre csak az ízlés mélyrétegeinek némi lazulását jelzi, a közgyűjtemények gyarapodását tekintve csak a következő időszakban lesz ennek érzékelhető eredménye.

¹⁵¹ *Az 1887. évi őszi tárlat a múcsarnokban*, Művészi Ipar 1887, 250.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖZGYŰJTEMÉNYEK EGYESÍTÉSÉNEK PROGRAMJA (PULSZKY KÁROLY)

1. A múzeumalapítás előkészítése

Az 1890-es évek közepén mélyreható változások következtek be a magyar múzeumügy fejlődésében. Pulszky Ferenc nyugdíjazása után 1894-ben Szalay Imre lett a Nemzeti Múzeum igazgatója. Ekkor fejezte be a munkáját az az 1888-ban felállított, szakemberekből, a kiemelt múzeumok igazgatóiból és múzeumi örökből álló bizottság – Berzeviczy Albert államtitkár elnökletével –, amelynek feladata a Nemzeti Múzeum és az Országos Képtár gyűjteményeinek, a két intézmény jövőbeni helyzetének a megoldása volt. Az Országos Képtár működése pár éve alatt kinőtte az Akadémia épületében rendelkezésre bocsátott helyiségeket, de a Nemzeti Múzeum gyorsan gyarapodó osztályainak helyhiányát sem oldotta meg az Iparművészeti Múzeum kiválása. A bizottság 1889-ben benyújtott emlékiratában a múzeumi képtár különválasztását és önálló művészettörténeti múzeummá szervezését indítványozta, egy erre a célra emelt épületben, és ugyanezt a megoldást látta a természettudományi gyűjteményre is.¹⁵² Pulszky Ferenc, aki a Nemzeti Múzeum igazgatójaként részt vett ezeknek a bizottsági elképzeléseknek a megfogalmazásában, három évvel később, a millennium megünneplése kapcsán a sajtóban vetette fel ugyanezeket a kérdéseket. „Az országnak van ugyan gyönyörű képtára, van múzeuma, melyre büszke lehet, de nincsenek meg a szükséges helyiségek, melyekben a nemzet kincsei úgy felállíthatnának, amint nevezetességök megkövetelhetné; nincs képtárpalotánk, nincs természettudományi múzeumépületünk, sőt könyvtárainknak

¹⁵² Szalay 1902, XXXVI. Ezek az elképzelések közvetlenül reflektálnak a Ferenc József városfejlesztési programjához kapcsolódóan megvalósuló bécsi múzeumalapításokra. A császárvárosban éppen ekkor (1889) nyílt meg a Naturhistorisches Museum, és ugyancsak folytak az építkezések a két évvel később átadott Kunsthistorisches Museumon.

nincsenek oly olvasótermei, minőkhöz a tudomány után vágyó közönség Amerikában, Londonban, Párizsban, Berlinben hozzászokott.”¹⁵³

Wekerle Sándor miniszterelnök 1894. január 28-án pótelőterjesztést nyújtott be az államalapítás ezredik évfordulója tárgyában az ünnepek előkészítésére korábban felállított országos bizottság számára.¹⁵⁴ Az előterjesztés előkészítésében Pulszky Károly közvetlen szerepét igazolja egy 1893. november 28-i keltezésű nyomtatvány töredék, amely egy új múzeum felállításának a tervezett költségeit tartalmazza.¹⁵⁵ A miniszterelnök pótelőterjesztését a bizottság február 5-én mutatta be a képviselőháznak.¹⁵⁶ Wekerle ebben beszámol arról, hogy már körülbelül egy év óta folynak tanulmányok egy „szépművészeti-történeti muzeum” felállításáról. Ennek szükségességét az előterjesztés a Nemzeti Múzeum adottságaiból vezeti le, amelyben „a természetrajzi és az ásványgyűjtemény önmagukban véve egy teljes és szisztematikus egész képeznek”, a képzőművészeti rész azonban nem tudja a művészet egész fejlődését reprezentálni. „E hiány pótlása végett gondoltunk a szépművészeti-történeti muzeum felállítására, mely a képzőművészet köréből ugy a szobrokra, mint a képekre kiterjedve és mindkét tekintetben a művészetnek fejlődését bölcsőjétől kezdve, minden korszakon át, egész e legújabb korig rendszeres egymásutánban tüntetné fel, külön iskolák szerint.” Wekerle azt is megvilágítja, hogy a meglévő képtárak állománya a jelenlegi pénzügyi helyzet kihasználásával viszonylag kevesebb pénzből kiteljesíthető. A szobrászati anyag azonban eredeti művekkel nehezen lenne gyarapítható, ezért másolatokkal lehetne a kronológiai folyamatosságot bemutatni. A miniszterelnök az új múzeum felállítására 3.600.000 forintot irányoz elő, ezen belül 1.500.000 forintot az építési költségekre és 2.100.000 forintot a gyűjtemények gyarapítására.

¹⁵³ Pesti Hírlap, 1892. december 9.

¹⁵⁴ Pótelőterjesztés az államalapítás ezredik évfordulójának megünneplése tárgyában. Wekerle Sándor miniszterelnök, 1894. január 28. Melléklet az 585. irományhoz. Képviselőházi irományok 1892-1896, XVII. kötet, 366-368.

¹⁵⁵ A Szépművészeti Múzeum Iratárában csak a nyomtatvány utolsó lapjának félbeszakadt alsó fele maradt fenn. Készült az Athenaeum nyomdában Pulszky Károly aláírásával, 1893. november 28-i keltezéssel. SZM Irattár.

¹⁵⁶ Képviselőházi napló, 289. országos ülés, 1894. február 5., 596.

2. Az új múzeum tervezett szervezeti felépítése

A Szépművészeti Múzeum felépítésére, gyűjteményi osztályaira és szervezeti egységeire vonatkozó későbbi részletes program 1894. októberi keltezéssel, Wekerle Sándor miniszterelnök aláírásával került kinyomtatásra,¹⁵⁷ amit a miniszterelnök a parlament országos millenniumi bizottságának terjesztett be. Ezt a múzeum felállítására vonatkozó második, részletes programot – nyilvánvalóan főhatósági megbízásból – ugyancsak Pulszky Károly készítette elő.¹⁵⁸ A miniszterelnök által benyújtott előterjesztés Pulszky fogalmazványán alapul, nagyrészt szó szerinti átvételben, a kisebb módosítások azonban nem hagyhatóak figyelmen kívül. A Szépművészeti Múzeum gyűjteményi felépítését illetően a két szövegben nincs eltérés. A felállítandó intézmény magját egyrészt a Nemzeti Múzeum régiségtárában őrzött eredeti szobrok és gipszöntvények¹⁵⁹ valamint a 19. századi magyar és külföldi alkotások képezik, másrészt az Országos Képtár festményei és grafikái. A tervezet szerint a múzeum a szobrászat, a festészet és a grafika emlékeit foglalja majd magába, „oly sorozatokban, amelyek ezen szépművészetek legelső gyakorlásától fogva fejlődésüket mind a mai napig és a mi korunkban is alaposan megismertetni alkalmasak.”¹⁶⁰ A művészet kezdetektől a jelenkorig tartó teljes történetének a gyűjtése – hangsúlyozottan

¹⁵⁷ Wekerle Sándor: A szépművészeti muzeum. MOL, K 26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712.

¹⁵⁸ A Szépművészeti Múzeum irattárában megtalálható 37 oldalas kézirat első oldala hiányzik. Az iktatási szám, keltezés és aláírás nélküli dokumentum megszővegezője kétség kívül csak Pulszky Károly lehet. Az 1894. évi iktatókönyvi bejegyzések szerint ez az irat összekapcsolódott egy másik, ugyancsak fennmaradt tervezettel, amely az Andrássy út végében felállítandó millenniumi emlékmű részleteit dolgozta ki. (Ezek alapján az előbbi a 167/94, az utóbbi a 168/94 számot viselte.) A két memorandumot Peregriny János, az Országos Képtár titkára, egy 1894. augusztus 2-án kelt levél kíséretében küldte be a Pénzügyminisztériumba. (Dr. Peregriny János titkár felterjesztése Skrobanek Károly főigazgatónak, Pénzügyminisztérium, 1894. augusztus 2., SZM Irattár 167-168/1894.)

¹⁵⁹ A tervezet a tárgyak közt nem tesz különbséget földrajzi eredetük szerint, tehát a Nemzeti Múzeum régiségtárának teljes plasztikai anyaga átkerülne, függetlenül attól, hogy magyar földből vagy külföldről került elő.

¹⁶⁰ A tervezet antik művészetre vonatkozó részleteit Nagy Árpád Miklós e munkával párhuzamosan dolgozta fel. Köszönöm, hogy a Holminak leadott *Classica Hungarica* I. című tanulmányát a megjelenése előtt számomra megismerhetővé tette.

csak az első lépésben, mindaddig, amíg ez erőteljesen ki nem fejlődik – az európai földrészre koncentrálnak. A mediterráneum antik kultúrája valamint a kontinens középső- és újabbkori emlékei mellett kiemelt hangsúlyt kap a Magyarországon született vagy az ország számára külföldön készült alkotások összegyűjtése.

A Szépművészeti Múzeum felállítandó gyűjteményi osztályai kettős struktúrában szerveződnek, egyrészt időben 1800-nál kettéválasztva, másrészt technikai felosztás szerint. Külön osztályokba kerülne a 19. század előtti plasztika, festészet és grafika anyaga, továbbá különválasztva de technikai bontás nélkül a 19. századi magyar és a nemzetközi művészet. A hatodik önálló egység a továbbra is elkülönítetten kezelt Magyar Történelmi Arcképcsarnok, a történelmi személyek nemzeti panteonja kiegészítve a fontos történelmi események, az ország tájainak, városainak, népeinek ábrázolásaival. A végső beadványból kimaradtak azok az oldalak, amelyeken Pulszky az intézmény belső működtetésére, vagyis a személyi, tisztviselői kar összetételére vonatkozó elképzeléseit lefekteti. Elképzelése szerint – ebben még nincs semmi különös – az igazgató közvetlen felügyelete alá tartoznának az egyes egységek működését irányító „főnökök”. A történelmi festészet és grafika valamint a Magyar Történelmi Képcsarnok és a könyvtár élén egyetemi kvalifikációval rendelkező művészettörténelmi szakember látná el ezt a feladatot. A történelmi szobrászati és a 19. századi szépművészeti (magyar és külföldi, tehát itt már összevontan kezelt?) osztály vezetésére viszont gyakorló művész lenne kiválasztva. Az egyes gyűjtemények vezetői a munkájukat „segédek” bevonásával látnák el: a szobrászati osztályon művészeti író, a régi festészeti osztályon képre Restaurátor, a grafikai osztályon a lapok tisztításában, kiegészítésében, kasírozásában jártas szakember. A modern műgyűjtemény gondozására Pulszky nem látta szükségesnek művészeti szakember bevonását. Elfogadta a művészársadalom Társulaton keresztül is sokat hangoztatott érvelését, hogy a kor művészeti problémáit az aktív művészek látják át a legtisztábban. Az intézmény szervezeti kialakításánál csak a klasszikus festészeti és grafikai gyűjtemény élére kívánt iskolázott művészeti (vagyis elméleti) szakembert jelölni, a modern anyag kezelését gyakorló művészre bízta. A

művészet történeti korszakainak és az élő művészet problémáinak az eltérő megközelítése persze nem tér el az általános felfogástól. Az egész művész társadalom ekkor úgy gondolja, és valójában erre jött létre a Képzőművészeti Társulat, hogy a művészet ügyeit maguknak a művészeknek kell megoldani, kezelni és szervezni.

3. A gyűjtemények felfejlesztésének költségelőirányzatai

A tervezet rögzíti azokat a költségeket, amelyek az épület felállításához és az egyes gyűjtemények hiányainak a pótlásához szükségesek. Ezekben a számadatokban és azok csoportosításában azonban figyelemre méltó eltérések vannak Pulszky és Wekerle beadványai közt. Pulszky úgy értékeli, hogy jelenleg a plasztikai művészet fejlődése van a legkevésbé képviselve az együttesben. Az eredeti művek megszerzésére megjelölt 500.000 forinton felül további 500.000 forintból szerinte összeállítható lenne egy gipszöntvényekből álló sorozat, amelyekkel, „minthogy ezek tisztán mechanikai módon készülnek”, kiegészíthetők az eredetiek. Wekerle ezt az összeget az egész plasztikai anyagra vonatkoztatva 650.000 forintra faragja.

A festészet történetéről már viszonylag sokoldalú áttekintést nyújt az Országos Képtár meglévő kollekcója, de Pulszky szerint jelenleg még csak a kisebb német városi és magángyűjteményekkel egyenrangú. „A mai európai művásárnak helyzetét ismerve, kellő bizonyosságunk van arra, hogy az országos képtárban levő becses gyűjteményt, kiegészítve az antik festés és grafikai műveknek sorozataival, a keresztény kor különböző festésének emlékeivel, oly gyűjteménnyé fejleszthető, a mely az európai nyilvános és állami, vagy királyi képtárak sorában igen előkelő rangot foglalhat el, és úgy a közönségre, mint a szakemberekre és művészekre nézve a legtanulságosabb gyűjtemények egyikévé fejleszthető, ha e célra 800.000 frt-ot fordítunk.” Felmérve a kontinens műpiaci helyzetét, Pulszky most lehetőséget lát arra, hogy ez a gyűjtemény a közeljövőben

nagy fejlődésnek indulhasson. A nyilvánosság elé kerülő hivatalos, részletes előterjesztés azt mutatja, hogy a kormány nem kívánt gátat szabni ezeknek a nagyszabású elképzeléseknek. Bár némileg mérsékli a kért összeget, de nagyságrendjében az előirányzott 700.000 forint voltaképpen Pulszky programjának a jóváhagyását jelenti.

A grafikai gyűjtemény számára Pulszky 200.000 forintot irányoz elő, a miniszterelnöki előterjesztés ezt megfelelzi. Teljes egészében megmarad a Történeti Képcsarnok teljessé tételére szánt 100.000 forint. A szakkönyvtár és fényképtár fejlesztésére tervezett 100.000 is feleződik. A sort a 19. századi gyűjtemény zárja. Ezzel kapcsolatban Pulszky megállapítja, hogy a Nemzeti Múzeumban ennek fejlesztése során eddig fő szempont volt, hogy „a jelen magyar szépművészet fejlődése lehetőleg támogatható legyen, és a Képzőművészeti társulat érdekei voltak az irányadók”. Arra, hogy a magyar művészet megfelelően legyen képviselve, 400.000 forint kiutalását látja szükségesnek. A külföldi művek gyűjteményével kapcsolatban megállapítja, hogy e tekintetben rendkívül nagyok a hiányok, de ezek gyarapításával egyelőre nem számol. „A 19ik század elejétől fogva alkotott szépművészeti külföldi művek megszerzését a szépművészeti muzeum rendes javadalmából később lehetne majd eszközölni.” A Pulszky által megjelölt keretösszeget modern művek vásárlására a miniszterelnöki előterjesztés is elfogadja, azzal a módosítással, hogy ebből 350.000 forint lenne fordítandó magyar festmények és szobrok megszerzésére, de a fennmaradó 50.000-et külföldi művekre különíti el.

A kortárs nemzetközi művészet gyűjtésére vonatkozó konklúzió Pulszky Károly részéről igencsak váratlan. Programjában nagyszabású, mondhatni ideáltervet dolgozott ki, nagyvonalú elképzelésekkel. Olyan gyűjtemény körvonalazódott itt, amelyben az egész európai művészet együtt van, az antikvitástól – az elvi kiindulás szerint – a jelenkorig. Az új hazai központi közgyűjtemény a kontinens vezető múzeumai mellé kívánt sorakozni, és ennek megvalósítására, amint a későbbiekben igazolódik, a tárca pénzügyi helyzetét tekintve a legjobb pillanatban került sor. Pulszky koncepciója azonban a

művészetek klasszikus korszakai utáni időkből csak a hazai vonatkozású alkotásokra terjedt ki.

4. A tervezet elfogadtatása

A Wekerle Sándor által a millenniumi országos bizottság elé benyújtott indítvány, végösszegét tekintve, 2.000.000 forintot jelöl meg a gyűjtemények fejlesztésére, és további 1.200.000 forintot az épület felállítására és berendezésére. Az indítvány elbírálására egy albizottság alakult, amelynek tagjai Gróf Andrássy Aladár az országos bizottság alelnöke, Wekerle Sándor miniszterelnök, Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi miniszter, továbbá Falk Miksa, Helfy Ignác, gróf Károlyi Tibor és Dr. Darányi Ignác voltak. Az albizottság 1894. december 9-i ülésén némi módosítással elfogadta a miniszterelnöki tervezet előirányzatait.¹⁶¹ Az országos bizottság 1894. december 13-án megtartott ülésén, az albizottság döntéseit jóváhagyva, határozatot hozott a Szépművészeti Múzeum felállításának a költségeiről.¹⁶² Az építkezésre és a gyűjtemények fejlesztésére a Wekerle-indítványban megállapított végösszeg nagysága érintetlen maradt. A műtárgyvásárlási keret további tagolása és a három előirányzat belső arányszámainak alakulása azonban jellemző tendenciát mutat.

A műtárgyvásárlási előirányzatok a három dokumentumban:

	Pulszky-féle	Wekerle-féle	Mill. bizottsági
--	--------------	--------------	------------------

¹⁶¹ Jegyzőkönyv „a Magyarország ezeréves fennállásának megünneplésére vonatkozó miniszterelnöki előterjesztés tárgyalására kiküldött bizottságnak a Szépművészeti múzeum tárgyalására kiküldött albizottsága 1894. december 9-én Budapesten tartott üléséről.” MOL K 26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712.

¹⁶² Jegyzőkönyv az országos bizottság 1894. december 13-án tartott üléséről. MOL K 26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712. Az ugyanebben a iratcsomóban lévő további iratanyagból kiderül, hogy az országos bizottság határozatát tartalmazó jegyzőkönyvet a bizottság elnöke csak 1895. március 1-jén küldte meg a miniszterelnöknek, arra hivatkozva, hogy korábban nem tartottak „hitelesítési ülést”.

	tervezet	beterjesztés	határozat
Régi szobor	1.000.000	650.000	500.000
Régi festmény	800.000	700.000	700.000
Régi grafika	200.000	100.000	50.000
	2.000.000	1.450.000	1.250.000
19. századi magyar	400.000	350.000	600.000¹⁶³
19. századi külföldi	0	50.000	50.000
Tört. Képcsarnok	100.000	100.000	50.000
	500.000	500.000	700.000
Könyvtár, fotótár	100.000	50.000	50.000
Összesen:	2.600.000	2.000.000	2.000.000

A bizottsági határozatban a legfigyelemreméltóbb módosítás a magyar művészetre szánt összeg jelentős felemelésében jelentkezett. A „hazai festészetünk célszerűbb módon és nagyobb arányokban való fejlesztése céljából” az erre előirányzott keretet 350.000-ról 600.000 Ft-ra emelte. Ennek harmada a millenniumi kiállítás alkalmából történő vásárlásokra fordítható, ezen felül pedig nyolc éven át évi 50.000 forint áll rendelkezésre magyar festők műveinek a megszerzésére. A Wekerle-tervezethez képest ebben a rovatban jelentkező 250.000 forintos többletköltséget a bizottság a plasztikai, a grafikai és a történeti képcsarnoki vásárlási keret lefaragásával egyenlítette ki.

A múzeum felállításáról szóló határozat a gyűjtemények jövőbeni fejlesztése terén egyértelműen nagyobb hangsúlyt fektetett magyar műalkotások megszerzésére, mint a tervezet alkotója. Emellett az eredeti elképzeléshez képest már az indulásnál marad valamennyi keret a kortárs nemzetközi anyag kiegészítésére is, jóllehet jóval kisebb arányban, mint a régi művészetre és a magyarokra.

Pulszky Károly szeme előtt legfőképp egy európai rangú műtörténeti gyűjtemény létrehozása lebegett. A bizottsági határozat alapvetően ennek elfogadását jelentette, bizonyos korlátokat szabva. Ez a módosítás a régi festészeti

¹⁶³ 200.000 Ft a millenniumi kiállításról való vásárlásra és nyolc éven át további évi 50.000 Ft kortárs magyar művekre.

anyag felfejlesztésére megállapított összeget lényegében érintetlenül hagyva, a plasztikai (gipszmásolat és eredeti) gyűjtemény rovására a magyar művészetnek biztosít nagyobb teret. A millennium megünneplésének a láza és valójában az épület emelésének ugyanebből fakadó apropója természetesen megkülönböztetett figyelmet várt el a magyar művészet gyámolítása iránt. Pulszky számára azonban a múzeum mindenekelőtt az egyetemes történeti értékek megőrzője. De nem kizárólag Pulszkynek róható fel, hogy az élő nemzetközi művészet ennyire a látóterén kívül marad. A hazai művészkörök, a közönség és a kultúrpolitika számára a művészet jelenkori problémái, csatározásai teljes mértékben belterjesek, és ha a kiállításokon olykor érdeklődés mutatkozik is a külföld művészeti termékei iránt, ezt leginkább csak a kíváncsiság motiválja. E művek megszerzésének a vágya – akár magán-, akár közgyűjtemény számára – ekkor még kevésbé alakul ki.

II. fejezet:

**MODERN KÜLFÖLDI MŰVÉSZET
A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ÚJ KONCEPCIÓJÁBAN**

WLASSICS GYULA KULTÚRPOLITIKAI PROGRAMJA

„Mert hiszen a mostani miniszterek legtöbbszörének legfeljebb a tenyereiről lehetett volna megjósolni, hogy egykor a piros székbe jutnak – csak Wlassics volt az egyedüli, akit mindenki miniszternek praedestinált. Már gyerek korában ’kis Zápolyának’ nevezték. Amely elnevezésben benne volt, az a beszélő jóakarata, amelylyel egy Zápolyát méregette az apja: ’Ha csak egy araszsal volnál már nagyobb stb.’ Bizonyos volt, elkerülhetetlen végzet volt, hogy Wlassics miniszter lesz. Csak azt az egy araszt várták. Az araszra nézve lehettek véleménykülönbségek. S az lepte csak meg a közönséget, hogy olyan hamar történt. Szinte regébe illő gyorsasággal. A Wekerle tüneményes pályafutása után egy másik ilyen legenda. ... De Wlassics annyira sokat tudó, ő azt is tudta, hogy csak annyi tudást kell mutatni egyszerre, amennyi az embereknek nem kellemetlen s rövid idő alatt úgy rájátszotta magát a fiatal képviselőre, a ’gubó’ politikusra, annak összes apró tulajdonságait, hibáit, erényeit és allűrjeit fölvéve, hogy csakhamar a legkedvesebb pajtás lett a folyosón, a klubban, a vacsorákon és mindenütt. Csak a beszédjei voltak olyanok, mint a nagyfejűeké, sőt az egyházpolitikai javaslatok első vitájában tartott beszéde elérte a legjelesebb szónokaink niveauját. ... Egy kész államférfi áll előttünk, aki behatol a kérdések mélyére s nemcsak okoskodni tud, hanem röpdülni is. ... Világos látás, analízálóképesség és komprehenzív erő jellemzik. Hatalmas messzeérő háttér bontakozik ki megjegyzései mögöl. ... Wlassics határozottan nagy találat, igaz, hogy erősen meg van kenve a XIX-ik század mázával. ... Ruganyos és eleven, mint a gyík. Keresi a harcot és a szellemi birkózást. Örül, ha akad valaki, akivel vitatkozásba keveredhet. ... De akármi is volt Bánffy indító oka, dicséret illeti őt azért, hogy egy fiatal képviselőt mert oda állítani a legnehezebb pozícióra, - hogy szakított a haszontalan chablonnal, mely nem az erőt keresi föl, ahová erő kell, hanem a tekintély után nyúl.”

(Mikszáth Kálmán)¹⁶⁴

¹⁶⁴ Mikszáth 1917.

1. Politikai karrier

A millenniumi bizottsági határozat megvalósítása az 1895. január 15-én kinevezett új kultuszminiszterre, Wlassics Gyulára várt. Érdekes politikusi karrierjének láncszemeit felfűzni annak érdekében, hogy az általa irányított korszak kulturális, művészeti és mindenekelőtt múzeumszervezési reformfolyamatát, és ezen belül témánkat, a modern külföldi művészet eredményeinek fogadtatását kellően megérthessük. Akárhonnan közelítjük meg ezeket a kérdéseket, az események az ő személyében kulminálnak. Miniszteri kinevezésével a Szépművészeti Múzeum ügyei azonnal fordulatot vettek, amelynek iránya igencsak eltérő megítélés alá esik a különböző megközelítésekben. Azonban a múzeum felépítésében bekövetkezett koncepcióváltás és a vele járó személyi konfliktusok csak az általános összefüggések, Wlassics miniszteri programjának, egyéniségének az ismeretében megérthetőek.¹⁶⁵ A Pulszky Károly személyét érintő konfliktus újrajavizsgálásának a szükségessége mindenféleképp igazolódni látszik az eredeti irattári források feltárása és az események kronologikus rendezése nyomán.

Wlassics Gyula¹⁶⁶ a dualizmus három nagyformátumú kultuszminisztere közül az, aki Eötvös és Trefort kezdeményezéseit folytatva, a kor közművelődési reformprogramját betetőzte. Neve és miniszteri karrierje kevésbé vált a köztudatban oly széles körben ismertté, mint elődeié, de a legutóbbi évtizedek történettudománya egyértelműen a korszak kiemelkedő politikai egyéniségei közé sorolja. Egy ideológiailag és belpolitikai küzdelmeiben összetett időszak nagy kaliberű kultúraszervezője volt, aki a művészet népszerűsítéséért és intézményi hálózatának a kiépítéséért mindannyiuk közül a legtöbbet tette. Miniszteri periódusa (1895-1903) nagyjából egybeesik a Szépművészeti Múzeum felépítésének, szervezete kialakításának az időszakával. De nem csak időbeli

¹⁶⁵ Wlassics miniszteri pályájának és kultúrpolitikai elképzeléseinek összefoglalását ld. Gyórfy 1896; Oktatáspolitikai koncepciók 1987; Felkai 1987; Mann 1993; Mann 1994; Felkai 1994; Wlassics és kora 2002.

¹⁶⁶ Zalaegerszeg, 1852. március 17. – Budapest 1937. március 30.

párhuzamosságról van szó, mivel nem is csupán tevékeny közreműködője, hanem közvetlen szervezője volt az intézmény megteremtésének.

Jogász végzettségével főügyészként és egyetemi tanárként fényes szakmai karriert elérve, Wlassics Gyula 1892-től mint szabadelvű párti országgyűlési képviselő vett részt az ország politikai életében. Nagy meglepetést keltett, amikor Bánffy Dezső miniszterelnök nem az igazságügyi, hanem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élére nevezte ki. Jóllehet a kabinet legfiatalabb tagja volt, szónoki készségével, bátor kiállásával és mindenekelőtt szakmai felkészültségével hamar tekintélyre tett szert. Működése nyolc éve alatt a tárca költségvetése jelentősen megemelkedett, az 1895-ös 26 millió koronáról (az állami költségvetés 2,59 %-a) 1903-ban 45 millió koronára (4,03 %).¹⁶⁷

Wlassics miniszteri tevékenységét összefoglaló tanulmányában Felkai László így jellemezte művelődéspolitikájának elvi alapjait: „Egész miniszteri működésében is megnyilvánuló politikai nézetei nem nélkülöztek bizonyos *nacionalista vonásokat*. A kor áramlatának és különösen a millennium hangulatától is átfűtött közfelfogásnak megfelelően hirdette a magyar állam fenntartásának fontosságát, ugyanakkor óvakodott a faji megkülönböztetésektől, a magyarság felsőbbrendűségének olyan irányú hangoztatásától, amely létében támadta volna a hazai nemzetiségeket. A magyar társadalom megkésett polgári fejlődésének ebben a szakaszában jut kifejezésre nála a kapitalizmus szülte nemzetállam, a polgári nemzettudat fogalma. Nacionalizmusa lényegében nemzetének féltéséből fakadt, védelmező és nem támadó jellegű. Ez az alapjában becsületes törekvés különböztette meg az általa vallott nacionalizmust azokétól, akik ezt az eszmét szélsőséges kitételekkel, a sovinizmusba hajló gondolatokkal és politikai törekvésekkel körítették, így inkább rászorultak a kritikára. ... Nacionalizmusa a korabeli polgári társadalmakban jellemző másik eszmeáramlattal, a *liberalizmussal* párosult. Megnyilvánult ez különösen a felekezeti kérdésekben, amelyekben – mint említettük – a türelmesség és egy kulturált, európai látókörrel rendelkező politikus megállapodott eszmevilága jutott érvényre és kifejezésre.”¹⁶⁸ Wlassics a

¹⁶⁷ Mann 1993

¹⁶⁸ Felkai 1987, 874.

magyarság szellemi kultúrájára alapozott egységes nemzeti állam megteremtésében gondolkodott, amiben a kultúrfölény elérésének a gondolata is benne rejlik.¹⁶⁹ A magyarság kulturális dominanciájáról vallott elképzelése a működése második felében azonban új árnyalatokkal is kiegészült: a magyar nemzeti kultúra emelése érdekében fokozottan támogatta az egész emberi kultúra megismertetését. Wlassics miniszterként végig kiállt a véleménynyilvánítás és a tudományos kutatás szabadsága mellett. Kulturáltságával, a modern kor eszméi iránti fogékonyságával tűnt ki a honatyák közt.¹⁷⁰

2. A kulturális felemelkedés szolgálatában

Eötvös és Trefort reformtörekvéseinek a szellemét követve Wlassics a kulturális felemelkedést tekintette olyan eszköznek, amely megalapozhatja a nemzet gazdasági és politikai jövőjét. Nemcsak a kor közművelődési feladatai közt kiemelten kezelt közoktatásügyben, hanem a kultúra minden ágában, a művészetek és a vallás (ld. a szabad vallásgyakorlat) egész területén polgári jellegű reformokat kezdeményezett, a modern polgári állam szervezeteinek a kiépítését helyezte középpontba. A nemzet kulturális felemelését a közoktatás minden területére kiterjedő általános reform és a művészetek népszerűsítése útján képzelte el. A művészet gyermekkorától kezdve személyes érdeklődésének középpontjában állt. Külföldi utazásai során súlyt fektetett a nagy gyűjtemények meglátogatására. Ezekről az ifjúkori élményeiről rendszeresen beszámolt az Athenaeumban, a Századokban és más fővárosi lapokban.¹⁷¹ Ahogy az új polgári ideológiák, úgy a művészet modern fejleményei iránt is rugalmas fogékonyságot mutatott. Gyakran miniszteri tekintélyével állt ki a társadalmat felkavaró új művészeti alkotások mellett, a hagyomány bástyáival szemben. „Én a mostani és a jövő társadalom művészeti érzékének és ismereteinek fejlesztésére törekszem. T. Ház, csak ezen a széles rétegen fejlődhetik a nagy magyar művészet. Van egy

¹⁶⁹ A kultúrnacionalizmus és a magyar nemzetkarakter ideológiájáról ld. Szabó 2003, 34-45, 145-154.

¹⁷⁰ Felkai 1994.

¹⁷¹ Mann 1993.

közmondás, hogy nagy hal csak nagy vízben fejlődhetik. Nézetem szerint az igazi magyar művészet melegágya csak a művészetért lelkesedni és tenni tudó társadalomban lehetséges. ... Két irányú akciót indítottam meg. Először is a jelen társadalmat, különösen a vidéket, a kulturális decentralizációt célzó elvemhez híven, minden rendelkezésre álló eszközzel fölrázzuk. Fölrázzuk, hogy a művészet iránt érdeklődjék, a művészeti érzéket lehetőleg ápolja. Erre vannak eszközök. Ilyen a vidéki művelődési gócpontokon művészeti központokat teremteni; egyesületek, kiállítások rendezése, vonzó fölolvadások; mindezek oly dolgok, amelyek ezt a célt előmozdítják. ... A másik eszköz: képtárakat, iparművészeti, etnográfiai gyűjteményeket állítani föl a vidéken.”¹⁷²

Az iskolai művészeti oktatás terén Wlassics nagyobb eredményeket ért el elődeinél.¹⁷³ Új tantervet dolgoztatott ki, amellyel a középiskolai történelem, irodalom és földrajz oktatás keretében a művészettörténet nagy korszakait és alkotóit is meg lehet ismertetni. Emellett négy fővárosi középiskolában, rendkívüli kísérleti tantárgyként, bevezették a művészettörténeti előadásokat. Rendeletben hívta fel a középiskolai tanárokat, hogy rendszeresen látogassák a diákokkal a fővárosi múzeumokat és képtárakat. Meglepőnek tűnik Alexander Bernát heves tiltakozása a felhívás ellen az Országos Középiskolai Tanártestület nevében, mondván, hogy az időszak kiállítások látogatása nem a tanulók műízlését, hanem csak érzékiségre való hajlamát táplálja.¹⁷⁴

Wlassics az egész országra kiterjedő, a képzőművészetet kedvelő és anyagi áldozatokkal is pártoló széles közönség megteremtését célozta meg, ennek érdekében a társadalom minden szintjén olyan reformokat irányzott elő, amelyek a műízlés fejlesztését szolgálják. Hogy szándékai mennyire nem voltak az akkori közgondolkodástól idegen idealisztikus elképzelések, jelzi a parlamenti honatyák aktív érdeklődése ezek megtárgyalása során. „Hihetetlenül hangzik, de mégis való igaz, hogy a magyar képviselőházban a múlt héten a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének a tárgyalása közben teljes két napig tartó és magas

¹⁷² Képviselőházi napló, 436. országos ülés, 1899. április 7., 325-326.

¹⁷³ Felkai 1987, 870-871.; Mann 1993; Mann 1994, 36-37.

¹⁷⁴ -br-: Tanárok Wlassics rendelete ellen, Múcsarnok 1899. december 28., 5-7.

színponton álló művészeti vitában gyönyörködhattunk, amely igazolta, hogy ma már a művészeti kérdések is a legkomolyabb téma számba mennek, amelylyel a legkülönbözőbb pártállású képviselők is érdekesnek és szükségesnek tartják az ország színe előtt komolyan és lelkesedéssel foglalkozni.”¹⁷⁵

3. Közgyűjteményi reform

A magyarországi művészeti élet szervezése kapcsán Wlassics elsősorban az intézményi keretek horizontális és vertikális struktúrájának a kialakítására helyezte a hangsúlyt. Az ország három központi közgyűjteményének a felkarolása során nemcsak ezen intézmények kollekciónak átgondolt gyarapítására illetve méltó építészeti környezetben való elhelyezésére figyelt oda, hanem kiemelt feladatként kezelte az őrzött anyag tudományos feldolgozását, katalogizálását, közönség előtti interpretálását is. Hosszú jogász praxisa folytán viszont a gyakorlati élettel való kapcsolatát soha nem vesztette el, elképzeléseit mindig a társadalom modernizálásának racionális igényeihez igazította.

1896-ban nyílt meg az Iparművészeti Múzeum Üllői úti új épülete. Ezzel egy időben ugyanitt kezdte meg munkáját az Országos Magyar Iparművészeti Iskola is. A Nemzeti Múzeum legnagyobb problémája a helyhiány volt. Az új országház és mindenekelőtt a Szépművészeti Múzeum felépülése természetesen új helyzetet teremt, amikor majd jelentős helyek szabadulnak fel, de addig is a miniszteri leiratokban gyűjteményi katalógusok összeállítására hívta fel a figyelmet. Wlassics sokat tett a kultúra decentralizálása érdekében. Az ország egész területén szorgalmazta múzeumok alapítását, és a helyi művészeti élet serkentése érdekében önálló társulatok létrehozását. Minisztersége idején országszerte 619 könyvtárat és 297 múzeumot tartottak nyilván. Működésük, gyarapodásuk stabilizálását szem előtt tartva igyekezett a vidéki közgyűjteményeket is állami felügyelet alá vonni. Az egységes közgyűjteményi hálózat működtetésére 1897-ben megalakult a Múzeumok és Könyvtárak

¹⁷⁵ Művészet a képviselőházban, Múcsarnok 1899. április 16. 178-182.

Országos Tanácsa és Főfelügyelősége.¹⁷⁶ A képzőművészeti élet és a művészeti gyűjtemények szervezését, központi irányítását szolgálta az 1901-ben megújított Képzőművészeti Tanács.

4. A minisztérium átszervezése

A minisztérium belső szervezeti átalakításával, a feladatkörök átcsoportosításával az ügybeosztás ésszerűbbé és a kor feladatainak jobban megfelelővé vált. Wlassics növelte az ügyosztályvezetők felelősségét és az államtitkár hatáskörét.¹⁷⁷ A minisztériumi államtitkár tisztségét 1895-1905 között Zsilinszky Mihály zólyomi főispán, történész töltötte be. A III. ügyosztály vezetője – a múzeumok, közgyűjtemények és a művészetek irányításának feladatával – kezdetben Szmrecsányi Miklós művészettörténész, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat titkára volt, helyét 1899-től Koronghi Lippich Elek költő, jogász, történész és művészeti író vette át. Wlassics egy jól megszervezett és funkcionálisan racionalizált intézményi hierarchia kiépítésére törekedett. A kiemelt bázisintézmények élére és a minisztérium vezető beosztású tisztviselőinek képzett szakembereket nevezett ki. Saját döntési körében tartotta viszont az elvi jelentőségű és a személyi ügyeket, valamint az új építkezéseket.¹⁷⁸ Ennek megfelelően közvetlen miniszteri intézkedés alá vonta a korszak nagyszabású kulturális beruházásait. A Szépművészeti Múzeum felállítása különösen személyes ambíciói körébe tartozott. Az új múzeum ügyének az irányítása nemcsak az építkezésekre korlátozódott, hanem az intézmény szervezeti felépítésének előkészítő munkálatait is közvetlenül a kezében tartotta. Ezt a feladatot, mint miniszteri pályafutásának egyik kiemelten fontos célkitűzését, nagy odaadással, kérlelhetetlen következetességgel vitte végig.

¹⁷⁶ Felkai 1987, 873.; Mann 1994, 38.

¹⁷⁷ Mann 1993; Mann 1994.

¹⁷⁸ Mann 1993.

PULSZKY KÁROLY: AZ ÚJ MÚZEUMI PROGRAM ÁLDOZATA?

A Pulszky Károlyról szóló irodalom minden esetben megemlíti Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszteri ténykedésének első akcióját, amellyel leállította az Országos Képtár igazgatójának a Szépművészeti Múzeum gyarapítása érdekében folytatott külföldi vásárlásait. Az eddigi megközelítések Pulszkyknak a múzeum megteremtése érdekében tett hősi erőfeszítéseinek és karrierje tragikus félbeszakadásának a szemszögéből értékelték az eseményeket.¹⁷⁹ Ha abból indulunk ki, hogy a 19. század utolsó éveinek kultúrpolitikai változásai, ezen belül a művészetek intézményi kereteinek a megteremtése a kultuszminiszter kezében koncentrálódott, az ő közvetlen felügyeletével és tevékeny közreműködésével zajlott, akkor érdemes egyszer ennek a másik oldalnak a szempontjait is végigkövetni. Már az is más megvilágítást ad a történetnek, ha a fejleményeknek a korábbi elemzésekben kissé önkényesen összekuszált kronológiai menetét újrafésüljük. A hivatali levelezés újonnan előkerült dokumentumai ezen felül fontos adalékokkal egészítik ki a „másik oldal” érvelését, azokat a távlati elképzeléseket, amelyek megvalósítása érdekében az ad hoc döntések születtek. Rakjuk tehát keltezésük sorrendjébe az eddig ismert és most előkerült dokumentumokat, és szigorú időrendben vegyük ismét sorra a magyar muzeológiatörténet egyik legtöbbet emlegetett tragikus epizódjának fontos momentumait. Végző kifutása indokolni fogja, hogy miért éppen ennek a tanulmánynak a keretében kell minderre sort keríteni.

1. A vásárlások lázas lendülete

Pulszky Károly 1893. november 28-án kelt első múzeumi tervezetével éppen egyidejűleg, aznapi keltezéssel, Csáky Albin kultuszminiszternek megfogalmazott egy másik jelentést is. Ebben a műtárgyvásárlások kedvező

¹⁷⁹ Nemeskürty 1987; Shapcott 1988; Pulszky Károly-émlékkötet 1988.

lehetőségeiről számolt be, amelyeket külföldi, mindenekeelőtt olaszországi utazásai során tapasztalt. A már korábban kiszemelt festményeket tételesen felsorolva, 167.560 forint rendkívüli hitelkeretet kért e műtárgyak megvásárlására az Országos Képtár számára. A Szépművészeti Múzeum alapításának első programja egyben a későbbi nagy vásárlások ideológiai előkészítését is jelentette. Nehéz lenne megállapítani, hogy időben melyik kérdés fogalmazódott meg hamarabb, hiszen mindkettő ugyanaznap dátummal (1893. november 28.) terelődött először hivatalos útra. A műpiaci lehetőségekről szóló levél abban a tekintetben is fontos, hogy rávilágít az igazgató elképzeléseire a Képtár távlati fejlesztését illetően. Megállapítja, hogy az intézménynek nem lehet a célja, hogy felvegye a versenyt az uralkodó családok által összegyűjtött nagy európai képtárakkal, amelyek a legkiválóbb festők legfontosabb alkotásait tudja felvonultatni. A berlini és a londoni képtárat jelöli ki mintának, „ahol nemcsak minden kiváló mester képviselve van legalább egynéhány jellemző és művészetét teljesen megismertető alkotással, hanem ahol azok a kik szervezésükkel megbízattak lehetőleg oda törekedtek, hogy a festésnek különböző iskolái jelentőségük arányában kellőleg képviselve legyenek.”¹⁸⁰

A felterjesztés nyomán a kultuszminiszter megkapja a Minisztertanács felhatalmazását a vásárlások lebonyolítására¹⁸¹, és ez alapján a kormány 1894. június 1-jén kiutalja a felsorolt művek megvételéhez szükséges 167.560 forintot. Pulszky lázas iramban használja ki a kínálkozó lehetőséget, ennek fényes eredményeit Mravik László és Szigethi Ágnes kimerítően dokumentálta¹⁸². Beck Ö. Fülöp önéletrajzában¹⁸³ rögzítette Schickedanz Albert szeptemberben előadott friss beszámolóját ezeknek az akcióknak a sodró lendületéről. „Még benne lobogott az ott eltöltött, szédületesen mozgalmas hetek izgalma. Pulszky Károly vitte oda magával segítőnek műtárgy-vásárlásaiban. Ők ott napjaikat kastélyok és

¹⁸⁰ Pulszky Károly felterjesztése Csáky Albin miniszternek, 1893. november 28., SZM Irattár 174/1893. A levelet közli Mravik In: Pulszky Károly-émlékkötet 1988, 57-59.

¹⁸¹ Minisztertanácsi jegyzőkönyvi kivonatok, 1894. május 3., MOL Pénzügyminisztériumi Levéltár K262.

¹⁸² Mravik-Szigethi 1988.

¹⁸³ Beck 1957, 199-200.

paloták kincseinek felkutatásával, raktárakban, pincékben és padláson töltötték. De esténként állandó volt az eszem-izsom. Vagy őket vendégelték meg, vagy ők adtak vacsorákat szállodákban. Fehér asztalnál, poharazás közben aztán pénzt ajánlottak a többnyire pénztelen olasz uraknak, palotáik sarkaiba félretolt, talán már el is felejtett, ócska műtárgyakért. És azok többnyire mohón beugrottak a pénzajánlatnak. Ámbár volt olyan is, akit többszöri vendéggel, lassú rábeszéléssel kellett megpuhítani.”¹⁸⁴

A parlament országos bizottsága 1894. december 9-i ülésén meghozza a korábban tárgyalt döntést a Szépművészeti Múzeum létesítéséről és költségeinek a fedezetéről.¹⁸⁵ Pulszky 1894. december 17-én tesz jelentést a vásárlásokról. Ebből kiderül, hogy a kedvező helyzetet nem akarván kihasználatlanul hagyni, az engedélyezett összegben felül a külföldi útjain további 204.876 forint erejéig vállalt kötelezettségeket. 1895. január 13-án a Minisztertanács felhatalmazza Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a nagyrészt lefoglalt és már beszállított műtárgyak vételi ügyletét ezen összeg erejéig bonyolítsa le.¹⁸⁶ Január 15-étől azonban Wlassics Gyula veszi át a miniszteri tárcát Eötvöstől, az ügylet végrehajtása tehát már órá marad.

2. A költségek bizottsági vizsgálata

Wlassics a miniszteri szék elfoglalása után eltelt egy hónap alatt azt érezte, hogy a millenniumi országos bizottság olyan kérdésekben hozott határozatokat a felállítandó Szépművészeti Múzeum ügyeiben, amelyek eldöntésében nem illetékes. Ezzel az indoklással a miniszterelnöknek szóló átíratában javasolja a múzeum ügyét „a millenniumra való alkalmi készülődésektől külön választani, oly célból, hogy a létesítési előmunkálatokat az ügy természete

¹⁸⁴ Ld. még Schickedanz 1996, 42-43.

¹⁸⁵ Mint korábban láttuk, a bizottság a határozatot tartalmazó jegyzőkönyvet csak 1895. március 1-jén küldte meg a miniszterelnöknek.

¹⁸⁶ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1895. január 13., 1. napirendi pont. MOL Miniszterelnökség Levéltára K27.

által megkivánt több oldalú körültekintéssel s az általános viszonyok mérlegelésével indithassam meg”.¹⁸⁷ A miniszterelnök e levél nyomán a múzeum felállításának a munkálatait minden részletében a miniszternek engedte át¹⁸⁸: „van szerencsém Nmoddal [Nagyméltósággal] tudatni, hogy a Szépművészeti Múzeum létesítése ügyének további intézését ezennel egész készséggel Nmodnak [Nagyméltóságnak] engedem át s bölcs belátására bízom annak a további elhatározását és megítélését, hogy mennyiben és mily mérvben látja szükségesnek ezen ügyeket illetőleg a további fejleményekhez képest bizonyos részleteket a millenniumi országos bizottsággal egyetértőleg intézni.” Wlassics a későbbiekben továbbra is tartotta magát az országos bizottság által megállapított keretszámokhoz, de ettől kezdve a múzeumépítés folyamatát önállóan irányíthatta.

Pulszky fenntartás nélkül élvezte Csáky Albin (és az őt rövid időre felváltó Eötvös Loránd) bizalmát, az ügyletek lebonyolításában nyilvánvalóan számíthatott a minisztériumi támogatásra. Voltaképpen saját ügyének tekintette a Szépművészeti Múzeumot és felépítendő gyűjteményét, és úgy érezhette, hogy ehhez szabad kezet kapott feletteseitől. Wlassiccsal azonban semmiféle korábbi kapcsolata nem volt, az új miniszter számára az ő személye mondhatni közömbös volt. Ezért Wlassics mielőtt fogatosította volna a kifizetést, meg akart győződni arról, hogy azok a művek, amik már beérkeztek, de még nincsenek kifizetve, értékesek-e és méltóak-e arra, hogy a Szépművészeti Múzeumba kerüljenek. Wlassics 1895. március 26-án kelt leiratában¹⁸⁹ részletesen előadja a múzeum számára már elindított és további vásárlásokkal kapcsolatos álláspontját. Az ő habitusának kevésbé természetes a jóváhagyott összeg engedély nélküli több mint kétszeres túllépése, mint elődének. A kifizetések engedélyezése előtt ezért tiszta képet akar kapni az addigi elszámolásokról, előlegekről, kötelezettségekről, valamint a megvétel céljából átvett műtárgyak állapotáról és minőségéről. Ezek

¹⁸⁷ Wlassics Gyula 9099. sz. átírata Bánffy Dezső miniszterelnöknek, 1895. február 23. MOL K26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712.

¹⁸⁸ Leszámítva a telek kiválasztását, mert azt a Városliget és a Hősök tere környékének egységes kialakítása érdekében saját döntési körében tartotta. A miniszterelnök válasza Wlassics Gyulának, 1895. március 4. MOL K26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712.

¹⁸⁹ Wlassics Gyula 12620 sz. leirata Pulszky Károlynak, 1895. március 26., SZM Irattár.

megállapítására Andrásy Gyula vezetésével egy szakértői bizottságot jelöl ki, amelynek a tagjai Ráth György, Benczúr Gyula, Keleti Gusztáv, Loránfi Antal, Dr. Pasteiner Gyula, Rauscher Lajos, Strobl Alajos és Székely Bertalan, valamint előadói minőségben Szmrecsányi Miklós. Ezzel egy időben a bizottság javaslatának a meghallgatásáig elrendeli a vásárlások szüneteltetését. Ennek a bizottságnak a feladata a Szépművészeti Múzeum épületére és szervezetére vonatkozó vélemények megfogalmazása is, amely munkában Pulszky Károly is bizottsági tagként közreműködik.

A bizottság jelentéséről és ennek mérlegelésével született határozatáról Wlassics 1895. május 10-én értesíti az igazgatót.¹⁹⁰ Ebben a hosszú leiratban megállapítja, hogy a bizottság vizsgálata több olyan lényeges körülményt tárt fel, amelyekre az igazgató két korábbi jelentése nem tért ki. Leszögezi, hogy a 167.560 forint erejéig adott felhatalmazáson túl a további 204.876 forintig vállalt kötelezettségekre Pulszky nem érezhette magát feljogosítva. Ennek az engedély nélküli túlköltekezésnek az elrendezésére korábban már döntés született, de Wlassics hangsúlyozza: „a szépművészeti muzeumra szánt 3,200.000 frt feletti rendelkezést meg kell óvnom jövőre attól, hogy a koronkinti szükséglet szerint határozott összegre korlátozott megbízásnak hasonló túllépése ismét előfordulhasson.” A millenniumi bizottság határozata, amely a régi művek vásárlására 1.250.000 forintot (ezen belül festményekre 700.000 forintot) állapított meg, nyolc évi egyenlő részletekben történő felhasználásra szolt. Az első esztendőben ebből már több, mint 370 ezer forint fogyott el. Wlassics azonban voltaképpen nem is a költekezés mértékét kifogásolja elsősorban, hanem annak követhetlenségét.

A bizottsági jelentés az elszámolási okmányok gondatlan kezeléséből fakadó súlyos szabálytalanságokra világít rá. Az átvételi jegyzőkönyveken és az elszámolásokon a hitelességet megkérdőjelező valótlan dátumok szerepelnek. Hivatalosan nem érvényesíthető (pl. névjegyre tollal írt) nyugtákat találtak a kifizetésekről. Megehetősen súlyos vádak ezek, amelyekre a legnagyobb

¹⁹⁰ Wlassics Gyula 22919 sz. leirata Pulszky Károlynak, 1895. május 10., SZM Irrattár 124/1895. A levelet közli Mravik In: Pulszky Károly-emlékkötet 1988, 59-61.

jóindulattal sem lehet azt mondani, hogy kiderült „néhány apró formai hiba”¹⁹¹. Ezeknek a hiányosságoknak a következménye szigorú miniszteri figyelmeztetés. „A kezelés és nyilvántartás rendszeres vezetéséért elsősorban Nagyságod felelős, s ezért jövőre meg kell követelnem, hogy az országos Képtár számára érkező művek nyilvántartásában Nagyságod oly rendszeres eljárást kövessen, mely az ellenőrzés és a felügyelet gyakorlásának mindenkor teljes és kifogástalan alapjául szolgálhasson.”¹⁹² Érdeemes ezzel a szigorú rendreutasítással kapcsolatban Mravik László értékelését idézni: „Sajnos, Pulszky nem érezte ki a levélből azt a sorok közt megbúvó figyelmeztetést, hogy fegyelmezettebben kell eljárnia, hogy a jövőben ezzel önmagát is védje.”¹⁹³

Ha a bizottság a tárgyakat értékteleneknek minősítette volna, Wlassics minden bizonnyal letiltja a kifizetést. A jelentés azonban az árakat általában mérsékelteknak, a képek minőségét pedig a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe méltóknak találta. Ezért Wlassics arra utasítja Pulszkyt, hogy bonyolítsa le a függőben lévő ügyleteket, és ezek lezárására újabb utazásokat tesz számára lehetővé. Elrendeli az összegek utalványozását abban az ütemezésben, ahogy a nyugták beérkeznek, azzal a kikötéssel, hogy az összes kötelezettségek lebonyolítása a 204.876 forintot nem haladhatja meg.

Wlassics az egyik közvetlenül megoldandó feladatként jelöli meg néhány műnek a restaurálását, aminek a szükségessége a bizottsági felmérés után derült ki. A leirat ismét, ezúttal részletesebben megindokolja a további vásárlások leállítását. Az egyik ok, hogy újabb műtárgyakat az ideiglenes raktározási és őrzési körülmények közt már nem lehetne biztonsággal elhelyezni. Másrészt pedig Wlassics úgy ítéli meg, hogy az új múzeummal kapcsolatos munkák komolyabb elkezdése során mindenekelőtt annak szervezeti felépítését és a hozzá kialakítandó épületet lesz szükséges megállapítani, nagyobb arányú vásárlások csak ennek figyelembe vételével lesznek tervezhetőek. Igen nagy anyag került az országba rövid idő alatt, amit fel kell dolgozni. Ne feledkezzünk meg arról sem,

¹⁹¹ Mravik 1988, 9.

¹⁹² Wlassics Gyula 22919 sz. leirata Pulszky Károlynak, 1895. május 10., SZM Irattár 124/1895. A levelet közli Mravik In: Pulszky Károly-emlékkötet 1988, 59-61.

¹⁹³ Mravik 1988, 10.

hogy valójában még csak országos bizottsági határozat született a múzeum felépítéséről, az intézmény megalapításáról még nincs parlamenti döntés. A Szépművészeti Múzeum felépítésében, szervezetének és épületének a kialakításában a bizottság tagjaként Wlassics viszont továbbra is teljes mértékben számít Pulszky Károly közreműködésére. Meghívja a Képzőművészeti Tanács üléseire, ahová a Nemzeti Múzeum és az Országos Képtár igazgatói hivatalosan is delegálva vannak, és felhatalmazza, hogy ha ott a többségtől eltérő véleménye alakulna ki, azt hozzá közvetlenül terjessze fel.¹⁹⁴

3. Az összeomlás

Wlassics utasítása a számlák és a függő ügyek rendezéséről érezhető változást okoz Pulszky magabiztos lelkesedésében. 1895. június 8-án írt levele a miniszternek erős zavartságot mutat, követhetetlen számadatokkal próbálja igazolni az eladókkal kötött összekuszálódott elszámolásokat, a téves és egymásnak ellentmondó tételeket. Arra kéri Wlassicsot, hogy engedélyezze, hogy ezeket az ellentmondásokat kint, a helyszínen tisztázza ügyfeleivel.¹⁹⁵ A sok helyen összefüggéstelen fogalmazással kapcsolatban Mravik László megállapítja: „A levél helyenként már mutatja írójának szellemi zavarait.” Wlassics 1895. június 17-én engedélyezi a kiutazást és a nyílt hitel igénybevételét a függőben lévő vételek végleges lebonyolítása végett, de mindezt feltételekhez köti. Pulszkyknak rendeznie és pótolnia kell a hiányos számlákat, és a lebonyolításkor az általa megjelölt kereteken belül kell maradnia.¹⁹⁶

1895 novemberében Pulszky felhívja a figyelmet egy arcképre, amelyet a Scarpa-képtár milánói árverésére bocsátanak. 115.000 forintot kér a mű

¹⁹⁴ A miniszter nevében Zsilinszky Mihály államtitkár levele Pulszky Károlynak, 1895. szeptember 26., SZM Irrattár ad 31895.

¹⁹⁵ Pulszky Károly felterjesztése Wlassics Gyulának, 1895. június 8., SZM Irrattár 145/1985. A levelet közli Mravik In: Pulszky Károly-émlékkötet 1988, 61.

¹⁹⁶ Wlassics Gyula 30200 sz. leirata Pulszky Károlynak, 1895. június 17., SZM Irrattár. A levelet közli Mravik In: Pulszky Károly-émlékkötet 1988, 61-62.

megszerzésére, amelyről tudni lehetett, hogy a nemzetközi szakirodalom álláspontja megoszlik a tekintetben, hogy a szerzője Raffaello Santi vagy Sebastiano del Piombo.¹⁹⁷ Wlassics feltétele az, hogy csak nyilvános árverésen és legfeljebb a hitelösszeg keretéig lehet elmenni. Az árverésre november 11-én kerül sor. Pár nap múlva Pulszky egy rejtélyes szövegű táviratot küld, amit itthon senki sem tud egyértelműen megfejteni, de azt sejteti, hogy valami nem az előzetes megállapodások szerint történt. Miután az árverés után másfél hónapig Pulszky nem jelentkezik – holott az utazását engedélyező határozatban Wlassics az eredményről közvetlen jelentést kért – a miniszter december 30-án azonnali jelentéstételre utasítja.¹⁹⁸ Pulszky három nap haladékot kér, de az utasításnak ezután sem tesz eleget. A kép (hat másikkal együtt) ugyan időközben megérkezik, de csak áttételes hírekből derül ki, hogy közvetítő útján lett megvéve. Mivel a miniszterhez semmiféle közvetlen információ nem érkezik az aukció eredményével és lefolyásával kapcsolatban, elrendeli a vizsgálatot. Wlassics tisztában van ugyan a művészettörténész szakértelmével és biztos művészeti értékítéletével, de az elmúlt év folyamán pénzügyi könnyelműségéről és hatáskör túllépéseiről is egyértelmű bizonyosságot szerezhettek. 1896. február 2-ától felfüggeszti Pulszky igazgatói teendőinek ellátását (státusa nem szűnik meg), és ezzel átmenetileg Than Mórt bízza meg.

1896. február 5-én hangzik el Várady Károly parlamenti interpellációja.¹⁹⁹ A képviselő az előző napi lapokban megjelent közleményekre hagyatkozva magyarázatot kér a minisztertől arra, hogy Pulszky Károly nagyobb pénzügyekkel nem számolt volna el, és vizsgálat indult a közpénzek elszámolásának a kiderítésére. Wlassics a szabálytalanságok súlya ellenére, amennyire tudja, próbálja menteni a helyzetet. Eddig is meglepően nagyvonalúan kínált újabb lehetőségeket a mulasztások rendbetételére, a képviselőház előtt

¹⁹⁷ Wlassics előterjesztését a Minisztertanács fogadta el. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1895. október 18., 12. napirendi pont, MOL K27.

¹⁹⁸ Wlassics Gyula 61278 sz. leírata Pulszky Károlynak, 1895. december 30., SZM Irattár 49/1896.

¹⁹⁹ Képviselőházi napló, 551. országos ülés, 1896. február 5., 221-227. Az interpellációra válaszolva Wlassics részletesen összefoglalja a Pulszky-féle vásárlások addig fejleményeit és az elszámoltatások ügyében történeteket.

pedig határozottan Pulszky védelmére kel. Az 1894 őszi túlköltekezéséről kijelenti: „Ha egyszer a helyzet kedvező; ha igazán értékes műtárgyakat lehet venni, kinek van az ellen kifogása, hogy azok a műtárgyak a szépművészeti múzeum számára megvétessenek, ha egy országos bizottság határozata van, a mely azt mondja: alakítsatok szépművészeti múzeumot, ennyi pénzt adunk régi művek vásárlására.”²⁰⁰ Ugyancsak elismeri az aukción megvásárolt Piombo-kép értékeit, még ha a megszerzése nem is az utasításainak megfelelően történt. „De, mert a kép itt van, s mert a többi, körülbelül hat kép, tudomásom szerint, szintén itt van, teljes jogom van azt mondani: ezt egyáltalán el nem fogadhatom, mert egészen más megbízatást adtam az igazgatónak és érvényesítem az állam kártérítési jogát. Csak az a kérdés, hogy az állam érdekéből mi lesz a kedvezőbb? Ha a képek csakugyan becsesek és a szakértők is ezt mondják, mégis inkább át vesszük, mert valóban nem tudnám, hogy miért ne vennők át.”²⁰¹

Wlassics egy vonatkozásban végképp nem tud Pulszky Károlyon segíteni: az egészségén. Azon a napon, amikor a parlament elé került az ellene indított hivatali vizsgálat, már elmeegógyintézeti kivizsgáláson feküdt. Az erről szóló orvosi bizonyítvány február 4-i keltezésű.²⁰² Az úgynevezett „politikai meghurcoltatásból” levezetett idegösszeomlás az események sorrendiségét kibogozva egyáltalán nem állja meg a helyét. A parlament Várady Károly interpellációja nyomán azután kezdett el foglalkozni az ő külföldi vásárlásaival, amikor egészségi állapota már válságosra fordult. Igaz ugyan, hogy a Budapesti Hírlap már 1895. december 27-én kritikus megjegyzéssel kommentálja a Piombo-kép megszerzésének hírért, mondván, hogy ahhoz képest, amennyire át van festve, az ára túl magas. Arról viszont szó sincs, hogy ekkoriban hamis kép megvásárlásával vádolták volna. Ilyesmi február 5-én sem hangzik el, elfogadottként kezelik a bizonytalan szerzőséget. Ezek a pizkálódások ekkor még közel sem olyan súlyúak, amelyek önmagukban egy embert romlásba űznének. A parlamenti interpelláció valóságos célpontja nem is az Országos

²⁰⁰ Ld. fenn, 222.

²⁰¹ Ld. fenn, 225.

²⁰² A Dr. Kresz Géza által benyújtott orvosi bizonyítvány, 1896. február 4., SZM Irattár 43/1896.

Képtár igazgatója, hanem a kultuszminiszter. A fő kérdés az volt, hogy szabad volt-e közpénzeket kiutalványozni, amikor még csak országos bizottsági határozat született a múzeumról, parlament által szentesített törvény még nem. Az ellenzék valódi vádja: parlamenti hozzájárulás nélkül Wlassicsnak nem lett volna szabad tudomásul vennie a feljogosítottan jóval túllépő költsékezést (amely döntést valójában a miniszter elődei hozták). A támadás célkeresztjében tehát a miniszter személye áll, a képviselőházi keresztűz a képtárigazgató ellen csak ezután indul be.

Pulszky Károly összeomlását más kellett, hogy kiváltképp. Levelei, Shapcott dokumentumregénye és Mravik megállapításai egyértelműen utalnak idegállapota megromlására és ennek tulajdoníthatóan természetellenes reakcióira az 1895-ös év második felében. Shapcott könyvének több részlete azt erősíti meg, hogy betegsége ennél is régebbi keletű, korábban ritkábban, később egyre fokozottabban törtek elő nála az idegi gyengeség tünetei. 1896. február 4-én megállapított betegsége (dementia paralytica progressiva) hosszabb lefutású kellett hogy legyen, mire ilyen stádiumba jutott. Felesége visszaemlékezése szerint Olaszországból hazatérve teljesen megváltozott, apátiába zuhant, súlyos melankóliája képtelenné tette saját ügyeinek a kezelésére.²⁰³ Egészségi állapota valójában akkor omlik össze, amikor helyzete kilátástalanná fordul, a maga okozta pénzügyi káosz megoldhatatlanná válik, de mindez még nem a nyilvánosság előtt zajlik.

Ezután valóban embertelen parlamenti és sajtóbeli támadáshullám indul ellene. Gerő András egy egész tanulmányban elemzi a képviselőházi hang eldurvulását az 1880-as évektől, a sok esetben pisztoly párbajjal „megoldódó” személyi vádaskodásokat.²⁰⁴ Pulszky Károlyra apja révén, aki aktív közéleti személyiségként az ellenzéki politikai támadások gyakori célpontja volt, az egész Pulszky-dinasztia átka hull. Ekkorra már helyzete visszafordíthatatlan. Amikor az orvosi kezelés révén egészségi állapota némiképp enyhül, valójában nem a politikai meghurcoltatások miatt kell elsősorban Ausztráliába menekülnie, hanem

²⁰³ Budapesti Hírlap, 1896. február 4., idézi: Shapcott 1988, 102.

²⁰⁴ Gerő 1993a.

önmaga elől, büntudata elől. Mert hiába sikerült lázas hajszával a számlák egy részét utólag rendbe tenni, a nagyobb hiányokat elrendezni – a fennmaradó tartozást bátyja, Ágost kiegyenlítette – a korábbi hűtlen kezelés ténye, a közpénzekkel szembeni gondatlansága megváltoztathatatlan maradt. Kimondva sehol nincs az életrajzokban, de sejtetni engedik, hogy a menekülésével családjának,

gyerekeinek a helyzetét is védte. Sajnos, tényként kell leszögezni az irattári anyagban hátrahagyott nyomokat: az 1896-97-es évben is sorozatban érkeznek az Országos Képtár címére kiegyenlített számlák és követelések.²⁰⁵

²⁰⁵ Wlassics csak 1901. január 23-án jelenthette a Minisztertanácsnak, hogy a magyar államkincstár ellen indított perek befejeződtek. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1901. január 23., 21. napirendi pont, MOL K27.

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM FELÉPÍTÉSÉNEK ÚJ KONCEPCIÓJA

1. Wlassics első múzeumi programnyilatkozata

Bánffy Dezső miniszterelnök 1896. március 17-én terjesztette be „a honalapítás ezredik évfordulója megünneplésének megörökítése céljából alkotandó művekről” szóló törvényjavaslatot, amely 1.200.000 forintot határozott meg az új múzeum felállítására és 2.000.000 forintot a gyűjteményanyag gyarapítására, ez utóbbit az 1895 és 1900 közötti hat év költségvetésében elosztva.²⁰⁶ A Szépművészeti Múzeum megalapítása a törvényjavaslat alapján született 1896. évi VIII. tv.cikk (az úgynevezett „millenniumi törvény”) 1.§ d. pontjának megalkotásától számítható. Az intézmény vezetési feladatainak az ellátása azonban elég zűrzavaros körülmények között indult. Az erre a feladatra egyértelműen predesztinált Pulszky Károlyt a miniszter az ismert körülmények miatt 1896. február 2-án ideiglenesen felmentette állásából. Rövid ideig Peregriny János, majd Than Mór látta el a helyettesítési teendőket. Than hamar belátta, hogy a feladat meghaladja az erejét, ezért lemondott. Végül május 22-től Kammerer Ernő²⁰⁷ kapott megbízást mint „a létesítendő Szépművészeti Múzeum ügyeinek vezetésével megbízott Országos Képtár és a vele kapcsolatos Történelmi Képcsarnok kormánybiztosa”²⁰⁸.

²⁰⁶ „Törvényjavaslat a honalapítás ezredik évfordulója megünneplésének megörökítése céljából alkotandó művekről” (1068. sz.) és annak Melléklete, 1896. március 17. MOL K 26-1895-I.A-22, 332. csomó, 712.

²⁰⁷ Kammerer Ernő (Hékútpusztá 1856. november 7. – Koppányszántó 1920. augusztus 3.)

Budapesten szerzett jogi és történész diplomát. Első szakmai közéleti szerepléseként 1876-ban tagja volt a Budapesten rendezett őstörténeti kongresszus és kiállítás szervezőbizottságának. Az Igazságügyi Minisztériumnál volt fogalmazó 1886-ig vagy 1887-ig. 1887-től szabadelvű párti képviselő. Múzeumi arcképcsarnok 2002, 441; Németh 2002.

²⁰⁸ Kammerer Ernőnek a hivatalos levelezésben rendszeresen használt megszólítása.

Wlassics Gyula a képviselőház számára 1897. március 10-én benyújtott miniszteri jelentésében²⁰⁹ foglalta össze a Szépművészeti Múzeum felállításával kapcsolatos alapvető tennivalókat. A különböző helyeken lévő gyűjtemények egyesítésével egyidejűleg az egyik fontos feladat a hézagok betöltése, „a meglévő gyűjtemények kiegészítése s azzal egyszersmind színvonalának emelése”²¹⁰ volt. Az 1896 októberében Budapesten megrendezett nemzetközi művészettörténeti kongresszus alkalmával ide érkezett szaktudósok egyöntetű véleményét formálták a Pulszky Károly által a Szépművészeti Múzeum számára vásárolt alkotások minőségéről. Wlassics az itt megállapított szakvéleményt teljes egészében elfogadta és képviselte: „ha azok között vannak kevésbé becsesek is, viszont vannak oly kiváló művek, melyek minden előkelő képtárnak is díszére válnának”²¹¹. A gyűjtemények jövőbeli fejlesztése kapcsán azonban kiemelten hangsúlyozta a magyar művészet nagyobb állami pártolásának a fontosságát. Erre kiváló alkalmat teremtett a millenniumi kiállítás, amelyre a költségvetés korábban 200.000 forintot különített el. A jelentés szövegéből az derül ki, hogy a gyűjtemények fejlesztése terén Wlassics az elkövetkező időszakban a magyar művészek alkotásait kívánta előtérbe helyezni. Az egyéb művek vásárlására vonatkozóan előbb részletes programot kell kidolgozni, aminek a lényege: „művészet-történeti alapon meghatározása annak az iránynak, a melyben a további gyarapításnak haladnia kell; a régi művészet emlékeinek vásárlásánál követendő eljárás szabályozása”²¹².

A legközvetlenebb cél azonban a jelenlegi gyűjtemények rendszerezése, osztályozása és a Szépművészeti Múzeum végleges szervezetének a részletes kidolgozása, ezzel együtt a meglévő gyűjtemények tervszerű kiegészítésére vonatkozó program kialakítása volt. Ezek az előkészítő intézkedések biztosították a feltételét annak, hogy az épületnek, a tér- és szerkezeti beosztásnak, a

²⁰⁹ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek jelentése az Országos Képtár, a Történelmi Képcsarnok s a létesítendő Szépművészeti Múzeum tárgyában, 1897. március 10., a Szépművészeti Múzeum Könyvtára, raktári jelzet 4391.

²¹⁰ Uo. 2.

²¹¹ Uo. 3.

²¹² Uo. 5.

világításnak a tervezése elkezdődhessen. Wlassics ígéretet tett arra, és ezt következetesen betartotta, hogy a múzeum érdekében tett intézkedésekről ezentúl évente tájékoztatja a képviselőházat.

Wlassics színrelépésével a gyűjtemények gyarapításáról a hangsúly a szervezési feladatokra tevődött át, de ez csak részben következett személyes elképzeléseiből. A Szépművészeti Múzeum létesítéséről szóló törvény megszületése után minden szempontból indokolt volt, hogy az intézmény felállítása annak szervezeti, szakmai felépítésével, a részletes működési program kidolgozásával kezdődjön. A parlamenti döntést követően a szervezési munkákat haladék nélkül el kellett indítani. Az Országos Képtár vezetője ellen kezdeményezett vizsgálat és büntető eljárás, illetve az állásából való felfüggesztés miatt Wlassics kénytelen volt olyan döntést hozni, amely az intézmény folyamatos működését biztosíthatta. Ezt a képviselőháznak így indokolta: „Addig is gondoskodnom kellett arról, hogy az Országos Képtár igazgatásában és őrzésében fennakadás ne álljon be s hogy az e képtárral kapcsolatos Szépművészeti Múzeum érdekében a tervszerű tevékenység bár ideiglenes, de kellő eszközökkel és hatáskörrel rendelkező vezetés alatt folytatható legyen.”²¹³ A vezetés ideiglenes megoldása azt feltételezi, hogy Wlassics talán továbbra is bízott abban, hogy a későbbiekben még számíthat Pulszky Károlyra. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy az előtérbe kerülő fontos technikai feladatok megoldására, a felgyűlt anyag mennyiségi számbavételére és rendszerezésére az egészséges Pulszky Károly alkatilag mennyire lett volna alkalmas. Eredendő nagyvonalúsága, csapongása minden bizonnyal nagyon kikezdte volna a hivatali precizitást igénylő munkafegyelem türelmi korlátait.

2. Az Országos Képtár személyzete

²¹³ Uo. 2.

Kammerer Ernő tehát nem kapott igazgatói kinevezést. A kormánybiztosi meghatalmazás ideiglenes ügyvivői megbízatást jelentett, a felettesi utasítás szerint intézkedési jogkörrel. Ennek korlátait Kammerer hamar megérezte a Pulszky által korábban lekötött, de elrendezetlen művek sorsáról való döntések során. Szmrecsányi Miklós minisztériumi osztálytanácsos egy hozzá intézett leveléből az tűnik ki, hogy Kammerer sérelmezte, hogy a miniszter az ő megkérdezése nélkül járt el ezekben az ügyekben. Szmrecsányi a levélben arról tájékoztatta a kormánybiztost, hogy az Andrássy-féle bizottság mandátuma továbbra is fennáll, és jóváhagyási joga nem csak a vásárlások ügyére, hanem a Szépművészeti Múzeum végleges programjának és szervezete megállapításának a véleményezésére is kiterjed. Az osztálytanácsos más külföldi múzeumok példájára hivatkozott, amelyek hasonló utat követnek. Emlékeztetett, hogy Franciaországban „tisztán bizottságilag foganatosított” vásárlásokat találunk, de Bode is, aki Berlinben egyébként meglehetősen széles hatáskörrel rendelkezett, a vásárlásoknál „a kais. Experték hozzájárulásához van kötve”.²¹⁴

Kammerer tényleges szerepét és kormánybiztosi jogkörét az intézmény működtetésében mi sem jellemzi jobban, mint a millenniumi kiállításon a Szépművészeti Múzeum számára történt vásárlások bonyolítására adott miniszteri utasítás.²¹⁵ A leirat a Képzőművészeti Tanács javaslatára a miniszter által kiválasztott művek listáját tartalmazta, hozzáfűzve, hogy „Mindeme műveknek a megvásárlását Nagyságodra bízom.” Tehát a minisztériumon belül elvi döntés született a magyar művészekről megszerzendő művekre vonatkozóan, a kormánybiztos feladata ennek végrehajtása volt a maximált vételár alapján, és ha kellett a művészekkel folytatott alkudozás, illetve magának az ügyletnek a lebonyolítása.²¹⁶ Lyka Károly később, akkor már mint a felépült Szépművészeti Múzeum első igazgatóját, így jellemezte őt: „A mi korszakunkban Kammerer

²¹⁴ Szmrecsányi Miklós levele Kammerer Ernőnek, 1896. augusztus 5., SZM Irattár, iktatás nélkül.

²¹⁵ Wlassics Gyula leirata Kammerer Ernőnek, 1896. október 8., SZM Irattár 319/1896.

²¹⁶ Itt jegyzendő meg, hogy a Szépművészeti Múzeum számára megvásárolt modern műveket a múzeum felállításáig továbbra is a Nemzeti Múzeum őrizte.

Ernő igazgatása alatt bürokratikusán végezte föladatát, és alig folyt be élő művészetünk sorsába. Idegenkedve minden szokatlan művészeti jelenségtől, bátortalanul és értetlenül az újabb törekvésekkel szemben, szinte csak az akadémikus művészet számára nyitotta meg a múzeum csarnokait.”²¹⁷

Kammerer első feladata az Országos Képtár élén a gyűjtemények állagának a megállapítása és leltárba vétele volt. Ennek eredményeiről az 1897. évi miniszteri jelentéshez mellékletként csatolt külön jelentésben számolt be, amely összesítette a Szépművészeti Múzeum számára történt Pulszky-féle vásárlásokat, az Országos Képtár és a Történelmi Képcsarnok állagait valamint a Pulszky útján bekerült, de el nem ismert illetve függőben lévő műveket.²¹⁸ Érdeemes áttekinteni, hogy kikre számíthatott Kammerer kormánybiztosi feladatainak az ellátásában, akikre a minisztérium által kezdeményezett nagyszabású tervek szakmai megvalósítása hárult.

Az 1896. évi költségvetés rögzíti az „Országos Képtár és az ezzel kapcsolatos Magyar Történelmi Képcsarnok” tisztségviselői karát²¹⁹. Az Igazgatósághoz tartozott az igazgatón kívül a titkár. Az Országos Képtár személyzete 1 segédőrből, 2 laboránsból és 3 szolgából állt. A Magyar Történelmi Képcsarnok feladatait 1 laboráns és 1 szolga látta el. Ebből az összetételből a titkár és a segédőr személyét érdemes kiemelni. Dr. Peregriny János (Hajdúböszörmény 1853. május 2. – Budapest 1924. március 18.) Budapesten szerzett jogi doktorátust, 1889-ben lett az Országos Képtár titkára.²²⁰ Mint az intézmény legrégebbi tisztviselője, Kammerer őt bízta meg az Országos Képtár festmény állagának összeállításával. Peregriny a Pulszky Károly által hátrahagyott kéziratok felhasználásával, áldozatos precizitással kezdte el a meglévő gyűjteményi anyag felmérését, amely munkának a végterméke – néhány közbelső

²¹⁷ Lyka 1983a, 23-24.

²¹⁸ Kammerer Ernő: A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister urhoz intézett jelentése az Országos Képtár kormánybiztosának a vezetésére bízott intézetek állapotáról, 1897. február 20. Wlassics Gyula 1897. március 10-i jelentésének melléklete, ld. fent, a Szépművészeti Múzeum Könyvtára, raktári jelzet 4391.

²¹⁹ Az Országos Képtár és az ezzel kapcsolatos Magyar Történelmi Képcsarnok költségvetése az 1896. évre. Pulszky Károly felterjesztése a miniszternek, 1895. június 7., SZM Irattár 143/1895.

²²⁰ Múzeumi arcképcsarnok 2002, 694-695.

katalógus kiadása után – a Szépművészeti Múzeum hétkötetes állagjegyzéke. Dr. Nyári Sándor (Zalaegerszeg, 1861. augusztus 28. – Budapest, 1915. december 21.) művészettörténész, tanulmányait a bécsi képzőművészeti akadémián, Párizsban, Berlinben és Lipcsében végezte. 1890-ben itt szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1891-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában dolgozott, ő fedezte fel Mátyóki Ádám Rákóczy-portróját Szászországban. Számos művészeti írása jelent meg szakfolyóiratokban magyar és német nyelven. 1894-ben lett az Országos Képtár segédőre, ahol feladata a könyvtár- és fényképgyűjtemény kezelése volt.²²¹

A gyűjtemények egyesítésének és az anyag rendszerezésének, tudományos feldolgozásának a programja, valamint a működési tervek kidolgozása és hosszabb távú megoldása nyilvánvalóan nem volt keresztülvihető az Országos Képtár átöröklött személyzeti állományával. Kammerer kezdeményezésére ezért a miniszter hamarosan további két szakember alkalmazását engedélyezte. Térey Gábor (Dárda 1864. február 9. –Baden bei Wien 1927) Genfben, Londonban, Baselben és Strassbourgbán végezte egyetemi tanulmányait, és épp a freiburgi egyetem magántanára volt, amikor a kormánybiztos javasolta a miniszternek hazahívását.²²² Wlassics így indokolta a fiatal művészettörténész 1896. november 1-jével történő kinevezését: „Méltányolva Térey Gábornak a műtörténet terén elismert eredményekkel kifejtett munkásságát, súlyt helyezek arra, hogy szülő hazájába visszatérve, tevékenységét és szakbeli ismereteit ezután az országos képtár érdekeinek szolgálatában érvényesítse. Minthogy e szakban gyakorlott erőkkel nem rendelkezünk s mert éppen a kézi rajz és metszetgyűjtemény szakszerű rendezésére kiváló súlyt kell fektetnem, igen örvendetes, hogy a külföldön régóta ismert tekintélyvel működő magyar tudós megnyerésére nyílik most alkalom. ... Dr. Téreynek megnyerését ugyszólván elkerülhetlenné teszi különösen az országos képtár és a szépművészeti múzeum rendezésének és szervezésének nagy műve s a feladat és felelősség nagysága első sorban követeli

²²¹ Magyar életrajzi lexikon. 2. kötet. Budapest 1969, 305.

²²² Múzeumi arcképcsarnok 2002, 883-884.

meg egy oly férfiúnak alkalmazását, kinek elméleti és gyakorlati képessége teljes igazolással bír.”²²³

Alig telt el néhány hónap, és Kammerer jelentést tett azokról az újabb feladatokról, amelyeket Téreynek szánt. „Térey Gábor urat más, főképp szervezeti kérdéseknél is igénybe kell vennem, előre láthatólag utaztatni is kellend, egyedül általa tehát ez munkát [a grafikai és rajzgyűjtemény kezelését] már csak a többszörös megszakítások miatt sem végeztethetném. ... Térey Gábor urat tanulmányai és ambitioja a festészeti osztályban váró munkára utalják”.²²⁴ Ekkor került fel Petrovich Arzén királyi főmérnök alkalmazása az előbbi feladatra, aki „az állami építészeti hivatalok létszámából” lett az Országos Képtárhoz átvezényelve. Térey 1897. június 30-án segédőrből múzeumi őrré történt kinevezésekor rögzített feladatai közt egyelőre továbbra is első helyen szerepelt a metszetgyűjtemény kezelése. Kiegészült azonban az ajándékok és vételek véleményezésével, valamint a francia és német nyelvű katalógus szerkesztésével és sajtó alá rendezésével. Továbbá bekerült: „Ha a sor reá kerül, a képtári administratio vitele, a felügyelet, átadás, átvevés eszközölése”, ami voltaképpen a kormánybiztos szükség szerinti helyettesítését jelentette. Figyelemre méltó a záró rendelkezés: a Szépművészeti Múzeum szervezeti kérdéseinek tanulmányozása és véleményezése.²²⁵

Az Országos Képtár személyzeti összetétele és később részleteiben is formálódó szervezete azt mutatja, hogy az intézmény működtetési struktúrája jelentősen eltért a 20. századi gyakorlattól. A néhány fős stáb élén az igazgató a miniszter felé tartozott közvetlen beszámolási és elszámolási kötelezettséggel. Az utóbbi ugyancsak közvetlen irányítással vett részt az ügyek intézésében, és a parlament felé rendszeres beszámolási kötelezettséggel bírt. A Képtár pénzügyeinek a kezelésére és műszaki üzemeltetésére nem állt rendelkezésre külön személyzet, a szakirányú tevékenységet néhány intézményi szolgálata munkája

²²³ Wlassics Gyula 57747 sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1896. október 14., SZM Irattár.

²²⁴ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1897. február 16., SZM Irattár 68/1897.

²²⁵ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1897. július 12., SZM Irattár 249/1897.

egészítette ki. A tisztviselői munka igencsak súlyos felelősséggel járt a Monarchia idején. Az őri állások is miniszteri kinevezéssel lettek betöltve, az újonnan munkába állóknak a császár előtt kellett esküt tenniük.²²⁶

3. Miniszteri szempontok a múzeum szervezeti felépítésének a kidolgozására

Wlassics 1897. március 10-én benyújtott, többször idézett miniszteri jelentésében konstatálhatta, hogy az Országos Képtár kép- és rajzanyagának teljes leltári revíziója megtörtént, és a metszetanyag átvizsgálása is majdnem befejeződött. A miniszter a további feladatokat megjelölve „catalogue raisonné”-k elkészítését szorgalmazta, hogy a Szépművészeti Múzeum „e tekintetben is a külföldi nagy képtárak színvonalán állhasson”. „De egy nagy művészeti gyűjtemény átvétele nem csupán a darabszám szerinti megőrzésnek, nemcsak a kezelés lelkiismeretes gondosságának feladatát ruházza a vezető erőkre, hanem a meglévő anyag minden részletének művészet-történeti feldolgozásából kell meríteni a fejlesztés irányát és fel kell ismerni a szükséglet mérvét: ezért osztozom a művészet-történeti congressus szaktudósainak gyakorlati tapasztalat által igazolt nézetében, hogy a Szépművészeti Múzeum létrehozásánál az alapos és nem a siettetett szakszerű munkákra kellő időt kell engedni.” A Wlassics által diktált nagyon pontos ütemezés első stádiuma (az Országos Képtárban meglévő műtárgyanyag számszerű felmérése) tehát csaknem lezárult. Ezután következhetett a művek szakirányú feldolgozása, vagyis rendszerezése és katalógusokban való publikálása.

Az ezzel párhuzamos másik nagyon fontos feladat, amire Wlassics az elkövetkező időben kidolgozott tervet kívánt kapni, a múzeum szervezeti

²²⁶ Ld. ehhez Wlassics Gyula 39189 sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1897. június 30., SZM Irattár 249/1897. Az irattárban a Térey Gábor kinevezéséről szóló irat mellé csatolva a beiktatást rögzítő feljegyzés, valamint az eskü teljes szövege olvasható.

felépítése. Április 30-i leiratában²²⁷ pontokba foglalta azokat a kérdéseket, amelyekre az Országos Képtár vezetőségétől válaszokat várt:

1. Fenntartható-e az eredeti program a Szépművészeti Múzeumot alkotó gyűjteményi egységeket tekintve (az Országos Képtár kép- és grafikai anyaga, a Nemzeti Múzeum Képtára, Történelmi Képcsarnok, közvetlenül a múzeum számára vásárolt műtárgyak).

2. A Szépművészeti Múzeumban elhelyezendő képek, szobrok, grafikák, könyvek teljes és rendszerezett állagjegyzéke, korszak (régi és modern), valamint anyag és technika szerinti bontásban, továbbá „a gyarapítás tervszerű folytatásának szabatos körvonalozása”, ami a múzeum épületének megtervezéséhez elengedhetetlenül szükséges. „Minden osztálynak elhelyezése külön térbeli és világítási szerkezetet követel meg, szükséges tehát annak kiszámítása, hogy a meglévő gyűjtemények kedvező szemléltetése mennyi alap- és mennyi falterületet igényel s a tervszerű gyarapításra mennyi maradjon fenntartva? A további gyarapítás szempontjából csoportonként mennyi legyen a szépművészeti múzeumra szánt fedezetből összegek szerint fordítható?”

3. A külföldi, főleg újabban megépült művészeti múzeumok technikai megoldásainak a tanulmányozása a helyszínen. Wlassics kiemelte, hogy „Igy például Berlinben most van folyamatban egy új nagy múzeumnak felépítése, több millió márkát tevő költségen; a hely színén bizonyára nemcsak a részletrajzok megtekintésére, de az e téren legczélszerűbbeknek elismert szerkezeti újításoknak beható tanulmányozására nyilhatik kedvező alkalom.”²²⁸

4. A felépítendő épület helyének a kijelölése.

5. A szervezeti szabályzat kidolgozása.

A miniszter a program kidolgozására nem tűzött ki határidőt, hanem maga vezényelte le az ütemezést az elkövetkező két év során.

²²⁷ Wlassics Gyula 22365. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1897. április 30., SZM Irattár 186/1897.

²²⁸ Wlassics itt csak a Kaiser Friedrich Museumra (későbbi nevén Bode Museum) gondolhatott, amelynek kiviteli munkái Ernst Eberhard von Ihne tervei szerint ebben az évben kezdődtek, a megnyitására pedig 1904-ben kerülhetett sor.

4. Európai múzeumlátogató tanulmányút

A miniszter korábbi kezdeményezésére a Képtár vezetősége hamarosan nagyobb európai körutat szervezett a legjelentősebb európai múzeumok, képtárak szervezetének és gyűjteményeinek a tanulmányozására. Wlassics azért tartotta szükségesnek ezt a vállalkozást, mert „a szépművészeti muzeum programjának, szervezetének és az e célra emelendő épület terveinek kidolgozása megnyugtató eredménnyel csak a legalaposabb összehasonlító tájékozottság nyomán lesz megoldható”.²²⁹ Az útijelentés beszámolója szerint az utazás résztvevői – Kammerer Ernő, Térey Gábor valamint Rauscher Lajos (építész, festő, grafikus, a Műegyetem tanára) – 1897. szeptember 30. és november 8. között 25 városban 65 intézményt látogattak meg. „Rauscher Lajos ur gondja, a küszöbönálló építkezés miatt az architecturára vonatkozott, Térey ur műtörténeti összehasonlító tanulmányokat és feljegyzéseket tette, én pedig az intézetek kormányzási módját, autonomiáját, belső szervezetét, ügymenetét és berendezését tettem tanulmány tárgyává, összegyűjtvén mind az elérhető rendeleteket, szabályzatokat és catalogusokat. Azt hiszem, hogy a Szépművészeti Muzeumunk szervezésének, építésének, berendezésének kérdéseihöz a szükséges összehasonlító anyagot egybe hordottuk és bizalommal mehetünk bele az építési és szervezési munkálatokba.”²³⁰

Az útijelentés irattárban lévő példányán kézírásos széljegyzeten fel van sorolva néhány a meglátogatott gyűjteményekből. A többnyire rövidített megjelölések az alábbi intézményeket takarják: Amiens – Musée de Picardie; Párizs – Palais du Trocadéro, Musée Guimet, Palais Galliera, Louvre, Musée du Luxembourg, École des Beaux-Arts, Musée des Arts et Métiers, Hôtel de Cluny; Kassel – Neue Galerie; Braunschweig – Landesmuseum; Berlin – Altes Museum, Nationalgalerie, Kupferstichkabinett, Kunstgewerbemuseum; Drezda –

²²⁹ Wlassics Gyula 45599. sz. leirata Kammer Gyulának, 1897. július 27., SZM Irattár 296/1897.

²³⁰ Kammerer Ernő útijelentése Wlassics Gyulának, 1898.május 24., SZM Irattár 192/1898.

Gemäldegalerie Alte Meister, Kupferstichkabinett, Albertinum; Prága – Národní Muzeum; Bécs – Kunsthistorisches Museum. Térey és Rauscher mellékelt kiküldetési számlája az útirányt is felsorolja, ebből a többi útba ejtett város is kiderül: München, Nürnberg (kitérés: Stuttgart), Frankfurt a/m, Köln, Utrecht, Amszterdam (kitérés: Leyden, Hága), Rotterdam, Brüsszel, Antwerpen, Brügge, Gent, London, Magdeburg.

A meglátogatott 25 város²³¹ számtalan kisebb és nagyobb műgyűjteménye közül a kiküldöttek vélhetően egyet sem hagytak ki azok közül, amelyek a korban fontosabb szerepet töltöttek be. Kammerer 65 megtekintett intézményt említ. Ezek teljes listája jelenleg nem rekonstruálható, de a pontosan követhető útvonal állomásai alapján összegyűjthetőek azok a fontosabb múzeumok, amelyek útjukba estek. Ezt a listát az intézmények gyűjteményi anyagának típusa, összetétele szerint csoportosítva jobban eligazodhatunk annak vizsgálatakor, hogy a körút eredményeként melyek szolgálhattak számukra leginkább tanulságul és például.

Uralkodói gyűjteményekből alakult első művészettörténeti múzeumok:

- *Kaiserlich Königliche Bilder Gallerie*, Bécs: A Habsburg császári képtár 1781-ben nyílt meg a Felső-Belvederében, 1834-től az alsó épületben is. A császári gyűjteményből alakult meg a Kunsthistorisches Museum 1891-ben.
- *Louvre*, Párizs: a királyi gyűjtemény 1793-ban először a palota egy részében nyílt meg a közönség előtt, majd fokozatosan a többi szárnyban is.
- *Musées Royaux des Beaux-Arts*, Brüsszel: a királyi gyűjteményből alakult múzeum az újonnan emelt épületben megnyitva 1803-ban.
- *Rijksmuseum*, Amszterdam: Bonaparte Lajos alapította a királyi gyűjteményből 1808-ban. Az új épület megnyitása: 1885.
- *Koninklijke Museum voor Schone Kunsten*, Antwerpen: a flamand művészet királyi gyűjteménye 1810-től nyitva, 1890-ben költözött az új épületbe.
- *Mauritsbuis*, Hága: az államnak átadott királyi festménygyűjtemény elhelyezésére a holland állam vásárolta meg az épületet, megnyitva 1822-ben.

²³¹ A vasúti elszámolásban a kitérőkkel együtt csak 24 város van felsorolva.

- *Altes Museum* és *Neues Museum*, Berlin: megnyitva 1830-ban illetve 1859-ben a brandenburgi választófejedelem műgyűjteményéből. Wilhelm von Bode igazgatása alatt fejlődött nagyobb mértékben.
- *Alte Pinakothek*, München: a bajor hercegek, választófejedelmek és királyok gyűjteményeinek bemutatására emelt épület megnyitva 1836-ban.
- *Gemäldegalerie Alte Meister*, Drezda: Erős Ágost és III. Ágost gyűjteményéből a Zwingerben megnyitva 1855-ben.

Nem uralkodói alapítású művészettörténeti múzeumok, történeti múzeumok nagyobb műgyűjteménnyel:

- *British Museum*, London: Sir Hans Sloane gyűjteményének az állam számára történt megvásárlása után a brit parlament építtette, megnyitva 1759-ben. Univerzális antropológiai múzeum, az emberiség története és kultúrája.
- *Fridericianum*, Kassel: megnyitva 1779-ben, célja, hogy I. Frigyes tartománygróf korának tudományos ismereteit hirdesse.
- *Národní Muzeum*, Prága: nemzeti történeti múzeum alapítva 1818-ban magánadományokból. Új, önálló múzeumi épület megnyitása 1891-ben.
- *National Gallery*, London: az állam által John Julius Angersteintől 1824-ben megvásárolt műgyűjteményből alapítva. Az új épület megnyitása 1838-ban.
- *Germanisches Nationalmuseum*, Nürnberg: Hans Freiherr von und zu Aufseß frank nemes alapította a németiség történetének és kultúrájának legnagyobb múzeumát, amely 1852-ben nyílt meg.
- *Wallraf-Richartz Museum*, Köln: Ferdinand Franz Wallraf tudós és gyűjtő hagyatékából létrehozott múzeum, nyitás 1861-ben. Egyetemes művészet a 19. századig.
- *Musée de Picardie*, Amiens: az egyik első modern típusú múzeumi épület Franciaországban, tartományi gyűjteménye megnyitva 1867-ben.

- *Städel Intézet és Städtische Galerie*, Frankfurt: Alapítója Johann Friedrich Städel üzletember és bankár. Új épületben múzeumként: 1878. A hagyaték folyamatos kiegészítésével a középkortól jelenkorig tartó festészeti és szobrászati anyag.
- *Landesmuseum*, Braunschweig: a braunschweigi hercegség és a vidék történetét bemutató tartományi múzeum, 1891-ben alapítva.

19. századi művészeti múzeumok:

- *Musée du Luxembourg*, Párizs: a 17. században Medici Mária rendeletére épült palota 1818-tól az élő művészek múzeumául szolgált.
- *Neue Pinakothek*, München: I. Lajos bajor király alapította a klasszicizmussal kezdődő európai festészet bemutatására. Megnyitva 1853-ban.
- *Nationalgalerie* (később *Alte Nationalgalerie*), Berlin: alapítva 1861-ben Joachim H. W. Wagener bankár 19. századi művészeti adománya révén. Az épület megnyílt 1876-ban.
- *Neue Galerie*, Kassel: az 1877-ben épült városi múzeum indulása első évtizedeiben az 1750 utáni német művészetet kezdte gyűjteni.
- *Albertinum*, Drezda: a múzeum egyik részét képezi a II. Erős Ágost antik szoborgyűjteményéből alapított *Skulpturensammlung*, amely a 19. század utolsó negyedében jelentős kortárs anyaggal egészült ki. A gyűjteménynek a 16. századi épületben 1889-ben való elhelyezése után ide került a *Gemäldegalerie Neue Meister* új festészeti anyaga is.
- *Stedelijk Museum*, Amszterdam: a kortárs francia és holland mesterek munkáinak a bemutatására létesített városi múzeum az erre a célra újonnan épített épületben 1895-ben nyílt meg.
- *Tate Gallery*, London: az új múzeum 1897-ben nyílt meg Henry Tate hagyatékának elhelyezése és a modern brit művészet anyagának a gyűjtése céljából. Csak később, a 20. század során terjedt ki a gyűjtemény a régebbi brit és a modern egyetemes művészetre.

Önálló múzeumépületek a művészet egy-egy részterülete számára:

- *Musée des Arts et Métiers*, Párizs: megnyitva 1802-ben, az „új és hasznos találmányok gyűjtőhelye”.
- *Glyptothek*, München: megnyitva 1830-ban, I. Lajos görög-római gyűjteményéből.
- *Kupferstichkabinett*, Drezda: a választófejedelmi rajz- és grafikai gyűjteményből.
- *Kupferstichkabinett*, Berlin: a Brandenburg udvari könyvtár rajz- és grafikai gyűjteményéből megnyitva 1831-ben.²³²
- *Hôtel de Cluny*, Párizs: középkori művészeti gyűjtemény az 1843-ban múzeummá átalakított épületben.
- *South Kensington Museum*, London: a British Museum természettudományi és iparművészeti gyűjteményéből alapítva, önálló épületben megnyílt 1857-ben.
- *Museum für Kunst und Industrie*, Bécs: iparművészeti múzeum, megnyitva 1864-ben.
- *Kunstgewerbemuseum*, Berlin: iparművészeti múzeum, megnyitva 1868-ban.
- *Palais du Trocadéro*, Párizs: az 1878-as világkiállításra épült hispániai-mór és román-bizánci stílusban. 1937-ben lerombolva, helyén épült a Chaillot Palota.
- *Musée Guimet*, Párizs: avatása 1889-ben, egyiptomi, görög és távol-keleti gyűjtemény.
- *Palais Galliera*, Párizs: Galliera hercegnő rendeletére felállított múzeum azoknak a műveknek a kiállítására, amelyeket az államra kívánt hagyni, megnyitva 1894-ben.

A Szépművészeti Múzeum létesítésének ötlete és megvalósítása a történelmi összefüggések folytán természetesnek mondható kapcsolatot mutat a bécsi Kunsthistorisches Museum nem sokkal korábbi felépítésével. Ferenc József császár városfejlesztési terveihez illeszkedett az az elképzelés, hogy a Habsburg-

²³² A bécsi Albertina palotája, amely az Albert herceg által alapított rajz- és grafikai gyűjteményt őrizte, 1919-ben ment át az Osztrák Köztársaság tulajdonába, és ekkortól lett múzeum.

ház műkincseit egy helyre összpontosítsa, a császári palota előtti téren egymással szemben felépítendő természettudományi és művészettörténeti múzeumba. A Kunsthistorisches Museum építkezései 1871-ben kezdődtek, ünnepélyes megnyitására pedig éppen húsz évvel később kerülhetett sor. A budapesti Szépművészeti Múzeum építetői és annak tervezője, Schickedanz Albert számára kézenfekvő volt a bécsi minta, mint a múzeum teljességre törekvő gyűjteményi orientációját, mint architekturáját tekintve.²³³ A felépítendő budapesti múzeum intézménytípusában azonban az uralkodói alapítású gyűjtemények nem jelenthettek igazi analógiát. A királyi vagy tartományfejedelmi műkincstárak jóval hosszabb történelmi időszakon keresztül és a hazáival nem összevethető pénzügyi feltételekkel alakíthatták ki saját gyűjteményeiket. Figyelemre méltó, hogy Bécsset leszámítva valamennyi uralkodói gyűjtemény egy történetileg lezárt korszak emlékeit őrzi.²³⁴ Jellemzőjük, hogy a művészettörténet legnagyobb becsben tartott klasszikus évszázadainak értékeit igyekeztek egybegyűjteni és később is gazdagítani. Ugyanakkor két eltérő irány különíthető el az érvényesített gyűjtési szemléletben. A reprezentatív uralkodói gyűjtemények többségét az egyetemes kulturális emlékek szellemi és anyagi gazdagságának a birtoklásával való „birodalmi” büszkélkedés jellemzi. Az ilyen műkincstárnak része, de nem elkülönített szegmense lehet a nemzetközileg kimagasló helyi nagyságok képviseltetése (Bécs, Párizs, Berlin, München, Drezda). Az előbbiektől eltérő sajátosságokat mutatnak a század első negyedében alapított holland, belga, flamand királyi gyűjtemények a hazai művészet gazdagságát és dicsőségét hirdető válogatásaikkal (Amszterdam, Brüsszel, Antwerpen, Hága).

A magyar küldöttség a német városokon keresztülhaladva több helyi gyűjteményt is láthatott. Ezeknek a városi vagy tartományi múzeumoknak a

²³³ A Szépművészeti Múzeum képtári tömbje kétudvaros térmegoldásának közvetlen előképe a Kunsthistorisches Museum, ld. Schickedanz 1996, 42.

²³⁴ Bécsben a Vereinigung bildender Künstler Österreichs (vagyis a „Secession”) követelésére a Kunsthistorische Museum modern gyűjteményéből 1903-ban alakul meg a Moderne Galerie (a későbbi Österreichische Galerie), a nemzetközi kortárs művészet nagyobb arányú gyűjtésének a biztosítása érdekében. Ld. „*Die neuesten Bestrebungen der Kunst dokumentieren...*” *Die Moderne Galerie 1903*. Kiáll. kat., Österreichische Galerie Belvedere, Wien 2003.

gyűjtőterülete többnyire az adott földrajzi egység, és célja, hogy annak kulturális fejlődését reprezentálja. Nemcsak a német és svájci tartományi múzeumok alapításánál²³⁵, hanem a nemzeti jellegű közép-európai közgyűjtemények intézményi orientációjának az alakulásában is egy időben példaként szolgált a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum. A főúri magánkezdeményezéssel 1852-ben megnyitott új intézmény a németiség történetének és kultúrájának legnagyobb múzeumává lett. A megalakulása utáni években, a mi Nemzeti Múzeumunk gyűjteményének és szervezetének a megerősödése idején, gyakran találunk hivatkozásokat a nürnbergi példára, amelyek főként akkor erősödtek fel, amikor Pulszky Ferenc ettől teljesen eltérő gyűjteményi elképzeléseivel kapcsolatban a viták fellángoltak.²³⁶

A német tartományi gyűjteményekhez hasonló szerepet betöltve – de még azokat jóval megelőzően, a század első évtizedeiben a nemzeti identitás fejlődésével összefüggésben – szerveződtek a Habsburg Birodalom népeinek „nemzeti” múzeumai. A prágai Národní Muzeum alapítása pár évvel később történt, mint a pesti Nemzeti Múzeumé. Megszületését 1818-ban a pestihez hasonlóan közadakozásnak köszönhette. Kezdeményezője itt is egy hazafias gondolkodású főúr, Kaspar Sternberg volt, aki magángyűjteményének a nemzetre hagyományozásával indította el a további személyes adományok sorát. A hamar létrejövő numizmatikai, paleontológiai, ásvány-, könyv- és ereklyegyűjtemény elhelyezése sokáig gondokat jelentett az új, de megfelelő helyiséggel nem rendelkező intézmény számára. A kényszermegoldások után csak 1891-ben költözhetett be a parlamenti dotációból emelt új, önálló épületbe; a pesti Nemzeti Múzeumnál majd fél évszázaddal később, az új Szépművészeti Múzeum megalapításánál öt évvel, felépítésénél tizenöt évvel előbb. Jellege, túl azon, hogy nemcsak képtári, hanem elsősorban történeti gyűjteményről van szó, más szempontból is sokkal inkább a mi Nemzeti Múzeumunknak az abszolutizmus korában képviselt és a nürnbergi múzeum által reprezentált irányvonalhoz kapcsolódik: a Prágában felépülő múzeum a nemzeti újjászületés szimbóluma lett,

²³⁵ Bahns 1977.

²³⁶ Ipolyi 1887, 95.

építészeti és szellemi középpontjában a cseh történelem eseményeinek és nagyjainak a Panteonjával. A magyarországi kulturális elit azonban ekkor már nem „nemzeti” jellegű intézmény felállítását tűzte ki célul, hanem a történeti értékek megőrzését és a hazai művészet patronálását együttesen megoldó múzeum felépítését.

Az eddig említett gyűjtemények abban térnek el leginkább a Szépművészeti Múzeum programjában meghirdetettektől, hogy gyűjtőkörük szűkebb körre koncentrálódik. A magyar delegáció által útba ejthető és ebben az időben megtekinthető intézmények közül csak a bécsi Kunsthistorisches Museum, a londoni National Gallery, a kölni Wallraf-Richartz Museum és a frankfurti Städtische Galerie (Städel Intézet) rendelkezett olyan egyetemes műgyűjteménnyel, amely korának a művészetére is kiterjedt. Ez a kronológiai teljesség az alapítóktól örökül hagyott műtárgyanyag folyamatos későbbi kiegészítésével valósulhatott meg, ami ezekben az esetekben nem volt ellentétben az alapítás szellemével.

A 19. század végi utazó majd minden európai nagyvárosban talált valamilyen nagy, reprezentatív művészeti gyűjteményt, amely akár uralkodói, akár egyéb kezdeményezéssel keletkezett. Ezeknek a folyamatos gyarapodása előbb-utóbb elkerülhetetlenül felvetette azt a kérdést, hogy a meglévő anyag kiegészítéseivel szűkössé váló épület valamely egység más létesítményben való elhelyezésével válik csak megoldhatóvá. A londoni National Gallerynek akkor kellett szembenéznie ezzel a problémával, amikor Henry Tate 65 festményt, kortárs brit művészek alkotásait hagyományozta a múzeumra. A megoldás a Tate Gallery felépítésével született meg, ahová a National Gallery brit műveinek nagy része is átkerült. Az anyaintézet csak egy kisebb válogatást tartott meg, ami viszont – újabb szárnyak megépítésével – lehetőséget biztosított a gyűjteménynek a jelenkor művészetét is magába foglaló fejlesztésére. Bécsben a modern szellemet képviselő művészek követelésére vonták ki a Kunsthistorisches Museum udvari gyűjteményéből a 19. századi és kortárs műveket, hogy ezzel, egy

önálló intézmény keretében az egyetemes modern művészet gyűjtése és bemutatása nagyobb súlyt és nagyobb szabadságot kaphasson.

A néhány kivételtől eltekintve valamennyi nagy gyűjtemény lezárul valamely megelőző történelmi periódussal, többnyire a 18. század végével. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezekben a városokban ne lett volna látható a kor illetve a század művészete. A nagy uralkodói múzeumok megnyitásával olykor szinte egy időben, gyakran ugyancsak uralkodói kezdeményezésre alakultak olyan közgyűjtemények, amelyek a korszak művészetének a gyűjtését és bemutatását szolgálták. Párizsban az uralkodó család számára épült Luxembourg Palotát XVIII. Lajos 1818-ban az élő művészek múzeumává alakíttatta át. Münchenben az Alte Pinakothek megnyitása után tizenhét évvel I. Lajos bajor király rendeletére, Neue Pinakothek néven, újabb múzeum létesült a klasszicizmussal kezdődő európai festészet számára. Berlinben a választófejedelem történelmi gyűjteményét egy bankár 19. századi művészeti adománya egészítette ki, amely lehetőséget adott a Nationalgalerie felépítésére. A drezdai Albertinum antik és barokk szoborgyűjteményét Georg Treu igazgató az 1880-as évektől jelentős kortárs anyaggal egészítette ki, majd ebbe az épületbe került át a Zwinger képtárának modern festészeti gyűjteménye is. Városi polgárokból alakult egyesület kezdeményezte Amszterdam új múzeumának a felépítését azzal a szándékkal, hogy a kortárs művészetnek otthont adjon. A Stedelijk éppen tíz évvel a királyi gyűjtemény megnyitása után, 1895-re készült el.

A Stedelijk Museum nem csak az egyik legújabb, hanem az évszázad végén az egyik legkorszerűbb múzeumi épületnek számított. A 19. század a nagy múzeumépítkezések idősza volt. Az első évtizedek reprezentatív központi műintézményeinek a megalapítása után a század közepén tapasztalható egy újabb hullám, amikor az egyes német tartományok is létrehozták saját fejedelmi vagy provinciális múzeumaikat. A Monarchia két fővárosának kulturális kapcsolatait és a két szellemi és politikai központ közötti sajátos rivalizálást tekintetbe véve különösen fontos esemény volt a bécsi Kunsthistorisches Museum megnyitása

1891-ben.²³⁷ A budapesti Szépművészeti Múzeum építése idején (csak a tanulmánykörúton érintett országokat tekintve) legkorszerűbbnek számító, legújabb múzeumi épületek többsége azonban Hollandiában és Belgiumban létesült (a Rijksmuseum Amszterdamban 1885-ben, a Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpenben 1890-ben és a Stedelijk Museum Amszterdamban 1895-ben).

Kammerer jelentésének a széljegyzetén név szerint is megemlíti két kisebb párizsi magánalapítású és egy német tartományi múzeumot az utóbbi években emeltek közül (Musée Guimet: 1889 és Palais Galliera: 1894, illetve Landesmuseum Braunschweig: 1891). Sajnos, ma már nehezen lenne kideríthető, hogy egészen pontosan mi keltette fel annyira a figyelmét, amiért éppen ezeket emelte ki, és más, ugyancsak tanulmányozott intézményeket pedig nem. Nem szerepel például név szerint a Tate Gallery, amely mindössze néhány hónappal a küldöttség látogatása előtt, 1897. július 21-én nyitotta meg kapuit. Csak bízni lehet abban, hogy előkerül olyan dokumentum, amelyből kiszűrhető, hogy milyen benyomást gyakorolt rájuk ez az új intézmény, ha egyáltalán eljutottak oda. Ugyancsak kérdés, hogy a berlini Kaiser Friedrich Museum (későbbi Bode Museum)²³⁸ építési munkálataiba mennyire volt alkalmuk betekinteni, amire Wlassics az indulás előtt fél évvel nyomatékosan célzott.²³⁹

A magyar szakértő delegáció a 65 meglátogatni kívánt intézménynek az útitervbe való beiktatása során vélhetően tervbe vett minden olyan múzeumot és gyűjteményt, amelyek tanulmányozásától fontos tanulságokat remélhetett. Az útvonal csak a mediterrán és a skandináv országokat nem érintette, és a 19. századi múzeumalapítások szempontjából leginkább előtérbe kerülő német városok meglátogatására helyeződött a hangsúlyt. A látottak alapján a küldöttség

²³⁷ A császári gyűjteménynek a Kunsthistorisches Museumba való átköltözése után, 1897-től megkezdték a Belvedere felújítását. Ennek befejezése után Ferenc Ferdinánd vette használatba.

²³⁸ Az új múzeum 1897 és 1904 között épült Ernst Eberhard von Ihne tervei szerint annak a műtárgyanyagnak az elhelyezésére, amelyet Wilhelm von Bode az udvavari gyűjtemények igazgatójaként korábban vásárolt.

²³⁹ Wlassics Gyula 22365. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1897. április 30., SZM Irattár 186/1897.

pontosan felmérhette a kontinens művészeti gyűjteményeinek a különféle típusait, az épületek adottságait, a művek elhelyezésének az esztétikai és technikai szempontjait. Kammerer úti jelentésén kívül a tanulságok egyéb rögzített összesítéséről nem tudunk. Számunkra ehelyett csak a megvalósítás részleteiből és a felépült múzeum vizsgálatából leszűrhető következtetések maradhatnak.

A Pulszky Károly által kidolgozott programnak és az erre épülő múzeumi koncepciónak két súlypontja van, a művészettörténeti gyűjtemény és a hazai művészek legkiválóbb munkáinak megvásárlásából összeálló kollekció. Valójában azonban négy gyűjtőterület különül el ugyanazon intézményen belül: a festészet illetve a szobrászat európai történetének összefüggő folyamata, a 19. század (elsősorban magyar) művészete valamint a rajz- és grafika területe. A kontinens fejlődési irányát tekintve ez az igen nagyszabású terv páratlan kezdeményezés. Pulszky programja még csak elvi szinten és inkább a jövőre előrevetítve tartalmazta a művészet fejlődését a jelenkorig kiterjesztő bemutatás szándékát, a múzeum szervezetének a kiépítése során azonban ez egyre nagyobb hangsúlyt kapott. Ezzel egy olyan komplex gyűjtemény felállítását célozták meg a hazai kultúra felelősei, amely (nem műértékében, hanem jellegében) még a legteljesebb áttekintést nyújtó londoni National Galleryben sem valósult meg. Ott ugyanis a nemzet művészetéből csak a legjelesebbek egy-egy munkája illeszkedik az egyetemes művészet legkiválóbbjai közé. A többi nagy európai gyűjtemény nem vállalkozik történeti teljességre, és jellemzőbb a kisebb kronológiai vagy technikai egységeket teljesebb keresztmetszetben felvállaló részgyűjtemények szervezett intézményi hálózata.

5. Az épület terve

Az utazás után nem egészen egy év múlva, 1898. szeptember 14-én írták ki a pályázatot a Szépművészeti Múzeum épületére.²⁴⁰ A bírálóbizottság tagjai voltak: Fittler Camill (az Iparművészeti Iskola igazgatója, a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízottja), Hausmann Alajos (műegyetemi tanár), Radisics Jenő (az Iparművészeti Múzeum igazgatója), Rauscher Lajos (műegyetemi tanár), Schulek Frigyes (műegyetemi tanár) Szalay Imre (a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója), Lotz Károly és Szinyei Merse Pál (festőművészek), Strobl Alajos és Fadrusz János (szobrászművészek), valamint külföldről Ernst Eberhard von Ihne (az éppen építés alatt lévő berlini Kaiser Friedrich Museum, a későbbi Bode Museum tervezője), Adrian Willem Weissmann (a Stedelijk Museum tervezője) és Skjold Neckelmann (a kölni Kunstgewerbemuseum tervezője).²⁴¹ Már a döntés meghozatalának a pillanatában nyíltan megfogalmazódott, hogy Schickedanz Albert és Herzog Fülöp második helyezett pályázata a legalkalmasabb a megvalósításra. A zsűri által hozott eredménytől eltérő vélemények képviselésében döntő szerepe volt Kammerer Ernő és Térey Gábor állásfoglalásainak²⁴², amelyeket a sajtó is közvetített. „Szakemberek véleménye szerint a kivitelre legalkalmasabb volna a második díjat nyert terv, már csak azért is, mert a tervezők teljesen számot vetettek az adott helyi körülményekkel és mert a képtárakat nem a földszinten, hanem az első emeleten akarják elhelyezni.”²⁴³

Térey nyilvánosan is megfogalmazta véleményét a pályamunkákat elemezve.²⁴⁴ Ebben az írásban hangzott el először egyértelműen, hogy „Az új múzeum legfontosabb alkotórészét a már föntemplített két képtár [az Országos Képtár és a Nemzeti Múzeum képtára] fogja képezni, tehát ezt a két képtárt

²⁴⁰ A pályázatról és Schickedanz építési terveiről ld. Schickedanz 1996, 44-48, 172-202.

²⁴¹ Műcsarnok 1898. szeptember 24., 81-82, Műcsarnok 1899. február 19., 104, Schickedanz 1996, 172.

²⁴² Schickedanz 1996, 44.

²⁴³ *A Szépművészeti Múzeum*. Műcsarnok 1899. március 19., 154.

²⁴⁴ Térey Gábor: *A Szépművészeti Múzeum pályatervei*. Műcsarnok 1899. április 2., 158-161.

elsősorban a lehető legkedvezőbben kell elhelyezni, miután milliókat képviselnek.”²⁴⁵ Ez az az időpont, amikortól a régi és a modern műtárgyanyag egyenrangú gyűjteményi egységként szerepel a múzeumi koncepcióban. Ez az elv majd az épület kiállítótereinek a felosztásánál fog egyértelműen kitűnni, amikor a két egyforma alapterületű emeleti épületszárny egyik felébe kerül a Régi Képtár, a másikba a Modern Képtár.

Térey az első két helyezett tervet „muzeológusi” szempontból hasonlította össze, és kiemelte a különféle műfajok elhelyezését figyelembe vevő tereosztás és megvilágítási viszonyok átgondoltságát Schickedanzéknál. A Szépművészeti Múzeum épületéről szóló elemzésekben eddig elsikkadt az a párhuzam, amire Térey egyértelmű bizonyossággal utalt: „A képtárak egész elhelyezése világosan bizonyítja, hogy az építészek az amsterdami városi képtár terveit vették tanulmány alapjául. Weismann W. A. Amsterdamból, ki a bíráló bizottság egyik tagja volt, hozta létre Európának ezt a legkitünőbb képtárát, amely nemcsak a termék beosztása, hanem a világítás tekintetében is a legkiválóbb Európában.”²⁴⁶ Az amszterdami városi főépítész maga is hosszabb európai tanulmányutat tett, amelynek tanulságait felhasználta a Stedelijk Museum terveinek az elkészítésénél. Ez volt az a múzeumi épület, amely a maga korában a legtökéletesebben valósította meg a megfelelő tájolás kihasználásával elérhető egyenletes természetes megvilágítást. Weissmann alapos fénytannmányokat folytatott annak elérésére, hogy szűrőponyva használata nélkül a fény egyetlen forrásból, különböző irányból fölerősítve, egyenletesen oszoljon el a falakon, és soha ne a padlót világítsa. Különböző méretű tereket tervezett a festmények hatásos elhelyezése érdekében.²⁴⁷ A Stedelijk Museumban kellemes természetes fényviszonyokat és kiváló tereket megvalósító építész a pályázati zsűri tagjaként külön felkérték arra, hogy a pályamunka átalakításához segítséget nyújtson a

²⁴⁵ Uo. 160.

²⁴⁶ Uo. 161. Adrian Willem Weissmann, a Stedelijk Museum építőjének a neve rendszeresen hibásan szerepel a később idézett forrásokban is.

²⁴⁷ Van Galen – Schreurs 1995, 10-15.

budapesti múzeum terveinek az átdolgozásához. Schickedanz végül Weissmann javaslatainak a figyelembe vételével dolgozta át a benyújtott tervet.²⁴⁸

Kevésbé köztudott, hogy egy másik nemzetközi szakteknély is közreműködött a tervek átdolgozásában. A Szépművészeti Múzeum egyik 1899. augusztus 30-án kelt irattári dokumentumából²⁴⁹ csak az derül ki, hogy Térey „a szépművészeti muzeum tervezetének szakértőkkel való felülvizsgálata végett” még a nyár folyamán hivatalosan Drezdába utazott. Egy december 31-i irat az iktatási fejlécen az alábbi megnevezéssel szerepel: „A szépművészeti muzeum bevásárlásairól, szervezetéről és épületéről szóló miniszteri jelentés tervezetének felterjesztése.”²⁵⁰ Melléfűzve Kammerer Ernő kísérőlevele található a miniszterhez, amely a jelentésbe bele nem foglalt kiegészítéseket tartalmaz. Ebben Kammerer részletesebben beszámol Schickedanz és Herzog terveinek az átdolgoztatásáról. „A képtárak összes terveit Wysmann A.W. amsterdami műépítésszel, jurynk volt tagjával és az amsterdami Gemeente-Muzeum [Stedelijk] építőjével dolgoztattam át, és megvilágítási rendszerét, amely köztudomásúlag a legjobb, a maga teljességében érvényre emeltem.” Azonban említést tesz arról is, hogy az „antik plasztikai osztály” berendezésénél Dr. Hampel József véleményét vették figyelembe, valamint személyes tárgyalások folytak ez ügyben „Dr. Treu György úrral, a legkiválóbb ilyenmű gyűjtemény, a dresdai Albertinum igazgatójával és építetőjével. A megállapodásokat teljes mértékben érvényre emeltem, és ez által oly eredményhez jutottunk, mely az összes hason czélú intézetek közt mienknek biztosítja az elsőséget.” Georg Treu 1882-től volt az Albertinum szoborgyűjteményének a vezetője. Számtalan antik, barokk és kortárs szobor megvásárlása mellett azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy ezeket a távoli korokból származó plasztikai alkotásokat szívesen állította ki közvetlenül egymás mellett.

²⁴⁸ Schickedanz 1996, 185.

²⁴⁹ Wlassics Gyula 54898. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1899. augusztus 30., SZM Irattár 526/1899.

²⁵⁰ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1899. december 31., SZM Irattár 671/1899. Maga a jelentés tervezet megnevezésével ellentétben leginkább csak az épületről szól.

6. A Szépművészeti Múzeum új programja

A szokásos év eleji miniszteri beszámolót a Szépművészeti Múzeum ügyeinek az állásáról az 1900-as évben Wlassics távollétében Zsilinszky Mihály államtitkár nyújtotta át a képviselőháznak.²⁵¹ A jelentés az eddigieknél még differenciáltabb képet adott a gyűjtemény felosztásáról: „A Múzeum osztályai a következők lesznek: 1. Szobrászati és építészeti, a) műtörténeti, b) modern. 2. Festészeti, a) műtörténeti, b) modern. 3. Grafikai, a) műtörténeti, b) modern. További intézkedésig kapcsolatban áll az intézettel és itt nyer elhelyezést: a Történeti képcsarnok és itt lesz gyűjteményeivel együtt véglegesen elhelyezve: a Műemlékek országos bizottsága gyűjteményeivel együtt.” A január 26-án benyújtott jelentésben egyértelműen érvényesült a régi és a modern művészet egyenlő hangsúlya minden egységen belül. A dokumentum körvonalazta az egyes részlegek összetételét és esetenként a fejlesztés irányát. A régi szobrászatot az akkori állapot szerint legnagyobbbrészt gipszmásolatok jelentették, kiegészítve néhány eredeti alkotással a Nemzeti Múzeumból, példaként megemlítve a Thorwaldsen-fríz. „Ugyanide jó továbbá a külföldi modern plasztika az ő alkotásaival, mert olyan neveket, minő a franciáknál Chapu, Falguière, Rodin stb., a medailleurök között Chaplain, Dubois, Roty, a belgáknál Meunier, Van der Stappen stb., a németeknél Klinger stb.” nem tart a miniszter a gyűjteményből mellőzhetőknak.

Hosszabban, bár nevek említése nélkül taglalta a jelentés a festészeti gyűjtemény állapotát. „A Szépművészeti Múzeum másik fi-osztálya a festészetnek van szentelve. Ez két részre oszlik: Műtörténeti és modern osztályra. A képtárhelyiségek mind az emeleten vannak, részint hogy minden reflextól ment tiszta világítás biztosíthatassék, részben hogy a kellő fölülvilágítás is rendelkezésre álljon.” „A műtörténeti képtár készleteit az Esterházy-, Pyrker-, Ipolyi-, Nemzeti muzeumi képtár adják és az időközi vásárlások és

²⁵¹ Wlassics Gyula jelentése a Szépművészeti Múzeum ügyében. Képviselőházi irományok 1896-1901, 785. sz., 318-346. Részletesen ismertette: *A Szépművészeti Múzeum*. Múcsarnok 1900. február 4., 77-79.

ajándékozások. Bár nem teljesek a sorozatok és sok tekintetben lényeges kiegészítések szükségesek, mégis oly anyag van együtt, mely méltó elhelyezéssel impozáns benyomást teend, és Európa kiválóbb képtárai között biztosítja nekünk a rangsorozatot. A modern osztály anyagát a Nemzeti Múzeum képtárának modern magyar és külföldi képei, valamint a Szépművészeti Múzeum részére időközben vásárolt magyar és külföldi festmények adják. Már is nagyon tekintélyes és értékes mennyiség fölött rendelkezünk, mely megfelelő elhelyezés mellett mai állagaival is mutatós lesz, céltudatos növelés a gyűjtemények jelentőségét és érdekességét pedig nagy mértékben fokozni fogja. A műtörténeti képtár különböző gyűjteményei husz teremben lesznek elhelyezve. A modern képtár számára 13 terem áll rendelkezésre.” A miniszter ezzel fejezte be a jelentést: „Nem hallgathatom el abbéli meggyőződésemet, hogy ez alkotás az ezredévi emlékművek legjelentősbje lesz, mert a tudomány színvonalán álló és egyuttal a gyakorlati irányokat is szolgáló oly intézménnyel ajándékozza meg a nemzetet, mely nemcsak keletről idáig, de tőlünk nyugatra is ily alkotásban páratlanul áll és úgy a művészeteket, mint a művészi szakoktatást és a nagyközönség izlését tartalmasabbá, mélyebbé, nemesebbé fogja varázsolni.”

Itt már nincs szó a modern külföldi anyag fejlesztésének későbbi időkre halasztásáról, de a magyar művészet kiemelten hangsúlyos privilegizálásáról sem. Sőt, hangsúlyozza, hogy az impozáns és európai rangú történeti anyag által képviselt nívó azt kívánja, hogy a legközelebbi időszakban véghezvitt vásárlásokkal a modern művészetet (külföldit és magyart) hasonló rangra kell emelni. A záró szavakból az derül ki, hogy a kulturális vezetés, az eredeti program szellemét tovább fejlesztve, tudatosan törekedett egy olyan intézmény felépítésére, amely egész Európában egyedülálló teljességben mutatná be a művészet egész fejlődését valamennyi technikában. Ennek a célnak a teljes megvalósítása nyilvánvalóan nem az elkövetkező néhány év során következhetett be, hanem hosszabb időszakot átfogó távlati elképzelésekről van szó. A következő évek feladatai ennek az iránynak a kijelölését és a gyűjtemények arculatának az intenzívebb kialakítását célozzák meg. Az új program meghirdetése

körvonalaiiban már az 1899. április 7-én tartott költségvetési beszámolóban megtörtént. Ebben Wlassics kifejtette, hogy a magyar nemzeti kultúra és a magyar művészet felemelését – amit egyébként továbbra is alapvető fontosságúnak tartott – csak az emberi kultúra egészének a hazai megismertetésén keresztül lehet elképzelni.²⁵² Wlassics a beszámolójában felsorolta azokat az elképzeléseit, amelyek az egyetemes kultúra országos szintű terjesztésére vonatkoztak. Ennek a programnak a megvalósításában a Szépművészeti Múzeum kiemelt szerepet kapott. Amíg azonban a múzeum felépítésének a koncepciójában a korábbi években a millenniumi évek nemzeti szellemű kulturális ideológiája még dominált, ez időtől kezdve az egyetemes értékek képviselője felé történt a hangsúlyeltolódás.

²⁵² Képviselőházi napló, 436. országos ülés, 1899. április 7., 325.

A MÚZEUMI PROGRAM MEGVALÓSÍTÓI

1. A Szépművészeti Múzeumot működtető szakértőgárda megalakulása

A Szépművészeti Múzeum felépítésének a programjában a század utolsó évétől bekövetkezett változás együtt járt az Országos Képtár belső szervezeti átalakításával. Az első lépés Térey Gábor igazgatóórré történő kinevezése volt 1900. június 16-án.²⁵³ Ezzel az új múzeum szervezésében és a gyűjtemény kialakításában betöltött egyre nagyobb szerepe hivatalos formában is kifejeződött, és egyebek mellett a vásárlások terén nagyobb teret engedett az önálló kezdeményezéseknek. A következő évben Petrovich Arzén helyett – akit Aradra történő visszahelyezése miatt országos képtári szolgálatából visszarendeltek – Kammerer Meller Simont bízta meg a metszetgyűjtemény kezelésével. „Mellert egyelőre az intézet metszet-osztályánál óhajtom alkalmazni, nemcsak azért, mert itt legtöbb a teendő, hanem azért is, mert ez a legjobb bevezető iskola.”²⁵⁴

Ugyancsak 1901-ben Kammerer Ernő megkapta „az Országos Képtár és a Magyar Történelmi Képcsarnok igazgatója” kinevezést, egyben miniszteri tanácsosi címet. A miniszter 1902. június 27-i leveléből kiderül, hogy Kammerer feladat- és jogköre ezzel nem változott, „az eddigi felelősséggel és hatáskörrel bízom meg továbbra is az építési ügyek vezetésével”. „Hatásköre ennél fogva a költségvetések és tervek alapján bizottságával egyetértőleg, a törvényhozás által engedélyezett hitel és költségvetés keretén belül, a szerződések pontos szemelőtt tartása és keresztülvitele mellett, rendelkezni a szükséges és czélszerű intézkedések foganatosítása és a szükséges költségek engedélyezése iránt. Minden lényegesebb határozat azonban a bizottság egyetértésével vagy jóváhagyásával, a jegyzőkönyvek értelme szerint viendő keresztül.”²⁵⁵

²⁵³ Wlassics Gyula 32218. sz. leirata Kammerer Ernőnek, SZM Irattár 326/1900.

²⁵⁴ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, SZM Irattár 535/1901.

²⁵⁵ Wlassics Gyula 44874. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1902. június 27., SZM Irattár 495/1902.

Kammerer akkurátusan megfogalmazott hatásköre az építkezés technikai és pénzügyi koordinálását írja körül, Wlassics tehát a továbbiakban is csupán végrehajtó szerepet szánt neki. Az Országos Képtár érdemi ügyvivője, mint annak igazgatóőre és 1904. november 7-től osztályigazgatója²⁵⁶, Térey Gábor volt. 1902-ben segédőrként a Képtár állományába került Wollanka József²⁵⁷, a fiatal régész és művészettörténész, aki később az antik és reneszánsz művészet szakértője lett. Nyári Sándor még 1899-ben őrré, Meller Simon 1904-ben segédőrré lépett elő²⁵⁸, valamint 1904-ben Rónai János tollnokként került alkalmazásra Peregriny János mellé. Ezzel megalakult az Országos Képtárnak az a szakértő stábjá, amellyel később a Szépművészeti Múzeum elkezdhette működését.

2. Térey Gábor a muzeológiai karrier útján

Az Országos Képtár 1896-ban történt újjászervezése után az első négy évben az egyik legfontosabb feladat a gyűjtemények állagának az összeírása volt. Az intézményen belüli feladatmegosztás szerint a festészeti anyag felmérése Peregriny Jánosra, a rajz- és grafikai gyűjteményé Térey Gáborra hárult. A munka a Képtár festményeivel és a Szépművészeti Múzeum számára vásárolt műtárgyaknak a feldolgozásával kezdődött. „Midőn 1896. évi május hó 22-én az Országos Képtár és a vele kapcsolatos Történeti Képcsarnok ügyeinek vezetését kormánybiztosi minőségben átvettem, legsürgősebb feladatomban az állagok megállapítását tekintetem, hogy létesítsem azt az alapot, amely a végleges átvételhez feltétlenül szükséges. E munkával a festményekre vonatkozólag dr.

²⁵⁶ Wlassics Gyula 95331. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1904. november 18., SZM Irattár 849/1904.

²⁵⁷ Wollanka József (Barcarozsnyó 1874. augusztus 19. – Budapest 1946) később a Nemzeti Múzeum régiségtárán az antik osztály vezetője lett. Ő kezdte megszervezni az antik szoborgyűjteményt.

²⁵⁸ Meller Simon 1910-től a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályának a vezetője lett. Mellerről és a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményének a fejlesztéséről ld. Geskó 2001.

Peregriny János titkárt biztam meg, ki – mint az intézet legrégebbi tisztviselője – erre közvetlen tapasztalatainál fogva is a legalkalmasabbnak mutatkozott.”²⁵⁹ Peregriny 1898. június 15-én kapott felhatalmazást arra, hogy a Nemzeti Múzeum képtárának a teljes leltárát is elkészítse „hogy ez, a múzeumi képtárnak a Szépművészeti Múzeum keretébe való beillesztésekor, az átvétel alapjául szolgáljon és egyúttal tisztázza azt, hogy mely műtárgyak kerültek a Nemzeti Múzeum alapítástól kezdve a képtári osztályba és azok jelenleg hol vannak, mert csak e két körülménynek felderítése biztosíthatja azt a jogalapot, a mely az átvételhez feltétlenül szükséges.”²⁶⁰

Térey Gábor közvetlen feladata az Országos Képtár rajz- és grafikai gyűjteményének a leltározása, majd – a Képtár általános ügyei mellett – annak tudományos feldolgozása volt. Wlassics 1897. évi beszámolójában jelenthette, hogy a rajzok összeírása megtörtént. 1900-ra készült el a metszetgyűjtemény metszők szerinti első katalógusa.²⁶¹ Amikor 1910-ben az önálló grafikai osztály megalakulásakor Meller Simon a gyűjtemény vezetését osztályvezetőként átvette, Feleky Géza a Nyugat folyóiratban méltatta Térey érdemeit a metszetanyag addigi kezelése terén.²⁶² Az értékes szerzemények mellett különösen a katalógus összeállításának az alaposságát emelte ki. „A tizennégy éves munka nyomai meg fognak maradni. Mégis Térey külön emléket állított működésének a grafikai osztály katalógusának összeállításával és kiadásával. Sokan fogják még az előkelő kötetet lapozgatni, sokan gondolnak majd a felsorolt anyag rendszeres áttanulmányozására, de csak kevesen szokták ilyenkor tudomásul venni, hogy hány esztendő szorgalmas munkája, mennyi őszinte szeretet, milyen finom ízlés és mekkora tudás árán jön létre egy megbízható és pontos katalógus. A mi lajstromunk szinte megdöbben a feldolgozott anyag nagyságával: 74.925 régi és 3950 új metszetet foglal magában.”²⁶³

²⁵⁹ Peregriny I 1909, Kammerer Ernő bevezetője (lapszám nélkül).

²⁶⁰ Peregriny II/I 1909, III.

²⁶¹ Térey Gábor: *Az Országos Képtár metszetgyűjteményének betűsoros katalógusa I-II*. Budapest 1900.

²⁶²

²⁶³ Feleky 1910, 1399-1400. A magyar művek bekerülése szempontjából a grafikai gyűjtemény kialakulásának a történetéhez ld. Bajkay 2004.

A sajtó lelkes beszámolóiban tudósított a Térey által szervezett grafikai kiállítás sorozatról és az ehhez kapcsolódó előadásokról. 1900-tól ő is részt vett a Szépművészeti Múzeum építésvezető bizottságának az ülésein. Karrierjének a meredek felfelé ívelését és miniszteri pártfogásának a fokát jelzi, hogy 1901-ben, a hazai kortárs művészet müncheni kiállításának a megnyitóján, ő és Eisenhut Ferenc festő képviselték Wlassics minisztert, aki akadályoztatása miatt nem tudott részt venni az eseményen.²⁶⁴ Térey tudományos tevékenységéért egy sor állami kitüntetést és több külföldi elismerést kapott. Első nagyobb munkája még a Németországban összeállított Hans Baldung Grien monográfia volt. Ezért a könyvért valamint a freiburgi egyetemen kifejtett tanári tevékenységéért a bajor nagyherceg 1900. december 17-én a zähringeni oroszlánrend I. osztályú lovagkeresztjét adományozta.²⁶⁵ A következő évben királyi kitüntetésben részesült a párizsi kiállítás grafikai részlegének a megszervezéséért. „Ugyanez alkalommal az Országos Képtár metszetgyűjteményének a rendezéseért, mely tudvalevőleg óriási munkával járt, Wlassics miniszter is meglegedését fejezte ki Térey Gábor dr.-nak.”²⁶⁶ 1902-ben a bajor régens herceg a Szent Mihály érdemrend IV. osztályú jelvényét adományozta a magyar kutatónak.²⁶⁷

3. Koronghi Lippich Elek és az új hivatalos kultúrpolitika

A liberalizmusnak az a válfaja, amely a kiegyezés utáni első évtizedeket hazánkban jellemezte, a 19. század utolsó éveire elvesztette létjogosultságát. A korszak „nemesi liberalizmusának”²⁶⁸ voltak köszönhetőek a gazdasági fellendülés és az oktatásügy korszerűsítése érdekében tett reformok, amelyek révén az ország a polgári fejlődés irányában sokat lendült előre. Azonban ennek ideológiai

²⁶⁴ *A müncheni kiállítás.* Múcsarnok 1901. május 26., 282.

²⁶⁵ *Térey Gábor dr. kitüntetése.* Múcsarnok 1901. január 6., 31; Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1901. március 6., SZM Irattár 95/1901.

²⁶⁶ *Térey Gábor dr. kitüntetése.* Múcsarnok 1901. április 14., 205.

²⁶⁷ Wlassics Gyula leirata Térey Gábornak, SZM Irattár 633/1902.

²⁶⁸ Hanák Péter kifejezése, Hanák 1999b.

kísérőjelensége, a nemzeti értékek védelmében bezárkózó eszmerendszer, a kontinens szellemi változásainak a következtében az 1890-es évekre megkérdőjeleződött. A modern polgári ideológiák és művészi formák iránt jóval nyitottabb új értelmiség szembekerült azzal az uralkodó felfogással, amely a nemzeti értékek védelme érdekében távolságot tartott a beszűrődő új gondolkodásmódokkal szemben.²⁶⁹ Ez a szellemi elit egyre nagyobb szerepet kapott a kultúra és a közélet irányításában. A magyarországi helyzet sajátosságai miatt az állami szakapparátus feladata lett, hogy a kulturális élet és a művészetek modernizálásának a feladatát a konzervativizmussal nehezebben szakítani tudó intézményekkel és a közgondolkodással szemben keresztülvigye.²⁷⁰

Bár Wlassics Gyula szellemi spektrumának a kialakulásában fontos szerepe volt a nacionalizmus és a népnemzeti konzervativizmus ideológiájának, miniszteri ténykedését mindenekelőtt a modern polgári eszmék és a kultúra változásai felé való nyitottság jellemezte.²⁷¹ „Népszerűségéhez, megbecsüléséhez kétségtelenül hozzájárult egyénisége is, amelyet tetterő, lázas hévvel végzett munka, a nemzeti kultúráért érzett felelősség jellemezett. Nemes odaadással szentelte közéleti tevékenységét eszméi megvalósításának. Nemcsak jogász volt, hanem művelt európai látókörrel rendelkező politikus is, a polgári keretek közt fogékony a korszerű eszmék iránt, aki minden igyekezetével alkalmazkodott a gyakorlati élet követelményeihez. A már említett szónoki képességét erős logikáján kívül kérlelhetetlen következetességének is köszönhette. Az elhatározások keresztülvitelében segítette mozgékonyága, élénk temperamentuma.”²⁷²

A racionálisan felépített intézményi hierarchia fontos pozícióiba, a minisztérium tisztviselői karába és a kiemelt intézményekbe Wlassics jól képzett szakembereket állított. Legközvetlenebb munkatársa Koronghi Lippich Elek (Kunszentmárton 1862. április 2. – Merano 1924. április 11.) volt, aki a millennium utáni évek hazai kulturális életének a szervezésében egyre meghatározóbb szerepet kapott. Már 1885 óta a Vallás- és Közoktatásügyi

²⁶⁹ Horváth 1974, Hanák 1999a, Hanák 1999b.

²⁷⁰ Gerő 1993a; Gerő 1996a; Magyarország története 2003.

²⁷¹ Mann 1994, 39-40.

²⁷² Felkai 1987, 875.

Minisztérium szolgálatában állt mint fogalmazó. Budapesten szerzett jogászdoktorátust, majd Lipcsében és Berlinben tanult bölcsészetet egyebek között Theodor Mommsennél, Ernst Curtiusnál és Anton Springernél. Kortársai, írói nevén mint Kadocsa (Lippich) Eleket, költőként is jól ismerték. 1896-ban lett minisztériumi titkár, majd Szmrecsányi Miklós 1899. január 22-én történt nyugdíjba vonulása után a képzőművészeti ügyek osztálytanácsosa. Wlassics Gyula legfőbb művészeti tanácsadójának számított, kiváltképp azután, hogy az osztály élére került.²⁷³ Lippich azzal tűnt ki a kultúrpolitikusok közül, hogy a hivatali bürokrácia burkából kilépve közvetlen, személyes kapcsolatot tartott a hazai művészekkel.²⁷⁴ Támogatásával alakult meg 1901-ben a szolnoki művésztelep, de igazi pártfogoltjai a gödöllőiek voltak, akikhez baráti szálak kötődtek. A gödöllői művésztelep alkotói közösségének a munkásságában a saját művészetpolitikai elveinek a megvalósulását látta.²⁷⁵

Ahogy a kor uralkodó ideológiája, a liberalizmus az újabb generációk feltűnésével sem vesztette érvényét, csak más tartalommal töltődött, a művészethez kapcsolódó elméletek is sok szálon kötődtek a korábbiakhoz. A kor szellemének a változásával azonban jelentősen eltolódtak a hangsúlyok: a magyar történelem és a nemzeti múlt témáinak a preferenciája helyett a stílári hagyományok feltárására. Lippich a magyar népművészet ősi gyökereinél kereste azt az eszközkészletet, amely a nemzeti karakter kifejezője lehet, és ezt tartotta olyan kiindulópontnak, amelyből a nemzeti stílus kifejlődhet. Az iparművészet jelentette számára azt a művészeti ágat, amely ennek a formavilágnak a továbbéltetésére a legalkalmasabb.²⁷⁶ Elveinek az igazolását Lippich az angliai és a finnországi fejleményekben találta meg.²⁷⁷

²⁷³ Koronghi Lippich Elek életrajzához és kultúrpolitikus karrierjéhez ld. Róth 1943; Jurecskó 1982; Jurecskó 1995, Jurecskó 2003.

²⁷⁴ Róth 1943.

²⁷⁵ Jurecskó 1995, Gellér-Keserü 1987, Gödöllői művésztelep 2003.

²⁷⁶ Koronghi Lippich Elek: A magyar képzőművészet. Kézirat, é.n. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1602; Jurecskó 1982.

²⁷⁷ Koronghi Lippich Elek: A művészetek és a stílus. Kézirat, é.n. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1603/1.

A magyarországi kulturális életben a millenniumi események több tekintetben is fordulatot jelentettek. Ezek a változások jelentős részben köthetők az új kultuszminiszter személyéhez, valamint a megváltozott körülményekhez igazodó művészetpolitikai irány kidolgozójához, Koronghi Lippich Elekhez. Az államilag preferált új ideológia, amelynek a centrumában ugyan a feltételezett nemzeti karakter keresése állt, erős közeledést jelentett az Európa más országaiban felmerült elképzelésekhez. A millenniumi kiállítás a történelmi festészet utolsó fellángolását jelentette. Az elkövetkező időszak „hivatalos” művészeti koncepciójának a fő kedvezményezettje az építészet, a képző- és iparművészet területein egyre erőteljesebben jelentkező szecesszió hazai változata volt.²⁷⁸ Ez az ízlésorientáció azonban semmiképpen sem jelentette ennek az iránynak az egyoldalú pártfogását. A millenniumi évben bemutatkozó nagybányai művészcsoporthoz kiállításait például a miniszter nemcsak rendszeres részvételével tüntette ki, hanem vásárlásaival is.

Wlassics Gyula miniszteri felszólalásai és Lippich elképzeléseinek az 1900 körüli évekbeli megfogalmazása között nagyon sok hasonlóságot találunk. Lippich a művészetek társadalomformáló szerepével kapcsolatban ugyanazokat az elképzeléseket hangoztatta, mint Wlassics a korábbi programnyilatkozatokban. A miniszter által kezdeményezett átfogó közoktatási reformhoz kapcsolódva Lippich széleskörű propagandát folytatott a rajz- és művészeti oktatás fontossága érdekében.²⁷⁹ A Képzőművészeti Társulat kiállításain a művásárlás szomorú tapasztalataitól indítva a Műcsarnok szerkesztője 1900 októberében levélben kérdezte meg a miniszteri osztálytanácsost, hogy ő miben látja a magyar művészet válságos helyzetének az okait, valamint a kibontakozás útját. Lippich válasza, amelyet a lap is szó szerint leközölt, a Társulat provincializmusának és klikkesedésének a burkolt kritikáját is tartalmazza. „Komolyabb a baj. Nincs esztétikai tartalma a magyar közéletnek. Ahogyan lakunk, ahogyan mozgunk a világban, ahogyan érintkezünk egymással, amint felfogjuk egymást, az életet, a

²⁷⁸ A szecesszió magyarországi megjelenéséről ld. Szabadi 1979, Gellér 2004.

²⁷⁹ Koronghi Lippich Elek felterjesztése a kötelező rajzoktatásért a miniszterhez, 1899. február 1., OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1598

kötelességeket, a jogokat, ahogyan beszerezzük szükségleteinket, ahogyan tehetségünkkel és fölöslegével gazdálkodunk, és ahogyan kedvünket töltjük, az mind – nem szép! ... Fajunk boldogulásának a sorsa attól az akciótól függ, melynek zászlajára Wlassics miniszter a művészetet írta. Ez a fogalom: magyar művészet, nekünk végtelen sokat jelent. Nem azt jelenti, hogy művészképzés, nem azt jelenti, hogy művészvásár, hanem azt jelenti, hogy magyar társadalom, többet: európai Magyarország! ... A magyar művészetet ott kell létrehozni, ahol a magyar társadalmat: a népiskolában, középiskolában, akadémiákon, egyetemeken. ... Kötelező rajzoktatást népiskolában, középiskolában egyaránt!”²⁸⁰

4. A Képzőművészeti Tanács átszervezése

A közgyűjtemények állami fennhatóság alá kerülése, ami a kiegyezés utáni évektől működésük stabilitását, fejlődésük kiegyensúlyozottságát biztosította, azt is jelentette egyben, hogy a gyűjteményeik gyarapítása az állam (kultuszminisztérium) közvetlen kontrollja alatt történt. Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1871-ben a múzeumok szakmai felügyeletére létrehozta az Országos Magyar Képzőművészeti Tanácsot. A képzőművészeti ügyosztály mellett működő tanácsadó testület legfontosabb feladata, az ösztöndíjak odaítélése és a pályázatok elbírálása mellett, a múzeumok számára történő állami vásárlások ajánlása volt.²⁸¹ Kezdetben kisebb létszámmal működött, tagjai közt valamivel nagyobb arányban voltak a művészek. Összetételére példaként idézzük az Erzsébet-szobor pályázata valamint a téli kiállításról a Szépművészeti Múzeum számára történő vásárlások elbírálására 1898 decemberében teljes létszámban összeülő tagság névsorát²⁸²: Ráth György (elnök; sz. 1828, történelmi és

²⁸⁰ Koronghi Lippich Elek levele Dr. Ambrozovics Dezsőhöz, 1900. október 20., OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1603/10; A magyar művészet jövője, Műcsarnok, 1900. október 28., 353-357. Heves reagálások olvashatók a levélre a lap november 14-i és 25-i számában.

²⁸¹ Gergelyné 1979, 286.

²⁸² *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács ülése*. Műcsarnok 1898. december 25., 198-199.

művészeti író, gyűjtő, 1881-96 között az Iparművészeti Múzeum vezetője), Benczúr Gyula (sz. 1844, festőművész), Bezerédy Gyula (sz. 1858, szobrászművész), Fadrusz János (sz. 1858, szobrászművész), Gerlóczy Károly (sz. 1835, jogász, 1873-97 között Budapest alpolgármestere), Kammerer Ernő (sz. 1856, történész, az Országos Képtár élére kinevezett kormánybiztos), Keleti Gusztáv (sz. 1834, festő és műkritikus), Liphay Béla báró (sz. 1827, jogász, a szabadságharc tisztje), Koronghi Lippich Elek (sz. 1862, költő, jogász, bölcész, minisztériumi titkár), Lotz Károly (sz. 1833, festőművész), Pártos Gyula (sz. 1845, építész), Spányi Béla (sz. 1852, festőművész), Szalay Imre (sz. 1846, történész, művészettörténész, 1894-től a Nemzeti Múzeum igazgatója), Ujváry Ignác (sz. 1860, festőművész). A nem művész tagok többsége a kiegyezés generációjához tartozott, egyedül Koronghi Lippich Elek és Kammerer Ernő képviselte az újabb nemzedéket. A testület megalakulásától kezdve hosszú éveken keresztül a művészeti konzervativizmus fő bástyája volt.

Az évtized utolsó éveiben egyre gyakrabban fogalmazódott meg az elégedetlenség a Tanács működésével kapcsolatban. A Képzőművészeti Társulat lapjában, a Műcsarnokban egymás után jelentek meg olyan írások, amelyek a Tanács megreformálását elkerülhetetlennek tartották. „Ez a testület mostani szervezetében egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a miniszternek művészeti ügyekben legfőbb tanácsadó fóruma legyen és különösen nem alkalmas arra, hogy a művészekre nézve a mi viszonyaink közt oly nagy horderejű állami vásárlások ügyét szinte teljhatalmu szuverénitással intézze.”²⁸³ A művészek táborából az okozta az ellenállást, hogy saját szervezeteiknek elveszett a befolyása az államra, amivel elképzeléseiket érvényesíthették volna. „Megírtuk már mi is több ízben, hogy a Képzőművészeti Tanács működése évről-évre fokozza a művészek bizalmatlanságát, mely bizalmatlanság a legutóbbi kormányvásárlások óta elérte tetőpontját és odavezetett, hogy a művészek ma már a leghatározottabban kívánják, hogy a Tanács újjászervezése, mely már évek óta kísért, végre erélyesen és minél előbb megvalósíttassék.”²⁸⁴ A Képzőművészeti Társulat ellenlábasként

²⁸³ Nemo: *Újészrendő*. Műcsarnok 1899. január 1., 1-3.

²⁸⁴ A „Magyar Képzőművészek Egyesülete” *ülése*. Műcsarnok 1899. február 12., 80.

fellépő Nemzeti Szalon szószólója, Hock János a kultusztárca költségvetésének a parlamenti vitája során a miniszter művészeti reformjainak a radikális megvalósítása mellett állt ki. „Wlassics akciója csak akkor lesz teljes, ha a művészet ügyét kiemeli a politika esélyeiből és mielőbb állandó szervezetekhez köti. Ezért kell újjá teremteni a művész-oktatást az egész vonalon: a rajzoktatástól, egész a mesteriskoláig. E helyett szabad iskolát kell fölállítani. Művészeti intézményünkben ki kell irtani a protekciót és a klikk-szellemet. Meg kell reformálni a képzőművészeti tanácsot és a szakosztályt a minisztériumban. Az akta-kezelés helyett a művészi élettel kell állandó kontaktusba hozni.”²⁸⁵

Wlassics Hocknak adott válaszában²⁸⁶ előrevetítette, hogy a Tanács közeljövőben bekövetkező átszervezésénél nagyobb szerepet kíván szánni a külső szakértőknek a művészekkel szemben. Ez persze nyomban kiváltotta a művészklikk ellenreakcióját. A művészek önképviseletük csorbulását érzékelték, a miniszter viszont épp a konzervativizmusba merevedett Képzőművészeti Társulat ellenében kívánt fokozottabb befolyást gyakorolni a hazai művészet belső fejleményeire. Ehhez hasonló átszervezésről értesülünk Bécsből is, amelynek új szabályzatát elrettentő példaként ismertette a Műcsarnok. Az átalakított osztrák Képzőművészeti Tanács 44 tagja közt mindössze 10 művész kapott helyet, a többiek múzeumigazgatók, tanárok és egyéb „civil” foglalkozásúak voltak.

A heves tiltakozás ellenére Wlassics a hazai művész társadalom kívánságaival ellentétes tendenciát érvényesített a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács 1901-ben megvalósított átszervezése során. Az új testület művészeti ágak szerint felosztott szakosztályokból állt. A jelentősen megemelt létszámú tagság többsége nem-művész szakember volt.²⁸⁷ A

²⁸⁵ Képviselőházi napló, 1899. április 10., 369.

²⁸⁶ Képviselőházi napló, 1899. április 10., 369-371.

²⁸⁷ A megalakuló Képzőművészeti Tanács összetételéről ld. *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács új szervezete*. Műcsarnok 1901. május 26., 278-281. (Zárójelben felsorolva azok, akik a posztot a megalakuláskor betöltötték.)

Elnök: a vallás- és közoktatásügyi miniszter mindenkori államtitkára (Zsilinszky Mihály).

Másodelnök: a tagok közül 3 évre választva (Forster Gyula).

Ügyvezető előadó: a minisztérium művészeti ügyosztályának mindenkori vezetője (Koronghi Lippich Elek).

Képzőművészeti Tanács újjáalakuló szervezete egyértelműen jelzi a képzőművészet kiemelt szerepét a kultúra egészén belül. A népes listát végigtekintve, a testület felépítésében és a tagság összeállításában fontos szempont volt a négy ágazat (festészet, szobrászat, ipar- és építőművészet) képviseltetésének kiegyensúlyozott aránya. Feltűnő és elgondolkodtató azonban, hogy míg a közgyűjtemények közül a Szépművészeti és az Iparművészeti Múzeum két-két állandó tagolt delegálhatott, a Nemzeti Múzeum igazgatója a miniszter saját döntése keretében külön meghívva vett csak részt a testület munkájában. Hasonlóképp váratlanul érhetette a művészek egy tekintélyes (vagyis

Előadók: a miniszter által 3 évre kinevezve minden szakosztályba (Térey Gábor – festészeti, Strobl Alajos – szobrászati, Radisics Jenő – iparművészeti, Fittler Kamill – építőművészeti).

Kiküldöttek: minden szakosztályból a művészeti iskolák és a művészeti gyűjtemények látogatására, amiről jelentéseket tesznek.

Örökös tagok:

- a Képzőművészeti Társulat kiállításain állami nagy aranyéremmel kitüntetett művészek (Benczúr Gyula, Bihari Sándor, Eisenhut Ferenc, Feszty Árpád, Horovitz Lipót, László Fülöp, Lotz Károly, Mednyánszky László, Spányi Béla, Strobl Alajos, Vastagh György, Zemplényi Tivadar, Zala György)

- a minisztérium művészeti ügyosztályának vezetője (Koronghi Lippich Elek).

- a miniszter által kijelölt képzőművészeti és iparművészeti társulatok és egyesületek elnökei (Képzőművészeti Társulat: Andrásy Tivadar, Magyar Képzőművészek Egyesülete: Hauszmann Alajos, Nemzeti Szalon: Andrásy Gyula, Országos Iparművészeti Társulat: Ráth György, Mérnök- és Építészegyesület: Czigler Győző).

- a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője (Fraknói Vilmos püspök).

- a Szépművészeti Múzeum igazgatója és igazgatóőre (Kammerer Ernő és Térey Gábor).

- az Iparművészeti Múzeum igazgatója és első őre (Radisics Jenő és Mihalik József).

- a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke és előadója (Zichy Jenő és Czobor Béla).

- az állam képzőművészeti és iparművészeti iskoláinak vezetői (Benczúr Gyula, Lotz Károly, Strobl Alajos, Keleti Gusztáv, Fittler Kamill, Ebner Lajos).

- Budapest székesfőváros képviselője (Matuska Alajos).

- a fővárosi közmunkák tanácsának mindenkor előadó tanácsosa (Rupp Imre).

Választott tagok:

- a Magyar Képzőművészek Egyesülete által 3 évre választott 5 művész (Baditz Ottó, Csók István, Jendrassik Jenő, Kallós Ede, Tóth István).

A miniszter által 3 évre kinevezett tagok: változó létszámban (32-en, például Alpár Ignác, Elischer Gyula, Fadrusz János, Forster Gyula, Kohner Adolf, Kriesch Aladár, Lechner Ödön, Ligeti Miklós, Morelli Gusztáv, Rauscher Lajos, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Szalay Imre, Székely Bertalan, Szmrecsányi Miklós, Telcs Ede).

Állami vásárlások bizottsága: a Szépművészeti Múzeum igazgatója és igazgatóőre, a minisztériumi művészeti osztály vezetője, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, a szakosztályok küldöttei (Benczúr Gyula, Lotz Károly, Berzeviczy Albert, Zala György, Fadrusz János, Andrásy Tivadar, Wartha Vince, Alpár Ignác).

Ösztöndíj-bizottság.

egykori tekintélyét őrizni kívánó) körét, hogy a Képzőművészeti Társulat nem kapott önálló döntésben delegálható létszámkeretet, ugyanakkor a jóval később létrehozott és képlékenyebb szellemiségű Magyar Képzőművészek Egyesülete öt választott tagot küldhetett.

Az új tanácsadó testület döntő részben a Képzőművészeti Társulat konzervatív szervezetével és még inkább megújulásra képtelen szellemiségével szemben, a művészeti élet mobilizálásának a szándékával alakult meg. A Társulat által képviselt művészeti értékrend az aranyérmesek automatikus tagságával kapott helyet a Tanácsban. A hivatalos álláspont ennek szükségességéről az volt, hogy „oly testületben, mely az államkormányzatnak tanácsot adni hivatott, a gyorsan változó művészeti érdekek zavarában szükség van a tisztas hagyományok kultuszára is”.²⁸⁸ Az egyensúly megtartására, a különféle értékek és érdekek képviseltetésére a miniszternek lehetősége volt arra, hogy bőszeges létszámban saját belátása szerint meghívasson tagokat, három évre szóló mandátummal. A megalakuló testület tagjainak a listájából leszűrhető, hogy nagyobb számban helyet kaphattak benne a korszak újonnan formálódó irányzatainak a képviselői, így Mednyánszky László, Csók István, továbbá a miniszter meghívására Lechner Ödön, Körösfői-Kriesch Aladár és Telcs Ede, később Ferenczy Károly is.

Az újjászervezett Képzőművészeti Tanácsra váró feladatokat és a majdani működésére vonatkozó irányelveket Wlassics már megalakítása előtt nyilvánosságra hozta. „Ez a Tanács lesz minden művészeti ügyben, ösztöndíjak odaítélésénél, képvásárlásoknál, monumentális építkezéseknél a közoktatási kormány véleményező orgánuma. Minden miniszter fordulhat hozzá. ... Nagy újítás lesz a Képzőművészeti Tanács szervezetében, hogy nem szavazattöbbséggel kívánom a kérdéseket eldönteni, hanem vélemények mondatnak, azok indokolandók és a miniszternek van fenntartva a döntés a miniszteri felelősség elvénél fogva. Nem a Tanács fog tehát minden felelősség nélkül ezekben a kérdésekben dönteni.”²⁸⁹ A Tanács elé kerülő művészeti ügyeket a tagok egyénileg véleményezték. Nem került sor szavazásra, a név szerinti

²⁸⁸ *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács új szervezete*. Műcsarnok, 1901. május 26., 280.

²⁸⁹ *Wlassics miniszter a Képzőművészeti Tanácsról*. Műcsarnok 1901. március 3., 153.

állásfoglalásokat mérlegelve jutott a miniszter elhatározásra. A művészeti élet átszervezésének ezzel a záróakkordjával a kiemelt ügyekben voltaképpen az egyszemélyű miniszteri döntés mechanizmusa legalizálódott. A döntéshozatalt a szakembergárdával való közvetlen kontaktus intézményesítése szabályozta, és ezzel az kikerült az egyesületi bürokrácia örvényéből.²⁹⁰

A Tanács működésében új elem volt az előadók felállítása a döntések előkészítéséhez. Kiemelt szerep jutott ezen belül az ügyvezető előadónak, aki a testület egész munkájának a szervezője, irányítója volt. Ezt a posztot a kultuszminisztérium képzőművészeti ügyosztályának a mindenkori vezetője, tehát korszakunkban Koronghi Lippich Elek töltötte be. Az ágazati szakosztályok előadóinak különösen nagy szerepük volt abban, hogy a tárgyalandó ügyek milyen megfogalmazásban, milyen hangsúllyal kerültek előterjesztésre. A pozíció szakértelmet és gyakorlati érzéket követelt, feltétlenül szükséges volt az intézmények működési kereteinek illetve a pénzügyi lehetőségeknek az átlátása. „Kétségtelenül nehéz és szép föladata van a Tanácsnak, mely arra kötelezi, hogy véleményeinek kimondásában a magasabb nemzeti célokat szem előtt soha se tévessze és hogy javaslatait, ami sajátos kulturális törekvéseink, anyagi viszonyaink, fönnálló intézményeink számbavételével készítse elő. Erre céloz a Tanács szervezetében az előadói intézmény; s ezért kíván a vallás- és közoktatásügyi miniszter előadóknak oly egyéneket kinevezni, akik helyzetüknél és hivatásuknál fogva, a főszempontokat ismerik és az ügyeket minden oldalról megvilágítva terjeszthetik a Tanács független megítélés alá.”²⁹¹

Az előadók közvetítő feladatot töltöttek be a miniszter és a testület között, és ezen pozíciójuknál fogva összekötő kapocsként működtek a művészeti ágazat és az állami kormányzat között. A festészeti szakosztály előadója az első három évben Térey Gábor volt, aki emellett Kammerer Ernővel együtt a Szépművészeti Múzeum ügyeit is képviselte. Szakértelménél fogva és a múzeum működésében bekövetkezett változásokból leszűrhetően, az intézmény szakmai kérdéseiben, a

²⁹⁰ Gergelyné 1979, 286.

²⁹¹ *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács megalakulása.* Műcsarnok 1901. november 10., 343-345. Részlet Zsilinszky Mihálynak az alakuló ülésen tartott elnöki megnyitó beszédéből.

vásárlások ügyében neki volt döntő szava. Térey Gábor ezzel az új megbízatással a miniszter bizalmi embere lett, és az egész művészeti irányítás tekintetében kulcspozícióba került. A Tanács tagjainak a listáját áttekintve feltűnik, hogy míg az ipar- és építőművészetnek több kiváló szaktekintélye képviselte ezeket a területeket, Térey és Lippichen kívül csak a régi művészettel foglalkozó Czobor Béla és Forster Gyula számít képzőművészeti szakembernek. A kortárs képzőművészek táborának állami képviselője végső soron Koronghi Lippich Elek és Térey Gábor személyében testesült meg. Lippichnek a kor művészeivel fenntartott közvetlen, személyes kapcsolataiból következően a hazai alkotótábor feladatainak, pártolásának az ügye elsősorban rá tartozott. Térey hosszú külföldi tartózkodásából összegyűjtött tapasztalatai révén, ő a nemzetközi művészeti élet fejleményeiben volt inkább otthon. A század utolsó éveitől egyre fokozottabb mértékben beindult a kortárs külföldi művészet alkotásainak a vásárlása a Szépművészeti Múzeum számára – ez a folyamat mind szorosabban összekapcsolódott Térey Gábor személyével.

5. Wlassics Gyula utódjai

Mikszáth Kálmán az ország közéletéről szóló karcolataiban nem bánt kíméletesen a politikusokkal. A kor minisztereiről maró elemzéseket olvashatunk tőle. Wlassics miniszteri teljesítményét Mikszáth így foglalta össze²⁹²: „Nyolcz év semmi egy nemzet életében, ha a röplő időt vesszük. De nyolcz évet csak a naptár mutat, az éjszakák és a nappalok fehér-fekete koczkáinak a száma az idő abroszán; ám ha a munkát vesszük, amit Wlassics teljesített e téren, szinte úgy tűnik fel, mintha már emberemlékezet óta dolgoznék. Sok új intézményt kreált, s egy régi sincs, amelyik alatta ne fejlődött volna. A népoktatás ügye nagy dimenziókban haladt előre s csak Halász Ferencz jeles könyvét kell elolvasni, hogy a magyar ember hálával gondoljon a mai tanügyi politikára, mert ez a politika czéltudatos. A magyar állam hatalmának e kiépítéséhez Wlassics az ő

²⁹² Mikszáth 1917.

szürke iskolamestereivel szállíttatja a legtöbb és legerősebb téglákat. A kisedóvásra kiterjesztette a figyelmét, a nőképzés előtt bátor kézzel nyitotta meg a gymnasium ajtóját, s a képzőművészetet valóságos elkényeztetett gyermekké tette s föl is lendíté amennyire a tehetségektől telt – mert a Munkácsykat és Fadruszokat az anyák szülik és nem a kultuszminiszter; az ő hivatásuk csak az, hogy teret nyujtsanak nekik és elkallódní ne engedjék. Minden téren nagy támasz, nagy lendítő erő a Wlassics keze, csak az irodalomért nem történt semmi, pedig egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy, amekkorának irodalma mutatja. ... Szép nyolcz esztendő ez a Wlassicsé! Egy kivételes karriér, istenek ajándéka. Más politikusok és államférfiak a miniszteri polczon kopnak el, Wlassics ott nőtt meg lassan, lassan az ország szemeláttára. Pedig nehezebb viszonyok közt egyetlen magyar kultuszminiszter se viselte tisztét. ... Mily intelligenciákból állott ez a csillapító hatás, érdekes lenne vegyelemezni. Mennyiben járult hozzá Wlassics kellemes, nyílt, egyszerű modora, melyben egy csepp affektáció sincs? Ő ama ritka miniszterek közül való, akin a miniszteri polcz nem változtatott egy hajszálnyt sem. Mennyiben járult hozzá szerénysége? Wlassics nem tolja előtérbe a saját énjét, ő maga nem élvezi a „Hatalom” istenasszonyt (mert istenasszony az a modern korban), hanem csak kiszolgálja. És végül mennyiben járult hozzá igazságos, mindent méltányló és mindenre körültekintő konziliáns eljárása: soha sem azt tenni, amihez kedve lenne, hanem csak azt, ami az adott esetben a legczélszerűbb? Hogy ez a politika volt a kormányzása alatt a legokosabb, mutatja a csodálatos eredmény, hogy a felhalmozott gyúanyag, melyet örökül átvett, robbanások helyett elvezettetett szabályos mederbe, a parlament porondjára, hol most a néppárt vitáiban foszforeszkál és csak a füstje kellemetlen.”²⁹³

Wlassics Gyulát nem követték hasonló kaliberű politikusok a kultuszminiszteri székben. Igaz, jóval rövidebb ideig maradhattak a posztjukon, és az addiginál jelentősen kaotikusabb politikai viszonyok között kellett, hogy

²⁹³ Wlassics miniszteri karrierjének a lezárultával visszatért az egyetemi tanári pályához, majd 1906 és 1935 között a Közigazgatási Bíróság elnöke volt. 1937. március 30-án halt meg Budapesten.

elképzeléseiket keresztülvigyék.²⁹⁴ Berzeviczy Albert (1903.XI.3.-1905.VI.18.) Wlassics közvetlen munkatársaival folytatta tovább a munkát, és legnagyobb eredménye a könyvtári hálózat továbbfejlesztése volt. Ezen kívül az elődjétől átvett ügyek lezárása és kisebb jelentőségű intézkedések fűződtek a nevéhez. Miniszteri ténykedését a házszabályviták és az állandó politikai válság nehezítette. Az őt követő Lukács György (1905.VI.18.-1906.III.6.) működése tíz hónapja alatt a folytonosság megtartására törekedett. A legmaradandóbb művészeti vonatkozású intézkedése Ráth György műgyűjteményének a megvásárlása volt a Nemzeti Múzeum számára. A Szépművészeti Múzeum felavatásának évében három kultuszminiszter is váltotta egymást. Tost Gyula (1906.III.6.-IV.8.) mindössze egy hónapig látta el ezt a tisztséget, gróf Apponyi Albert (1906.IV.8.-1910.I.17.) viszont a következő négy évben. Időszakunkra ebből csak néhány hónap esett, viszont övé lett az érdem, hogy az új épületet a közönségnek átadja.

²⁹⁴ Mann 1993, 112-147.

III. fejezet:

**A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM
MODERN KÜLFÖLDI GYŰJTEMÉNYÉNEK KIÉPÍTÉSE
(1895-1906)**

A NEMZETKÖZI KIÁLLÍTÁSOK HAZAI SZERVEZŐI

1. A Képzőművészeti Társulat nemzetközi kiállításai

A Képzőművészeti Társulat az 1890-es évekig a hazai művészársadalom érdekeinek egyetlen képviselője volt. A kiállítások szervezésével, rendszeresen megjelenő közlönyeivel, a díjak és pályázatok lebonyolításával betöltött korábbi jelentős szerepe a század utolsó éveire azonban egyre problematikusabbá vált. „Miután a Társulat anyagi alapokkal nem rendelkezett, egyik fő törekvése az volt, hogy pártfogókra, azok között is gazdag mecénásokra találjon. Így évről évre nőtt a legfelsőbb társadalmi rétegekből származó pártfogók száma. A magyarországi viszonyokból következett, hogy itt – a nyugati országokkal szemben – nem a haladó, liberális gondolkodású polgári rétegekre, hanem a gondolkodásában megmerevedett, konzervatív arisztokráciára támaszkodtak, akiknek politikai és társadalmi befolyása a legerősebb volt.”²⁹⁵ A választmány és a szakbizottságok tagjai visszatérően ugyanabból a művészkörből és közéleti tekintélyekből kerültek ki.²⁹⁶ A társulati kiállításokon tükröződő művészeti ízlést jelentősen meghatározta, hogy a szervezésért és a válogatásért felelős kiállítási bizottság tagsága többnyire a leginkább befolyással bíró akadémikus művészekből állt. 1896-ban és 1897-ben a bizottság tagjai voltak: Ujváry Ignác (előadó), Nádler Róbert (helyettes előadó), Zala György, Benczúr Gyula, Bihari Sándor, Dudits Andor, Tölgyessy Arthur, Feszty Árpád, Jendrassik Jenő, Papp Henrik, Roskovics Ignác, Strobl Alajos. A lista más alkalmakkor is csak minimálisan tért el ettől.²⁹⁷

A müncheni akadémia szellemét konzerváló művészeti ízlés és a zárt szervezeti hierarchia akkor került a támadások középpontjába, amikor a modern európai irányok a század végén elkerülhetetlenül elérték az országot. A művészeti élet polarizálódó értékrendszerében egyre több hang kritizálta a kiállítások

²⁹⁵ Gergelyné 1979, 284.

²⁹⁶ A Képzőművészeti Társulat tisztségviselőit ld. Szmracsányi 1911, 120-122.

²⁹⁷ A bizottság összetétele nyomon követhető az OMKT közleményeiben rendszeresen közölt éves Választmányi jelentésből.

általános nívóját. A század utolsó éveire szembetűnővé vált az az ellentét, ami az Európa-szerte nagy visszhangot keltő és elismerést kivívó művészek és a hazai műcsarnoki kiállítások résztvevőinek névsora között tapasztalható volt.

A rangosabb művészek távolmaradása, illetve ennek vélhető okai hangot kaptak a Műcsarnok 1898. évi folyóiratszámában. „Művészeti állapotaink egyáltalán nem olyanok, hogy nemzetközi kiállításainkon az előkelő külföldi művészek komoly és impozáns részvételére számíthatnánk. Az az egy állami aranyérem, és a beküldött művek értékének 1/25-öd része, amely a vételárakból befoly, csak igazolja a külföldi művészeknek azt a fölfogását, mely Budapestet kelet felé a művészet utolsó állomásának tekinti, s legkevésbé sem alkalmas arra, hogy reájuk valami nagy vonzóerőt gyakoroljon. Innen van az, hogy az évenként nagyszámmal szétküldött személyes meghívásokra a meghívottaknak alig egy negyedrésze reflektál, s azok közül is, akik tényleg résztvesznek a kiállításokon, igen sokan akadnak olyanok, akik máshol értékesíteni nem bírt jelentéktlenebb műveiket küldik el erre a keleti utolsó állomásra.”²⁹⁸

²⁹⁸ *A Tavaszi nemzetközi kiállítás mérlege és tanulságai.* Műcsarnok 1898. június 23., 61. További adalékok ld.: *Kiállításaink és a külföldi művészek.* Műcsarnok 1898. szeptember 24., 79-81.

A Társulat 1898-ban Márk Lajos és Karlovszky Bertalan festőket utaztatta ki a soron következő kiállítás külföldi művészeinek a kiválasztására. Beszámoló jelentésük²⁹⁹ meglehetősen szomorú képet nyújt a fogadtatásukról. „Nyílt őszinteséggel jelenthetjük a t. igazgatóságnak, hogy a külföldi művészek meghívásunkat nem a legszívesebben fogadták s ennek okát sem igen titkolták el előlünk.” A két magyar festő hasonló panaszokkal tért haza, mint néhány évvel korábban Szmrecsányi Miklós. A külföldi művészek szóvá tették, hogy nem kielégítő a magyar állami szervek áldozatkészsége. Távolmaradásuk oka az, hogy kevés az egy aranyérem, csekély mértékű a vásárlás, továbbá nincsenek rendjelek és kitüntetések. „Szóval külföldön a művészek az elkényeztetésig megbecsült emberek, akik hozzá vannak szokva ahhoz, hogy úton-útfélen dédelgessék őket. Ne csodálkozzunk tehát rajta, ha a külföldi művészek legalább ennyit megkívánnak tőlünk is, ha köztünk megjelennek.”

²⁹⁹ *Az 1899-ik évi tavaszi nemzetközi kiállítás.* Műcsarnok 1898. november 6., 115-117. A cikk részleteket közöl Márk Lajos és Karlovszky Bertalan beszámoló jelentéséből.

A nemzetközi kiállítások vitája a következő évben tovább folytatódott. Térey Gábor, az Országos Képtár őre a Pester Lloydban hosszabb írásban foglalkozott a Múcsarnok tavaszi tárlatán szereplő külföldi művekkel, és azok alacsony színvonalának okait taglalta.³⁰⁰ „A múcsarnok kapui ismét bezárultak. Megint befejeződött egy tavaszi kiállítás, sajnos egy olyan, mely semmiféle annyira kiváló eseményt nem hozott nekünk, mely csak részben is megérdemelné, hogy Budapest művészi eseményeinek az évkönyveiben aranybetűkkel megörökíttessék.” Térey pozitívként állapította meg ígéretes hazai fiatalok megjelenését, akik külföldön is egyre több elismerést arattak. „A művészet nemzetközi, de a múcsarnokban most lezajlott tavaszi kiállítást a szó tulajdonképpen értelmében nem mondhatjuk nemzetközinek, sőt elmondhatjuk, hogy inkább a hazai művészet bélyegét viselte magán, dacára a keretében kiállítva volt külföldi művek egész sorozatának.” Megállapítása szerint a kiállításból a külföldi művészetről kialakítható kép hamis és egyoldalú volt. A kritikus ehhez képest színvonalasabbnak találta a tárlaton látható magyar műveket. „Úgy látszik, hogy minálunk bizonyos félelem kapott lábra a külföldi művészettel szemben s úgy tetszik, mintha a mieink kézzel-lábbal tiltakoznának minden külföldi behozatal ellen, mintha nem mernék nyíltan elismerni más nemzetek művészeti alkotásait, mintha azt hinnék, hogy egyszerű tagadással eltehetik őket láb alól; sőt megesisik az is, hogy sokszor a mi alkotásaink által annyira el vagyunk ragadtatva, hogy idegen művek megítélésénél tárgyilagosságunk elhomályosul.” A külföldiek csekély számú részvételének és a művek gyenge minőségének az okait a rossz időpont mellett – egybeesik a nagy külföldi kiállításokkal – Térey is abban látta, hogy a jobb művek nem találnak megfelelő visszhangra. Budapest nem elég vonzó piac, ezért csak olyan műveket küldenek, amelyek külföldön már nem kelendők.

³⁰⁰ *Az 1899 évi tavaszi nemzetközi kiállítás eredményei.* Múcsarnok 1899. június 25., 355-359. A cikk teljes terjedelmében közölte Térey Gábor Pester Lloydban megjelent írását.

A Képzőművészeti Társulat nemzetközi kiállításai körül egyre hevesebb polémiák alakultak ki. A tagság részéről felmerült az az elképzelés is, hogy a Társulat a jövőben csak a magyar művészek bemutatkozásának biztosítson lehetőséget. Dömötör István viszont éppen a magyarországi művészeti gondolkodás önállósulása érdekében vette védelmébe a nemzetközi kiállítások szükségességét. „Mert igenis: a közönség műízlése megkívánja a külföldi művészek ismeretét, különösen ma, midőn a művészet terén életerős forrongás van. Secessió, új stílus, stilizálás, dekoratív hatás, impresszionizmus, modern művészet stb., mind olyan szavak, melyeket a közönség a kritikusoktól és művészekről lépten-nyomon hall.” A nemzetközi kiállítások vonatkozásában azt javasolja: „Jobb volna, ha ezt redukálnánk két évre. De akkor ne az legyen a cél, hogy minél több idegen művészt hívjunk meg, hanem hogy a vezetők, az igazi jelesek alkotásait ismerje meg a közönség. ... Az igazi modern művészet megismerése fölötte fontos.”³⁰¹

Lyka Károly a vitához kapcsolódva vetette fel nagy visszhangot és további reflektálásokat keltő cikkében a hazai műkereskedelem kialakulatlanságának a gondját.³⁰² A Képzőművészeti Társulat lehetőségei csekélyek, műkereskedelem gyakorlatilag még nincs. „Az állam tekintélyes összeget ad műtárgyak vásárlására, de természetesen csak olyasmit vásárolhat, amik alkalmasak a múzeum meggyarapítására. Mostani gazdasági viszonyaink közt nem várhatunk az állam részéről az eddiginél is kiadóbb pártolást, de az ilyen mesterséges támogatás magában véve sem egészséges állapot.” A hazai műpiac serkentésére azt javasolja, hogy külföldi műkereskedők figyelmét kellene a magyar művészetre és kiállításainkra irányítani.

³⁰¹ Dömötör István: *Reform*. Múcsarnok 1899. november 12., 420.

³⁰² Lyka Károly: *Miképpen lehetne művásárt teremteni?* Múcsarnok 1899. november 26., 429-431.

A Társulat művészeti szakbizottsága 1900-ban memorandumot dolgozott ki a nemzetközi kiállítások ügyében a miniszter számára. A választmány azonban ezt nem fogadta el, feltehetően az alábbi – amúgy őszinte – kitételek miatt: „eddig legnagyobbbrészt olyan művek kerültek hozzánk a külföldről, melyek egyáltalában nem voltak tanulságosak sem művészeinkre, sem közönségünkre nézve, s amelyeknek a közízlés fejlesztése szempontjából – tisztelet a ritka kivételnek – inkább káros, mint üdvös hatását tapasztaltuk.”³⁰³ A Társulat választmánya által 1900. október 26-án újrafogalmazott memorandum az eddiginél nagyobb anyagi és erkölcsi támogatást kért az állam részéről. „Kívánatosnak tartaná ezen kívül választmányunk azt is, ha Nagyméltóságod kimondani kegyes volna, hogy a Szépművészeti Múzeum gyarapítására szánt műveket a kormány kizárólag a Társulat nemzetközi kiállításain fogja beszerezni.” A miniszter válaszában leszögezte, hogy éppen a Szépművészeti Múzeum számára történő gyarapítás szempontjából is fontos, hogy a Képzőművészeti Társulat évente rendezzen nemzetközi kiállításokat, amelyek terjedelménél fontosabb lenne a színvonal emelése. „A Társulat nemzetközi kiállításai, és a Szépművészeti Múzeum beszerzései, egy a másra mindenesetre üdvös kölcsönhatást gyakorolhatnak, különösen akkor, ha a Társulat a nemzetközi kiállítások rendezésénél, illetve a művészek meghívásánál, és esetleg műveik kijelölésénél is számításba veszi a Szépművészeti Múzeum beszerzési terveit, s ebből a szempontból a Múzeum vezetőségével állandó érintkezést tart fenn.”³⁰⁴ A Szépművészeti Múzeum beszerzéseit azonban a miniszter nem kívánta egy-egy kiállítás anyagára korlátozni. A levélváltás eredménye végül az lett, hogy Wlassics Gyula miniszter 1902-ben rendeletet adott ki további egy állami nagy aranyérem és három állami kis aranyérem alapítására külföldi művészek részére.³⁰⁵

³⁰³ Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat vezetősége és Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter közötti egyezkedés részleteit összefoglalva ld.: *A nemzetközi kiállítások ügye*. Múcsarnok 1901. január 6., 23-25.

³⁰⁴ Wlassics Gyula 79105 sz. leirata Kammerer Ernőnek. 1900. december 4., SZM Irrattár 637/1900. A miniszter az Országos Képtár igazgatójának tájékoztatásul elküldte a Képzőművészeti Társulathoz intézett leiratának a másolatát.

³⁰⁵ A társulati kiállítások díjazottjainak és érmeseinek a jegyzékét ld. Szmrecsányi 1911, 124-127. A díjak, kitüntetések adományozásáról ld. Aranyérmek, ezüstkoszorúk 1995.

2. Lassú változás a Társulat művészeti orientációjában

A Képzőművészeti Társulat nemzetközi tárlatain³⁰⁶ éveken át ugyanazokkal az akadémikus szellemű művészekkel és közepes színvonalú életképfestőkkel találkozhattunk. A kilencvenes évek folyamán azonban némi lassú változás mégis megfigyelhető volt. A hazai kiállítások résztvevőinek a listáján egyre több új név volt olvasható, köztük alkalmanként a kor vezető egyéniségei is. 1890-ben szerepelt először Franz von Stuck, a müncheni Sezession egyik alapítója, mindjárt három képpel, aki ettől kezdve szinte minden évben képviseltette itt magát. Két év múlva rajta kívül Fernand Khnopff és Medardo Rosso jelentették a tényleges nemzetközi színvonalat. Az 1894-95-ös téli tárlat elsőrangú magyar művészeinek (Szinyei, Ferenczi, Rippl, Vaszary) társaságában a Sezession további két alapítója, Trübner és Uhde munkájával is találkoztunk. Pár hónappal korábban Franz von Lenbach arcképei szerepeltek a Társulatnál. Walter Crane kiállítása (125 rajz és néhány festmény) 1895-ben „úgy a művészek, mint a finomabb ízlésű közönség körében szokatlanul nagy erkölcsi sikert aratott”.³⁰⁷ Az 1895-96-os tárlaton Lenbach újabb két arcképe, Arnold Böcklin két mitologikus jelenete, Stuck *Szifinxje* valamint Rjepin *Szabad kozákok válaszolnak a szultán ultimátumára* című képe volt látható az orosz cár tulajdonából. 1897-ben szerepelt először Giovanni Segantini, a svájci Alpok aszkéta festője. A következő évben Alfons Mucha 70 vízfestményt és rajzot, Max Liebermann 17 pasztellt és rézkarcot mutatott be.

A modern szellemű alkotások fokozatos térnyerése a Társulat kiállításain nem véletlenül kezdődött a szimbolistákhoz közel álló törekvések befogadásával. E műveknek a Társulat által preferált teátrális életképekkel párhuzamos megjelenése a határvonalak érintkezésének és a naturalizmusban gyökerező

³⁰⁶ A nemzetközi kiállításokat 1896-ig télen rendezték, a következő évtől pedig tavasszal. 1896-ban a millenniumi kiállítás miatt nem volt nemzetközi tárlat. A kiállításokat a király is rendszeresen meglátogatta.

³⁰⁷ *Választmányi jelentés az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” működéséről 1895-ben.* OMKT Közleményei 1896, 23. sz., 7.

látszólagos stilisztikai hasonlóságnak volt köszönhető.³⁰⁸ Gyárfás Jenő vagy Márk Lajos életképeivel eleinte Walter Firlé, Hermann Richir és Jean-Paul Sinibaldi művei kerültek közös falra, majd a többi, akkorra egyre nagyobb nemzetközi rangot kivívó és tényleges művészi értéket képviselő művész is bekerülhetett. Az 1899-es év külföldi állami aranyérmese Franz von Stuck volt *A bűn* című képéért, akit a Műcsarnok úgy mutatott be, hogy „egyike a fiatal német művészgárda legeredetibb és legizmosabb tagjainak”.³⁰⁹ A kép Skutezky Döme, Jendrassik Jenő, Pállya Celesztin, Körösfői-Kriesch Aladár, Mannheimer Gusztáv, Bruck Lajos, Ferenczy Károly és Liezen-Mayer Sándor alkotásaival egy teremben szerepelt a kiállításon. Stuck *Amazon* című bronz szobra egy másik teremben Ruppert Bunny, Márk Lajos, Telcs Ede és Szlányi Lajos művei mellett kapott helyet.

Márk Lajos és Karlovszky Bertalan 1898. novemberi szervező útjáról készült beszámoló jelentés arról tanúskodik, hogy ekkoriban már a Társulaton belül is erősebben jelentkeztek azok a törekvések, hogy a nemzetközi kiállításokra az újabb irányzatok nevesebb festői megszerezhetőek legyenek. A kiküldöttek Münchenben „a Glaspalast és a Secessio kiállításait tanulmányozták”, a berlini nagy nemzetközi kiállításról válogattak, Párizsban az amerikai művészek szövetségének tagjaival találkoztak, valamint meglátogatták Rodint. A Párizsban, Berlinben és Antwerpenben működő, akkoriban sikeres, ma már középszerűnek tekintett művészek mellett Münchenben az ottani Sezession alapítóit és vezéregyéniségeit is megkeresték.³¹⁰ Az általuk felkeresett művészek közül, a már ismertetett okok miatt, végül csak Stuck, Dierckx, Frenzel, Baertsoen és Gueldry jött el a következő kiállításra.

³⁰⁸ Vö. Szabadi 1979, 9-16. A társulati kiállításokon a zsánerképeknek a díjazásokban is tükröződő kiemelt népszerűségével kapcsolatban ld. Gergelyné 1979, 290.

³⁰⁹ Az állam három évvel korábban, 1896-ban megvásárolta a művésznak *A Szifinx csókjá* című képét a Szépművészeti Múzeum számára.

³¹⁰ Néhány jellemző név Márk és Karlovszky ajánlásaiból, akik közül többen a Sezession tagjai voltak: Stuck, Segantini, Uhde, Klinger, Lenbach, Dierckx, Herterich, Frenzel, Alexander, Herkomer, Kroyer (München); Bartels, Echtler, Marr, Max, Meyerheim, Carpentier, Brangwyn (Berlin); Henner, Thaulow, Baertsoen (Antwerpen); Sargent, Benjamin, Berton, Bisping, Gueldry, Lefebvre (Párizs). *Az 1899-ik évi tavaszi nemzetközi kiállítás*. Műcsarnok 1898. november 6., 115-117.

Feltűnő a bécsi művészeti élettel folytatott hivatalos kapcsolatok viszonylagos fellazulása ebben az időszakban.³¹¹ Sármány-Parsons Ilona úgy értékeli: „Az osztrákok egyszerűen nem vagy alig figyeltek a magyarokra. Magyar művészt nem hívtak meg még tiszteletbeli tagnak sem a Secessionba, pedig a Monarchia összes többi nemzetéből (elsősorban a Bécsben élő művészek közül) bekerültek tagok hozzájuk. A nagy külföldi, nemzetközi nevek „Ehrenmitglied”-ek, dísztagok lettek. A Secession művészegylet magyarok iránti sajátos közömbösségét bizonyítja az is, hogy magyar művészeket sem kollektívan, sem egyénileg soha nem hívtak meg kiállítani. Annál is különösebb ez, mert a budapesti kiállításokra a csoport kevéssé ismert tagjai továbbra is küldtek képeket az eladás reményében.”³¹² Annyit érdemes hozzátenni ehhez, hogy ha Gustav Klimt nem is, de a bécsi Secession egyik alapító tagja, Carl Moll, és a csoporttal rendszeresen kiállító Giovanni Segantini visszatérő és szívesen fogadott vendége volt a budapesti kiállításoknak. Az ő nevük ma valóban nem olyan közismert, mint a Secession építészei és vezéregyéniségüké, de Mollt és Segantinit a csoport legkiválóbb festői között ismerték és ismerik el ma is.

A Társulat korábbi zárt felépítésének a felbomlását és a konzervativizmus burkából való kilépés 1898-1899 táján megfigyelhető szándékát jelzi az aranyérmek odaítéléséről határozó pályabírószám összetételének a változása. A testület 6 művész és 3 műpártoló tagját a korábban kitüntetett és az éppen zajló kiállításon szereplő magyar művészek választották meg. A pályabírószám tagjai voltak 1898-ban: Andrássy Tivadar gróf, Andrássy Gyula gróf, Fadrusz János, Kardos Gyula, Karlovszky Bertalan, K. Lippich Elek, Márk Lajos, Stetka Gyula, Zala György;³¹³ 1899-ben viszont már helyet kaptak benne olyan művészek is, akik az előbbiekkal szemben a modern művészet új szellemét képviselték. A bizottság tagjai ekkor: Andrássy Tivadar gróf, Andrássy Gyula gróf, Baditz Ottó, Berzeviczy Albert, Ferenczy Károly, Kacziányi Ödön, Olgyay Ferenc, Strobl Alajos, Vaszary János.³¹⁴

³¹¹ A bécsi szecesszió és a gödöllői művésztelep kapcsolatáról ld. Gellér 2004a.

³¹² Sármány-Parsons 2004, 354, 1. jegyzet.

³¹³ *A pályabírószámok ülései*. Múcsarnok 1898. május 15., 20.

³¹⁴ *A tavaszi Nemzetközi Kiállítás pályabírószámai*. Múcsarnok 1899. május 7., 241-242.

A Társulaton belül a változások irányába történő óvatos tapogatózás az 1898. május 1-től megjelenő új közlöny, a Múcsarnok beszámolóiban is megfigyelhető. A lap már indulásától rendszeresen tudósított a nemzetközi művészeti élet új fejleményeiről, a müncheni, berlini, bécsi új művészegyesületek, a helyi „Szecessziók”³¹⁵ által szervezett eseményekről. Egyre többet találkoznak a lapban Lyka Károly nevével, de Rózsa Miklós és Vajda Ernő is több alkalommal közöltek olyan elemzéseket vagy kiállítás beszámolókat az újabb művészeti jelenségek köréből, amelyek toleranciájukkal és tárgyilagosságukkal tűntek ki.³¹⁶

A Társulat lapjában az impresszionisták tevékenységéhez kapcsolódó első híradást a Sisley haláláról szóló tudósítás jelentette az 1899. február 12-i számban.³¹⁷ Malonyai Dezső, a lap „rendes levelezője” pár hónappal később Párizsból küldött kiállítás beszámolót. Ennek hangvétele azonban továbbra is az impresszionizmus teljes elutasításáról tanúskodik: „Claude Monet a művészi fűzisz, a színek anemiáján kezdődő ultramodern piktornyavalya tanulságos kóresetét mutatja be tizennyolc képén. ... Semmi, de absolute semmi sincs a vásznán, ami föstményhez vagy pláne képhez hasonlítana. Egy üvegmedencébe öntött szappanos vizet állítsunk az ablakba, a medence oldalán megkapjuk Monet képét; kissé rázzuk meg a medencét, megkapjuk Monet másik képét; tovább rázva, megkapjuk többi képeit Monetnak és tanítványainak, kik között, sajnos, magyar is akad.”³¹⁸ Az impresszionista csoport művészeinek első magyarországi bemutatkozása 1903-ban volt. A meghívott francia művészek a Tavaszi Nemzetközi Kiállítás egy külön termét kapták meg.³¹⁹ Számos nagynevű alkotó műve érkezett a kiállításra, köztük olyanok, mint Manet, Pissarro, Renoir, Monet, Sisley, Denis és Puvis de Chavannes.³²⁰ A múcsarnoki tárlatnak ez a terme

³¹⁵ Münchenben 1892-ben, Bécsben 1897-ben és Berlinben 1898-ban alakult meg az akadémiától elszakadó művészek új szervezete, a Sezession vagy Secession.

³¹⁶ Pl. Lyka Károly: *Az újabb művészeti irányok*. Múcsarnok 1899. április 23., 202-205. és 1899. április 30., 224-226; Vajda Ernő: *Széljegyzetek a modern művészetéről* (5 folytatásban). Múcsarnok 1899; Donatello: *Szecesszió. Lyka Károly művészeti előadása három részben. Az Uránia tud. színház újdonsága*. Múcsarnok 1901. január 1., 9-10.

³¹⁷ *Egy impresszionista festő halála*. Múcsarnok 1899. február 12.

³¹⁸ Malonyai Dezső: *Levelek*. Múcsarnok 1899. április 16., 192-194.

³¹⁹ OMKT Tavaszi Tárlat 1903.

³²⁰ A kiállításról ld. Geskó-Molnos 2003, 17.

akkoriban még közel sem keltett akkora feltűnést és visszhangot, mint a Nemzeti Szalon négy évvel ezután megrendezett kiállítása.³²¹

³²¹ Az impresszionizmus hazai fogadtatásáról és bemutatkozásairól ld. Földi 2003.

3. A Nemzeti Szalon kiállításai

A Képzőművészeti Társulatnak a kultuszminiszterhez 1900. október 26-án eljuttatott memoranduma feltárja a nemzetközi kiállítások körül kialakult polémia gyökerét. A század utolsó éveitől ugyanis megszűnt a Társulat monopolisztikus helyzete. 1894. március 12-én megalakult a Nemzeti Szalon, amely indulásától kezdve modernebb szemléletet, a polgárosodás viszonyaihoz és értékrendjéhez jobban alkalmazkodó, rugalmasabb szervezeti felépítést követett.³²² Gróf Zichy Jenőt és Vastagh Györgyöt választották elnöknek, az alelnök Margitay Tihamér volt. Az első helyiségük a József körút 45. szám alatt volt, később átköltöztek a Kossuth Lajos utcába. A Szalon megalakításának körülményeit és céljait Lázár Béla így foglalta össze: „A különben is felizgult társadalom ez időben hallott hangosabb szókat a művészetről, a megyék megmozdultak, a hivatalos testületek történeti képeket rendeltek, a műtermekben megkezdődött a munka, mindenki dolgozott, hitt és remélt. A Képzőművészeti Társulat rendezte a maga kiállításait, a rendes időközökben, a szokott helyiségben. De a művészek még több kapcsolatot óhajtottak a társadalommal. A felébredt érdeklődést ki akarták használni, közelebb hozni egymáshoz a művészt és a közönséget és – egy klubra gondoltak. Afféle kaszinóra, ahol képkiállításokat is rendezhetnek, de ahol zeneestélyekkel, szavalatokkal, műkedvelő előadásokkal a művészt és a közönséget egymás megismerésére szoktatnák.”³²³

³²² A tudományos és művészeti egyesületek megalakításáról ld. Katus 2003.

³²³ Lázár Béla: *A Nemzeti Szalon története*. Művészet 1904/2, 80-85.

A Nemzeti Szalon már indulásakor elhatározta magát a Képzőművészeti Társulattól. Tagságának a bázisát a Műcsarnoktól eltanácsolt vagy elpártolt művészek képezték. Modernebb és rugalmasabb szemléletével hidat képezett a konzervatívok és a progresszívebb művészet között. Kiállításain egyre gyakrabban helyet kaptak az újabb törekvések művészei, eleinte csak a hazaiak, később külföldiek is. A kiállításairól az állam és a magángyűjtők is rendszeresen vásároltak. Ez kiváltképp érzékenyen érintette a Társulatot, amely a művészeti élet érezhető pezsdülése ellenére az éves beszámolóiban a művásárlás stagnálását volt kénytelen rögzíteni. Ujváry Ignác a Társulat lapjában azt kívánta volna a konkurens egyesülettől, hogy működését a vidéki kiállítások szervezésére korlátozza. „Mondjon le a Szalon arról, hogy Budapesten kiállításokat rendez és művészünnepélyeket, mondjon le arról, hogy nagy helyiséget bérel, legfeljebb egy-két hivatalos helyiséget s egy nagy raktárt tart, melybe a vidéki kiállítások számára összegyűjt képeket.”³²⁴ Különösen kiéleződtek az összetűzések a két egyesület között a Nemzeti Szalon 1898-ban végrehajtott tisztújítása után. Az elnökké megválasztott gróf Andrássy Gyula mellett ekkor az új alelnök, Hock János vette át a Szalon irányítását. Ugyanebben az évben jelent meg Hock Művészi reform című könyve, amelyben heves támadást intézett „a magyar művészi élet három kórfészke”, a Mesteriskola, a Mintarajztanoda és a Képzőművészeti Társulat ellen³²⁵. A támadás középpontjában a Benczúr által képviselt akadémizmus és a zsűrirendszer állt.

A Társulat vezetősége és tagsága körében felzúdulást keltett, hogy kérésük ellenére a miniszter nem határozta el magát Hock könyvétől, sőt, maga Wlassics nyitotta meg a Szalon újabb kiállításait. Az 1898. évi karácsonyi tárlat megnyitó ünnepségén megjelent a minisztérium csaknem teljes vezérkara (a miniszteren kívül Zsilinszky Mihály államtitkár és K. Lippich Elek titkár).³²⁶ A kormány az állami vásárlások tekintetében a két egyesület kiállításait egyenrangúként kezelte és egyformán támogatta. Ennek demonstrálásaként az 1900-as évtől a

³²⁴ Ujváry Ignác: *A Nemzeti Szalonról*. Műcsarnok 1898. október 29., 107.

³²⁵ *Művészi reform*. Műcsarnok 1898. november 13., 125-132.

³²⁶ *A Nemzeti Szalon*. Műcsarnok 1898. december 25., 204.

Képzőművészeti Társulat és a Nemzeti Szalon segélyezésére a költségvetésben ugyanakkora összeg, 8000 korona lett elkülönítve.³²⁷

Nagy meglepést keltett, amikor a Nemzeti Szalon vezetősége bejelentette, hogy 1901 tavaszán nemzetközi kiállítást rendez elsősorban francia művészek alkotásaiból.³²⁸ Ez alkalomból művészek egy csoportja tervezte ideutazását Franciaországból, és az esemény szervezője, Gabriel Mourey budapesti tartózkodása alatt művészek műtermeit kívánta meglátogatni. Sajnálatos módon, az itthoni kiélesedett ellentétek és a körülmények miatt mindkét program elmaradt.³²⁹ Nagy lehetőség maradt ezzel kihasználatlanul: a kortárs művészet egyik neves kritikusa, megfelelő fogadtatással, sokat tudott volna tenni annak érdekében, hogy legjelesebb művészeink bekerüljenek a nemzetközi köztudatba. A magyarországi állapotok, a művészek érdekeit képviselni hivatott intézmények közötti belharc azonban megakadályozta az igazi találkozást. A Nemzeti Szalon első nemzetközi kiállítása ezzel csupán a formális, ünnepélyes keretek között zajlott le.³³⁰ Az ehhez hasonló kezdeményezéseknek azonban ezzel nem szakadt vége. A Szalon a későbbiekben a hazai művészeti életben különösen fontos szerepet töltött be jelentős nemzetközi tárlatok szervezésével. Ezek nagyobb része viszont már vizsgálatunk időszakán kívül esik.³³¹ A kiállítás végül is az új hazai közgyűjteményünk fejlesztése tekintetében nem maradt eredménytelen: a minisztérium és az Országos Képtár vezetői a tárlatról nyolc mű, köztük Rodin, Meunier és Desbois szobrainak a megvásárlását határozták el.

KÜLFÖLDI MŰVEK VÁSÁRLÁSA A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM SZÁMÁRA

³²⁷ *A művészet a költségvetésben*. Múcsarnok 1899. november 12., 416.

³²⁸ A kiállításról ld. Geskó-Molnos 2003, 17.

³²⁹ *A Nemzeti Szalon kiállítása*. Múcsarnok 1901. február 24., 142-143.; *Gabriel Mourey és a művészek*. Múcsarnok 1901. március 3., 156-157.

³³⁰ Nemzeti Szalon 1901.

³³¹ A Nemzeti Szalon 1907-ben költözött be a Vágó testvérek által tervezett Erzsébet téri szecessziós épületbe. Az egyesület legfontosabb kiállításainak a megrendezésére már ezen a helyszínen kerülhetett sor, mint pl. „Gauguin és a francia impresszionisták” (1907), „Nyolcak” (1911 és 1912) és „Olasz futuristák” (1912).

1. A vásárlások körülményei

A Szépművészeti Múzeum létrehozásáról szóló 1894. december 9-i határozat kötelezettséget vállalt a gyűjtemény fejlesztésére folyósítandó összegekről is. Egyértelmű volt a kormányzat szándéka: európai rangú nemzeti közgyűjteményt kívánt létrehozni, és ehhez a meglévő hiányokat a pénzforrások azonnali, szigorú ütemezés szerinti folyósításával kívánta pótolni. Pulszky Károly 1894 júniusától másfél éven át közel 500.000 forint elköltésére kapott lehetőséget³³², amelynek eredményeként a múzeum régi művészeti anyaga valóban európai rangot ért el. A kultuszminisztérium élén történt változás, a millenniumi ünnepségi láz illetve a múzeum létesítésének törvénybe iktatása új hangsúlyokat hozott a gyűjtemény további fejlesztésében. Az 1894-es bizottsági határozat kiemelt összeget, 200.000 forintot (az új valutarendszerben 400.000 koronát) irányzott elő a millenniumi kiállításról történő vásárlásokra, és további évi 50.000 forintot (100.000 koronát) a hazai művészet legújabb alkotásainak a megszerzésére. Wlassics Gyula minisztersége első időszakában nagyobb hangsúlyt fektetett a magyar művészet állami pártolására, míg a külfölddel való pénzügyi manőverekkel kapcsolatban óvatosságra intették azok a tapasztalatok, amelyeket a minisztériumba kerülése idején szerzett.

³³² 1894. június 1-jén 167.560 forint kiutalása, 1895. január 13-án további 204.876 forint kötelezettségvállalás elfogadása, 1895 novemberében 115.000 forint a Scarpa-árverésre.

Az átörökölt rendezetlen ügyek tisztázásáig illetve a múzeum szervezeti felépítésének és működési programjának a kidolgozásáig Wlassics nem kívánt újabb állami keretet megnyitni nagyobb külföldi vásárlásokra. 1899-ig erre a célra egyetlen forrásként a Nemzeti Múzeum állami kezelésbe kerülésekor megállapított éves büdzsé maradt. „Külföldi művek vételére 10.000 korona állt rendelkezésre. Természetes volt, hogy a társulat kiállításából csak egy-két elsőrendű alkotást lehetett a múzeum képtára számára megvenni és sokszor kellett aránylag jutányosan kapható remekműveket az általános óhaj ellenére visszaküldeni.”³³³ A Nemzeti Múzeum képtára számára véghezvitt vásárlások (távlatilag a Szépművészeti Múzeum Modern Képtárának a fejlesztése céljából) eleinte kizárólag a belföldi kínálatból történtek. A művészeti piacot még sokáig az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat és 1894-től a Nemzeti Szalon által szervezett kiállítások jelentették. Az állam egyre gyakrabban vásárolt a Szalon kiállításairól is, de ez egyelőre – 1901-ben megrendezett első nemzetközi kiállításukig – csak a magyar művészet alkotásaira vonatkozhatott.

³³³ Szmrecsányi 1911, 112.

A Szépművészeti Múzeum megalapítása és Kammerer Ernő kormánybiztosi megbízatása után, a múzeum egyéb ügyeivel együtt, a gyűjtemény kezelése és kialakítása is az Országos Képtár felügyeletébe került. A modern művekkel kapcsolatban így az a sajátos helyzet alakult ki, hogy az új múzeum számára történő vásárlások ügyeinek az intézésével Wlassics Kammerert bízta meg, de a művek tárolása továbbra is a Nemzeti Múzeum gondja maradt. Bonyolítja a helyzetet, hogy ugyanannak a keretnek a maradékából, amelyből az állam is gazdálkodott, a Nemzeti Múzeum önállóan is kezdeményezhette egyes művek megszerzését a saját gyűjteménye számára, amelyek azonban távlatilag ugyanúgy a Szépművészeti Múzeum modern gyűjteményét képezték. Az állami vásárlások ügyében Wlassics minden döntést a kezében tartott. A Múcsarnok kiállításairól a Társulat művásárló bizottságának³³⁴ a javaslatait a Képzőművészeti Tanács hagyta jóvá, de végül a miniszter határozott. Wlassics kezdeményező készségét igazolja a Múcsarnok rövid híre az 1898. évi téli kiállítás megnyitójáról, amelyben arról értesít, hogy a miniszter Mednyánszky két képét szeretne volna megvenni a Szépművészeti Múzeum számára, de Wampetics Ferenc vendéglős már megelőzte.³³⁵ A miniszter a megnyitók után is több alkalommal, gyakran váratlanul megjelent a kiállításokon, olykor egymaga, máskor Zsilinszky Mihály államtitkár vagy Koronghi Lippich Elek minisztériumi titkár kíséretében, és a személyesen tapasztaltak alapján hozta meg a vásárlási határozatát. Az említett 1898-as téli kiállítás megnyitója után pár nappal Wlassics ismét feltűnt a Múcsarnokban. A miniszter „ujabban ismét tanujelét adta a magyar művészet

³³⁴ A Képzőművészeti Társulat Művásárló Bizottságának tagjai az 1895-96-os évi téli nemzetközi kiállításon: Basch Gyula, Vastagh György, Andrássy Gyula gr., Andrássy Tivadar gr., Barabás Miklós, Benczúr Gyula, Gerlóczy Károly, Károlyi Tibor gr., Liphay Béla báró, Margitay Tihamér, Szmrecsányi Miklós, Than Mór. Ld. *Választmányi jelentés 1895-ről*. Az OMKT Közleményei 1896, 63.; Az 1898. évi tavaszi nemzetközi kiállításon: Basch Gyula, Kammerer Ernő, báró Liphay Béla, Ujváry Ignác, Kardos Gyula, Forster Gyula, gróf Andrássy Tivadar, gróf Andrássy Gyula, Berzeviczy Albert, Karlovszky Bertalan, Fadrusz János, Szinyei-Merse Pál. Ld. *A társulati bizottságok és igazgatóság megalakulása 1898-ra*. Múcsarnok 1898. május 1., 5.; Az 1900. évi tavaszi nemzetközi kiállításon: Balló Ede, Basch Gyula, Bruck Lajos, Dudits Andor, Stetka Gyula, Ujváry Ignác, Andrássy Tivadar gróf, Andrássy Gyula gróf, Berzeviczy Albert, Forster Gyula, Kammerer Ernő és Szmrecsányi Miklós dr. Ld. *A társulati bizottságok és az igazgatóság megalakulása*. Múcsarnok 1900. április 29., 196.

³³⁵ *Nemes verseny két festmény körül*. Múcsarnok 1898. december 4., 171.

iránt táplált és szinte már közmondásossá vált szeretetteljes érdeklődésének. December 12-dikén délben ugyanis teljesen váratlanul megjelent a városligeti új múcsarnokban és Telepy Károly műtáros kalauzolása mellett ismét a legbehatóbban megtekintette a téli kiállítást... A miniszter látogatása, mely több mint két órára terjedt – mint értesülünk – előhírnöke volt a nagyobb mérvű kormányvásárlásoknak.”³³⁶

2. Vásárlások 1895-1898 között

³³⁶ *A miniszter a téli kiállításon.* Múcsarnok 1898. december 18., 190.

A 19. század utolsó éveig a Képzőművészeti Társulat nemzetközi tárlatai jelentették a külföldi állami vásárlások egyedüli terepét.³³⁷ A kormány többnyire fel is használta az erre a célra elkülönített évi 10.000 korona keretet. Az 1890-es évek első felében ily módon itt maradt művek között azonban csak elvétve találunk olyat, amely kiemelkedő kvalitású közgyűjteményi darabnak tekinthető.³³⁸ Az első jelentősebb külföldi művész, akinek alkotásai a Nemzeti Múzeum képtárába kerültek, Franz von Stuck volt. Az 1893-94-es téli kiállításról megvásárolt *Az atléta* című korai bronz szobra után, két év múlva, életművének egy kiemelkedő darabját, *A Szfinx csókéja* című nagyszabású festményt sikerült megszerezni. Thomas Austin Brown *Friss fekvőhely* című képével együtt azért lehetett az átlagosnál magasabb áron (összesen 10.278 forintért, vagyis kb. 20.000 koronáért) megvásárolni, mert a következő évben a millenniumi ünnepek miatt nem terveztek nemzetközi kiállítást, így a két év dotációjából együttesen volt meg a fedezet.³³⁹ Franz von Stuck 1892-ben a müncheni Sezession alapítója volt, és képeinek budapesti bemutatása előtt nem sokkal, 1895-ben lett az Akadémia professzora. Későbbi tanítványa volt többek közt Paul Klee (1900), Vaszilij Kandinszkij (1900) és Joseph Albers (1919). A múzeum jelenlegi gyűjteményének egyik kiemelkedő kvalitású, reprezentatív darabja megvásárlásának a körülményei – 1896. január 29-én, Pulszky Károly állásából való felfüggesztésének a pillanatában – érzékletesen jellemzik az akkori finansiális lehetőségeket.

1896-ban a millenniumi ünnepek miatt nem rendeztek nemzetközi kiállítást. A gyűjteményfejlesztés szempontjából ez az év egyértelműen a hazai

³³⁷ A külföldi művészekről történt állami vásárlások jegyzékét ld. Szmracsányi 1911, 144-148. Az OMKT Közleményei és a Műcsarnok is folyamatosan tájékoztatta olvasóit az állami és magánvásárlásokról a társulati kiállításokon.

³³⁸ Külföldi művek állami vásárlásai 1890-1894 között: Hermann Baisch: *Krevetthalászok*, Paul de Vigne: *Női tanulmányfej*, Ludwig Dill: *Reggeli hangulat a Giudecca táján Velencében* (háborús veszteség), Paul Peel: *Fürdés után* (1890); Frans Courtens: *Aranyeső* és 7 akvarell mára elfeledett művészekről (1891); Hans Bartels: *Hullámtörés*, José Villegas: *Az államtitkár előszobájában* (1892); Franz Lenbach: *Bismarck arcképe* (a magyar állam később Riebbentropp német külügyminiszternek ajándékozta), Hermann Richir: *Az élet nyomorúsága*, Jean Paul Sinibaldi: *A hajnal virradása*, Franz von Stuck: *Az atléta* (1893); Pio Joris: *Via Flaminia*, Heinrich Zügel: *Az első napsugarak* (1894).

³³⁹ *Választmányi jelentés 1895-ről*. Az OMKT Közleményei 1895, 9.

művészek pártolása jegyében zajlott. Wlassics Gyula miniszter az ez alkalomból rendelkezésre álló nagyobb lehetőségek kihasználása során szigorú minőségi elvárásokat fogalmazott meg. „A létesítendő szépművészeti muzeum rendeltetése a bíráló legmagasabb mértékének alkalmazását követeli meg s mint a tanácshoz intézett 31895/95. sz. leiratomban is már hangsúlyoztam, a 'szépművészeti muzeumban a magyar képzőművészeti alkotásoknak legjava' foglalhat csak helyet. ... Minthogy a folyó évi vásárlás irányt fog adni a létesítendő szépművészeti muzeum gyarapításának magyar művészekről való művekkel, ezért hazai művészetünk jövő fejlődésére is maradandó befolyást fog gyakorolni annak a beható bírálatnak mentől fokozottabb érvényesülése, hogy az orsz. kiállításból a szépművészeti muzeum részére csak a legjelesebb művek választassanak ki s az ország nagy áldozatkészsége, melylyel a hazai művészek alkotási képességének tért engedett, valóban a kiváló tehetség s a komoly törekvés eredményében nyerje teljes igazolását. ... Szükségesnek tartom, hogy a tanács e javaslatát kimerítő indokolással terjessze fel, hogy a kiválasztott művek bírálatának alaposágáról meggyőződést szerezhessenek.”³⁴⁰ A minisztérium az idehaza megrendezett (társulati és mind gyakrabban a nemzeti szalonbeli) kiállításokról egyre inkább vásárolt olyan művészekről is, akik nem tartoztak a Társulat kedvencei közé. Így a millenniumi kiállításról az egyik legfontosabb képtári gyarapodás Szinyei Merse Pál *Majális*a volt. Később Glatz, Ferenczy, Horthy és Thorma képeit vásárolta meg a miniszter a nagybányaiaknak arról a kiállításáról, amelynek 1898-ban a Társulat csak vonakodva, hosszú testületi vita után adott helyet az Andrássy úti régi Műcsarnokban.³⁴¹

Igen jellemző a miniszter által diktált hivatali ügymenetre, az ügyek miniszteri koordinálására illetve a kormánybiztos csupán végrehajtó szerepére Wlassics alábbi utasítása: „A m. orsz. képzőművészeti tanácsnak f. évi szeptember hó 29.én tartott üléséből hozzám felterjesztett javaslatára az ezredéves orsz. kiállítás képzőművészeti csoportjából hazai művészeinknek a következő műveit

³⁴⁰ Wlassics Gyula 37078. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1896. július 22., SZM Irattár 272/1896.

³⁴¹ Műcsarnok 1899. január 15., 42.

találtam nagyrészt a létesítendő szépművészeti muzeum, részben pedig a vidéki múzeumok részére, s állami épületek művészi díszítésére megvásárlandóknak.” [felsorolás] „Mindeme műveknek a megvásárlását Nagyságodra bízom. Minthogy azonban a felsorolt árak egy része eltér a művészek által meghatározott áráktól, felkérem Nagyságodat, hogy az érdekelt művészekkel a megszabott maximális ár közlése mellett megállapodásra jutni szíveskedjék. ... Szíveskedjék tehát Nagyságod a vételeket a lehető sürgősséggel foganatosítani, a vételári összegeket az illető művészeknek bélyegelt nyomtatványaira az egész vételár 6 %-ának levonása mellett kifizetni s e 6 %-ot a kiállítási szabályzat értelmében járó jutalék fejében a m. orsz. képzőművészeti társulatnak átadni. A művészek nyugtatványainak azonban a vételár teljes összegére kell vonatkozniok. ... Végül a m. orsz. képzőművészeti tanácstól nyert megbízatása alapján elvárom Nagyságodnak Keleti Gusztávval együttes javaslatát egynéhány vízfestménynek a kiállításon megvásárlását illetőleg. Szíves javaslatát várom továbbá a műveknek a kiállítás bezárta után való átvételére és ideiglenes elhelyezésére nézve is. A műveknek a szépművészeti muzeum, a vidéki múzeumok és az állami épületek közötti szétosztása tekintetében később határozok s szándékom a szépművészeti muzeum számára megőrzés végett másolatban kiadni a magy. orsz. képzőművészeti tanács ama jegyzőkönyvét, mely e művek kiválasztását tárgyalja.”³⁴²

A Társulat 1896-ban ugyan nem szervezett nemzetközi tárlatot, de ez nem jelentette azt, hogy ne kerültek volna külföldi művek ebben az évben közgyűjteménybe – legalábbis a mai megítélés értelmében. A Szépművészeti Múzeum jelenlegi modern gyűjteményében ugyanis három olyan alkotás is található, amely az ezredéves kiállítás horvát képzőművészeti csarnokából lett megvásárolva. Vlaho Bukovac *Színházi jelenet (Dubravka)* és Celestin Medović *Az öt szerémségi szent* című nagyméretű festményeinek valamint Robert Frangeš *Római*

³⁴² Wlassics Gyula 55291. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1896. október 8., SZM Irattár 319/1896.

polgár című szoborportréjának alkotói az akkori horvát művészet legnagyobb tekintélyeinek számítottak.³⁴³

Az 1897-ben ismét (mostantól tavasszal) megrendezett nemzetközi kiállításon feltűnően sok belga szobor szerepelt. Ezek közül a kormány Paul Dubois *Madonna*, Charles Van der Stappen *A zsarnok rögeszme* és Thomas Vincott *Catilina* című szobrait, valamint Fritz Baer *Őszi eső után*, Pierre Dierckx *Ebédlő a gyermekmenedékházban*, Charles Palmié *Holdas éj* és Ludwig Willroider *Est* című festményeit vásárolta meg. Ugyanerről a tárlatról a Nemzeti Múzeum a saját képtára számára megszerezte John Terris *Est Staitthesben* című képét (később háborús veszteség).³⁴⁴

A következő évben négy képet (August Conring: *Németalföldi arckép a régi mesterek modorában*, Paul Höcker: *Naplemente*, José Carbonero Moreno: *Átkelés a Guadalquiviren*, Nicolaus Van der Waay: *Amsterdami árva*), valamint Max Liebermann három rézkarcát vásárolta meg az állam. Alfons Mucha tavaszi tárlaton szereplő művei közül a Nemzeti Múzeumba került a *Monte-carlói plakátterv* (magángyűjtők is megvásároltak a művésztől hat szecessziós lapot). Ebben az évben a kormány összesen 5.156 forintot költött külföldi művekre, de a Nemzeti Múzeum számára ezen felül 300 forintért megvásárolt Mucha-plakát így is beleférhetett az éves keretbe.³⁴⁵

3. A modern grafikai gyűjtemény megalapítása (1897)

Kammerer az 1897 őszi ütemezett múzeumlátogató körút megkezdése előtt előterjesztéssel fordult a miniszterhez: „Miután pedig a szervezet végleges egybeállíthatása céljából az ősz folyamán Rauscher tanár és Térey őr urakkal

³⁴³ Frangeš a kiállításon szereplő gipsz szobrot a magyar állam megrendelésére készítette el később márványból. Ld. Wlassics Gyula 63152. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1896. november 26., SZM Irattár 371/1896.

³⁴⁴ *Vásárlások az 1897. évi kiállításokon*. Múcsarnok 1898. június 12., 52-54.

³⁴⁵ A vételárakat ld. *A tavaszi nemzetközi kiállítás mérlege és tanulságai*. Múcsarnok 1898. június 23., 59-62.

tanulmány-utra indulok, s ez utban Németország, Franciaország és Anglia figyelemre méltó emporiumait felkeresni fogjuk, a legjobb alkalom nyílik a modern graphikai osztály megalapítására.” Az Országos Képtár vezetői azt tervezték, hogy a körút során modern grafikai műveket választanának ki az addig hiányzó gyűjtemény megalapítására.³⁴⁶ Wlassics örömmel fogadta ezt a javaslatot: „A modern metszetek vásárlása ügyében, tekintettel arra, hogy Nagyságod arra különös súlyt fektet, és a két szakértőnek utazását e célra is hasznosítani kívánja: tekintettel arra, hogy újabb felterjesztése megnyugtat arra az észrevételekre vonatkozólag, hogy a vásárlások nem az utazás közben, csak akkor válnak majd érvényesekké, ha majd a külföldön kiszemelt anyag ide érkezvén a kiválogatás szabadságának fenntartásával Nagyságod a vételek foganatosítása iránt javaslatát csak az után fogja elém terjeszteni, s tehát még akkor lesz megfontolható, hogy ez alapvető vásárlás mily összegre és mily lapokra terjedjen, – ezek következtében elvileg s mert a modern metszetek vásárlásának szükségét az orsz. képtár érdekében elismerem, beleegyezésemet adom ahoz, hogy a külföldi utazás közben Nagyságod a kiküldött szakértőkkel együtt modern metszeteket is tanulmánya tárgyává tegye oly célból, hogy ily metszetekből hazaérkezése után s az említett szakértők közreműködésével az arra alkalmasakat kiválasztván, azok megvásárlása iránt 10 – legfeljebb 15.000 frt erejéig elém javaslatot terjeszthessen.”³⁴⁷

A miniszter felhatalmazta Kammereréket, hogy a Szépművészeti Múzeum számára grafikai lapokat válogassanak, de a külföldről történt vásárlások korábbi tapasztalataiból okulva, az ügylet lebonyolításának a módját és kereteit szigorúan meghatározta. Wlassics leszögezte, hogy a kivételes alkalom kínálta lehetőség kihasználását maga is fontosnak tartja, de külföldi művek további nagyobb mértékű vásárlását a Szépművészeti Múzeum szervezetének a kialakításáig nem támogatja. „S mert a törvényhozás előtt is a leghatározottabban kijelentettem azt, hogy hazai műtárgyak vételén kívül nagyobb arányú vételekbe bocsátkozni nincs szándékomban mindaddig, a míg a szépművészeti muzeum függő ügyeinek

³⁴⁶ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1897. július 12., SZM Irattár 255/1897. és 1897. augusztus 9., SZM Irattár 296/1897.

³⁴⁷ Wlassics Gyula 50809. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1897. augusztus 18., SZM Irattár 332/1897.

lebonyolítása, építése és szervezése tisztázva nincs; mert továbbá végleg megállapított program hiányában s a nélkül, hogy az egyes gyűjteményekre már eddig fordított s ezentul kiadható összegek tervszerűen nyilván tartatnának, az esetről esetre való vásárlást elkerülendőnek tartom; s mert végül megvagyok győződve arról, hogy Nagyságod e szempontokat azzal az önzetlen odaadással fogja mérlegelni, melylyel a reám háruló felelősséggel éppen Nagyságod tevékenysége nehéz viszonyok közt megnyugvással tette elviselhetővé, - ezekhez képest Nagyságodat bizalommal kérem arra, hogy ez alapvető metszet vásárláson kívül további vételek javaslatba hozásától mindaddig függőben tartani sziveskedjék, a míg az érintett leglényegesebb kérdések megoldást nem nyernek s a vásárlásoknál követendő eljárás is állandó alapon szabályozva nem lesz.”

A kormánybiztos 1898. január 17-én kelt felterjesztésében számolt be az utazás eredményeiről, és országok szerinti bontásban részletes jegyzéket mellékel a kiválasztott 344 grafikai lapról. „Tanulmányutamban, Térey Gábor és Rauscher Lajos urakkal mindenütt az első rangú metszet-kereskedéseket felkerestük, mappáikat átnéztük és a kiválóbb német, holland, belga, angol, francia, svájci peintre-graveurök legszebb lapjait kiválasztva, december havára ide küldettük. ... A kiválasztott és megvásárolt lapokról és azok 6054 frt 80 kr árának miként való megosztásáról az 1./ alatt mellékelte jegyzék ad tájékoztatást. A 15000 frt hitelt nem merítettem ki azon okból, mivel ezen összeggel a folyó század 30-as éveiben elakadt gyűjteményt kértem fejleszteni, bevásárlásaimban pedig utam rövid tartalmán csak a mult két évtized még forgalomban található lapjaira kellett szorítkoznom.”³⁴⁸ A 344 beérkezett metszet között többek között olyan alkotók lapjai találhatóak, mint Sir David Young Cameron (7 db), Hubert von Herkomer (16 db), Walter Crane (1 db), James Abbott McNeill Whistler (3 db), Emil Orlik (2 db), Carl Bloch (2 db), Camille Corot (1 db), Josef Israels (4 db), Anders Zorn (3 db), Max Klinger (38 db), Hans Thoma (11 db) és Arnold Böcklin (120 db). Az új modern metszetgyűjteményt Térey Gábor a következő év tavaszán mutatta

³⁴⁸ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1898. január 17., SZM Irrattár 42/1898.

be az Országos Képtár kiállításán, amely ettől kezdődően minden évben újabb nagyobb kollekcióval egészült ki.

4. Külföldi vásárlások új feltételek mellett

1898. szeptember 14-én kiírták a pályázatot a Szépművészeti Múzeum épületének a megtervezésére, és a következő év márciusára megszületett erről a döntés is.³⁴⁹ Az 1899. évi költségvetési tárgyaláson³⁵⁰ Wlassics körvonalazta a művészeti élet fejlesztéséről vallott elképzeléseit. Ebben kifejtette az emberi kultúra egésze megismertetésének a fontosságát a társadalom felemelkedése szempontjából. A minisztérium koncepciójában az egyetemes értékek felé történt hangsúlyeltolódás még egyértelműbben fogalmazódott meg a tárca költségvetésének a következő évi tárgyalása során. Az 1900. január 26-án benyújtott jelentésben³⁵¹ a Szépművészeti Múzeum új koncepciója kapcsán azonos súllyal esik szó a régi és az új, illetve a hazai és a nemzetközi művészet gyűjtéséről. Megszületett az épületre és az intézmény szervezeti felépítésére vonatkozó koncepció, és addigra a korábbi rendezetlen pénzügyi ügyek is lezárultak. Ezzel megvalósultak azok a körülmények, amelyeket Wlassics Gyula kultuszminiszter a külföldi művek nagyobb arányú vásárlásának újra beindításához feltételként szabott.

³⁴⁹ Schickedanz 1996, 44.

³⁵⁰ Wlassics 1899. április 7-én a képviselőházban tartott költségvetési beszéde idézve In: *Wlassics művészeti politikája*. Múcsarnok 1899. április 16., 177-178.

³⁵¹ Wlassics Gyula jelentése a Szépművészeti Múzeum ügyében. Képviselőházi irományok 1896-1901, 785. sz., 318-346.

Éppen ebben a koncentrált pillanatban, 1899 júniusában hívta fel a nyilvánosság előtt a figyelmet Térey Gábor, mint a Pester Lloyd műkritikusa, azokra a mulasztásokra, amelyek a nemzetközi művészet gyűjtése terén a korábbi lehetőségek kihasználatlanul hagyásából eredtek.³⁵² „Mi most egy nagy Szépművészeti Múzeum építésének az előestéjén állunk. Ebben az összes művészetek fejlődésének legkülönbözőbb mozzanatait kell nagy példákban bemutatnunk, s éppen a modern festészet az, amely számára egész sor felsővilágítású teremben és oldalszobában igen nagy hely lesz biztosítva. Azt kérdezzük tehát most: vajjon mivel fogjuk ezeket a termeket megtölteni? Ebben az osztályban a magyar festészet mellett a legméltóbban képviselve kell lenni a külföldnek is, persze legkiválóbb mesterei által. ... A Szépművészeti Múzeum modern osztályának az alapját a Nemzeti Múzeumban levő modern képek fogják képezni. Ezek között tudvalevőleg van néhány jó külföldi kép, ezek azonban korántsem hű tükröi az utolsó 50 év művészi életének. Már pedig, ha mi nemzetközi jellegű múzeumot akarunk alapítani, amelyben a legkülönfélébb és a legmértvadóbb irányok képviselve legyenek, úgy nem érhetjük be hazai művészetünkkel, hanem mindent el kell követnünk, hogy a legjelentősebb külföldiektől is kapjunk képeket.” Térey úgy látja, hogy ha a kormány külföldi műveket akarna vásárolni, akkor az eddigieknél többet tudna tenni a hazai kiállításon lévő választék színvonalának az emelésében. Az egyik lehetőség az érme és díjak számának a bővítése. „Ezenfelül kellene, hogy a kormánynak gondja legyen rá, hogy olyan külföldi művészeket, akiktől képet akar megszerezni, személyesen meghívjon és műveik megvásárlását neki kilátásba helyezze; ilyen értelemben kellene azután a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egy külön erre a célra kiküldöttjének az illető művészekkel személyes érintkezésbe lépnie. ... A kormány a hazai művészetet bőkezűen támogatja, amennyiben évente 50.000 forintért vásárol magyar művészekről való műveket, a külföldi művészekről való művek beszerzésére eddig nagyon keveset tett és csak olyan műveket vásárolt, melyeket a véletlen a kezére játszott, rendszeres beszerzésekről eddig szó sem lehetett.” Térey nagyobb anyagi támogatást sürgetett. A Nemzeti Múzeum

³⁵² *Az 1899 évi tavaszi nemzetközi kiállítás eredményei.* Műcsarnok, 1899. június 25., 355-359.

nemzetközi gyűjteményének a gyarapítására az eddigi 5.000 forint helyett minimum 20.000 forint támogatást tartott szükségesnek. „Jobb minden évben egy-egy kiváló művet megvásárolni, mint egy csomó kevésbé értékeset. Ha pedig nem sikerülne nagy külföldi művészekről itt vásárolni kiváló műveket, úgy kövessük más országok példáját és vásároljunk ott a helyszínén, ahol éppen alkalom kínálkozik.”

Olyan embernek az észrevételei voltak ezek, akinek a szakmai érdeklődése elsősorban a 15-16. századi német művészet felé irányult. Térey azonban láthatóan a felépítendő múzeum gyűjteményének teljességében gondolkozott, amelyben abban a pillanatban a kortárs nemzetközi művészet terén mutatkoztak számottevő hiányok. A kormány felé intézett éles hangú kritikája miatt kemény visszajelzések érkeztek a főhatóságtól, ami miatt magyarázkodnia kellett. Koronghi Lippich Elek minisztériumi osztálytanácsos levelére írt válaszában Térey mégis egy olyan szempontot, az intézményi szakemberek szerepét és felelősségét hangsúlyozta a műtárgyvásárlások terén, amely némiképp ellentétben volt a legutóbbi évek kultúrpolitikai módszereivel.³⁵³ Téreynek ez a merész hangvételű kiállása nem ellenérzést, hanem a Lippichhel kialakított munkakapcsolat szorosabbá, sőt baráтивá válását eredményezte. Két hónappal az iménti „Méltóságos Uram! Kedves Doktor Úr!” megszólítású magázódó mentegetőzés után Térey újabb levelében már „Kedves barátom”-nak szólította az osztálytanácsost, amikor kissé összekacsintós közvetlen stílusban Arnold Böcklin egy Münchenben található képét próbálta Lippich közbenjárása révén Hock Jánossal (?)³⁵⁴ megvetetni. „Mellékelve küldöm a megígért fényképet. Böcklinnek "Armut und Sorge" nevezetű híres képe most a müncheni photographische [?] birtokában van és 30,000 márkáért eladó. Lész szíves a dolgot Hock-kal minél előbb megbeszélni. Talán ismeri a kőbányai sertéskereskedő a latin mondást: „bis dat qui cito dat” és megveszi a szép

³⁵³ Térey Gábor magánlevele Koronghi Lippich Eleknek, 1899. november 8., OSZK Kézirattár (Levelestár).

³⁵⁴ Hock János plébános, a Nemzeti Szalon vezetője, ebben az évben lett Kőbánya képviselője.

képet.”³⁵⁵ Lippich, a minisztérium művészeti téren legbefolyásosabb tisztviselője nem hivatalnokként intézte a rábízott ügyeket, hanem személyes kapcsolatainak útján. A művészetpolitikai elképzelések végrehajtása érdekében az intézmények megfelelő szakembereivel és az általa pártolt művészek csoportjával közvetlen baráti szálakat épített ki. Lippich és Térey kapcsolata a hazai kultúrtörténetnek egy olyan epizódja, amelynek az eddig feltárult nyomai sok érdekességet kínáló fejezeteket rejthetnek.

³⁵⁵ Térey Gábor levele Koronghi Lippich Elekhez, 1900. január 4., OSZK Kézirattár (Levelestár).

A Szépművészeti Múzeum ügyeinek a rendeződésével egyidejűleg bekövetkezett politikai változások szerencsésen befolyásolták a múzeum felépítésének az előremozdulását. Bánffy Dezső miniszterelnök lemondása után egy időre elcsitultak a 90-es éveket jellemző közéleti hadakozások. Széll Kálmán kormányzásával 1899-től a gazdasági élet átmeneti stabilizálódása következett be. Ez biztosította a költségvetési pénzforrások átcsoportosítását, ami a századforduló éveiben lehetővé tette az állami vásárlások ugrásszerű megszaporodását. A kormányzat a létesítendő Szépművészeti Múzeum gyarapítására az 1900-as évre 180.000 koronát határozott meg, amiből modern hazai művekre 100.000, modern külföldre 40.000, régi művek beszerzésére 20.000, metszet-, fénykép- és könyvtár fejlesztésére ugyancsak 20.000 korona jutott.³⁵⁶ A magyar művekre tehát megmaradt az 1894-ben nyolc évre megállapított évi 50.000 forint koronaértéke. Ez viszont kiegészült éppen azzal az összeggel, amit Térey a külföldiek vásárlására szükségesnek tartott, és ezen felül a Nemzeti Múzeum is megtarthatta a 10.000 koronás saját keretét. A Szépművészeti Múzeum méltányosan kiemelt támogatásában feltűnően megváltoztak a régi és a modern közti arányok.

5. Vásárlások 1899-ben

Az 1899-es év jelentős fordulatot hozott a Szépművészeti Múzeum modern gyűjteményének a fejlesztésében. Annak ellenére – vagy éppen azért – igaz ez a megállapítás, hogy sem ebben, sem a következő évben a Múcsarnok kiállításairól egyetlen külföldi művet sem vásárolt az állam. Viszont éppen ekkor kezdődött és később még nagyobb lendülettel folytatódott az egyéb források felderítése.

³⁵⁶ *A művészet a költségvetésben.* Múcsarnok 1899. november 12., 416.

A kormány megbízásából Térey Gábor, az Országos Képtár igazgatóőre 1899 decemberében Berlinbe utazott, hogy részt vegyen a Lepke-aukción, ahol Seeger kereskedelmi tanácsos képtárának az árverésére került sor. A Képzőművészeti Társulat lapja beszámolt arról, hogy Térey két képet vásárolt meg a Szépművészeti Múzeum számára, Fritz von Uhde *A hegyibeszéd* és Wilhelm Leibl *Korsós ember* című festményeit.³⁵⁷ A cikkben említés történik az igazgatóőr egyéb szándékairól is: "A magyar küldöttnek mindjárt kezdetben nehézséget támasztott az, hogy konkurrensai mihamarább megsejttették, hogy Böcklin és Walter Crane-féle képeket akar főképpen vásárolni az Uhde és Leibl-féle képeken kívül. A képek általában drágán keltek az aukción." Böcklin *Frühlingshymne*-jének a licitálását Téreynek 32.000 márkánál kellett feladnia, mert összesen ennyi pénz állt a rendelkezésére. A képet végül Bleichröder báró, porosz bankár vette meg 52.000 márkáért.

Pulszky Károly óta ez volt az első külföldön történő képvásárlás a Szépművészeti Múzeum számára. „E képevel Uhde, 1888-ban az első aranyérmet kapta a müncheni nemzetközi képkiállításon. A több mint két és fél méter hosszú és három méter magas kép főalakja a Megváltó, ki a napnyugtakor hazatérő munkásoknak egy dombról beszédet mond.” A Johann Sperl tájképfestőt ábrázoló Leibl-kép ifjúkori munkája a mesternek, akitől a gyűjteményünkben akkor még semmi nem volt található. Térey választásában bizonyosan szerepet játszott a hazai és a nemzetközi művészet egybekapcsolásának a szándéka. Leibl Munkácsy tanítómestere volt, Uhde pedig Párizsban a magyar festő tanítványa lett. „Mesterének hatása meg is látszik azon a képen, mely most hozzánk kerül Budapestre.” – állapítja meg a Műcsarnok. Az Uhde-kép fontosságát emeli a festő és a téma közvetlen kapcsolata Ferenczy Károly 1896-ban festett *Hegyibeszéd*-jével. A gyűjtemény fejlesztése tekintetében külön jelentősége van a vásárlások lebonyolítási módjának. Térey számára Kammerer hitelt nyitott Berlinben³⁵⁸,

³⁵⁷ *A magyar kormány művásárlása Berlinben*, Műcsarnok 1899. december 24., 466-467.

³⁵⁸ A Magyar Általános Hitelbank levele Kammerer Ernőnek, 1900. február 19., SZM Irattár 107/1900.

amelynek felhasználásában, illetve a művek licitálásra kiválasztásában a kiküldött szabad kezet kapott.³⁵⁹

Ugyanebben az évben olvashatjuk a Társulat lapjában, hogy „A Nemzeti Múzeumban december 17-ikén érkezett meg Favretto Jakab, a hírneves velencei mester Zsuzsánna és az öregek című festménye, amelyet Szalay Imre, a Nemzeti Múzeum igazgatójának megbízásából Szana Tamás nyolcezeröttszáz líráért szerzett meg a múzeumnak. Az olasz lapok, amelyek annak idején távirati értesítést kaptak a vásárlásról, sajnálkozásukat fejezték ki, hogy Favretto legnagyobb művei (köztük a mi Zsuzsannánk) Velencéből kivándorolnak.”³⁶⁰ A hazai közönség által nagy elragadtatással fogadott képet Giacomo Favretto örököseitől vásárolta meg a Nemzeti Múzeum.

6. Vásárlások 1900-ban

Az 1899-ben elindított úton, a közvetlen külföldi forrásból történő műtárgybeszerzések a következő évben még nagyobb lendülettel folytatódtak. Ez az akció fontos művek megszerzését eredményezte a felépítendő múzeum számára. Lényeges új elem a gyűjtemény kiépítésében, hogy külföldi gyűjtők, műkereskedők maguk kezdeményezik a kapcsolatot az Országos Képtár vezetőivel. Ennek egyik oka, hogy nyilvánvalóan híre ment a felszabaduló pénzforrásoknak és a megnyíló lehetőségeknek, másrészt pedig a külföldi utazásaik során a gyűjtemény fejlesztésének a felelősei maguk is keresték az érintkezést a műkereskedelem jelesebb képviselőivel.

³⁵⁹ A berlini nagykövetségen szolgálatot teljesítő Sommsich József levélben tájékoztatta a kormánybiztost az események alakulásának függvényében kiválasztott és sikeresen megvásárolt művekről. Somssich József levele Kammerer Ernőnek, Berlin 1899. december 5., SZM Irrattár 74/1900.

³⁶⁰ *Favretto-kép a Nemzeti Múzeumban*. Műcsarnok 1899. december 24., 478.

Julius Leitner Bécsből kereste fel a Képtár vezetőségét amiatt, hogy eladásra kínálja Maximilian Lenz *Egy világ* című festményét.³⁶¹ A kép a bécsi Secession előző évi kiállításának egyik szenzációja volt. Akkoriban a hazai sajtó egy sajátos epizódról számolt be a kép kapcsán: „Lenz bizarr festménye előtt (melynek sötét ultramarinkék ege alatt ugyanilyen ruházatu ideálok lejtnek a tarka virágos mezőn) a király nevetve szólt szárnysegédéhez: ’No, de milyen színeket látnak ezek az emberek!’”³⁶² A császár – aki a mi társulati kiállításainknak is visszatérő vendége volt – rendszeresen meglátogatta az akadémizmustól radikálisan elforduló Secession kiállításait. A bécsi modern mozgalmak egyik különös sajátossága volt, hogy a császár nemcsak hogy tolerálta ezeket a jelenségeket, hanem a kormány útján támogatásával és segélyezésével közvetlenül előmozdította az osztrák modern művészet kibontakozását.³⁶³

A berlini modernizmus kiváló támogatói, szervezői és vásárlói, Bruno és Paul Cassirer ez év tavaszán hosszas levelezést folytattak Térey Gáborral Giovanni Segantini öt pasztelljének és vöröskréta rajzának az eladása kapcsán. Az egyezkedés eredményeként három rajz (*A szénagyűjtés*, *Az istállóban*, *Az őzvegyasszony*) megvásárlásában sikerült megállapodásra jutni, az eredetileg kínált 2600 helyett 2100 márkáért.³⁶⁴ A bécsi Artaria a Hágai Iskola tájképfestőjének, Willem Roelofsnak *Legelő tehének* című akvarelljét kínálta sikerrel eladásra.

³⁶¹ Julius Leitner levele az Országos Képtár vezetőségének, SZM Irattár 252/1900. A kép eredeti címe „Eine Welt”, a szerzeményi naplóba „Más világ” címen lett bejegyezve. A későbbi hagyomány „Egy élet”-re keresztelte át.

³⁶² *Királyunk és a szecesszió*. Műcsarnok 1898. április 16., 198.

³⁶³ Schorske 1998, 206-217.

³⁶⁴ SZM Irattár 130/1900 és 209/1900.

Térey és Lippich együttműködésének az eredménye volt Walter Crane műveinek a megszerzése a művésznak az Iparművészeti Múzeumban rendezett kiállításáról. A négy művet (*Krisztus vádolja Pétert, Penpolli öböl, Cornwall, A sberwoodi erdő, Iskolatermek falai számára tervezett díszítések*) együtt választották ki³⁶⁵. Térey korábban Berlinben még festményeket akart venni. Crane budapesti bemutatkozását és műveinek itthoni fogadtatását Gonda Zsuzsa dolgozta fel.³⁶⁶ Térey mostani vásárlásait tanulmányában így értékeli: „Az 1900-as budapesti kiállításról mégis csak akvarelleket vásárolt, talán azért, mert a kínálatot nem találta elég reprezentatívnak. Szerzeményei a művész különböző alkotói korszakát és munkásságának eltérő területeit reprezentálják. ... Térey választása nem véletlenül esett a tájképekre, hiszen a grafikai gyűjteményt létrehozó Esterházy Miklós (1765-1833) személyes érdeklődésének köszönhetően ez a műfaj igen jelentős arányt képviselt. A csekély angol rajzanyag, amely mindössze három művész (David Cox, Paul Sandby, Charles Holmes) alkotásait tartalmazta, pedig csak tájképekből állott. Feltételezhetjük, hogy a tájkép műfajának a folytonossága is szempont lehetett.”

A választás szempontjain túl számunkra figyelemre méltó az a tény is, hogy Térey a vásárlás jóváhagyását utólag kérte felterjesztésében a minisztertől.³⁶⁷ „A Szépművészeti Múzeum aquarell-gyűjteménye részére szükségesnek tartottam a következő művek megszerzését, melyeket Nagyméltóságod utólagos jóváhagyása reményében a múzeum részére már le is foglaltattam.” A felsorolt művek közt, Crane rajzai mellett, Térey a belga Hoerterickx akvarelljét (*Bois de la Cambre*) is megemlíti, amelyet a párizsi világkiállításon választott ki. Ugyanezen a Walter Crane kiállításon vásárolta meg a Nemzeti Múzeum a *Hajó és szírének* című akvarellt a múzeumi belépődíjából.

³⁶⁵ *Walter Crane*. Múcsarnok 1900. október 28., 363.

³⁶⁶ Gonda 2001.

³⁶⁷ Térey Gábor felterjesztése Wlassics Gyulának, 1900. október 24., SZM Irattár 512/1900.

A vásárlások mellett egy kiemelkedő fontosságú ajándékozásra is sor került ebben az évben: Szinyei Merse Pár a Szépművészeti Múzeum egyre gyarapodó modern gyűjteményét Wilhelm Leibl róla készült portréjával gazdagította. Különösen értékesek a magyar művészek az ajándékozó levélben megfogalmazott sorai: „E kép keletkezése annyiban érdekes, hogy azt Leibl Vilmos azon hatás alatt készítette néhány órában, a melyet az 1869-diki müncheni nemzetközi kiállítás alkalmával Courbet új iránya a Piloty-iskolában együtt volt fiatal festőművészekre gyakorolt és a mely ezeket az akkori müncheni festési irány ellen éles szavakra ragadta. Ezen új irányzat mámorában kérte fel Leibl az ajándékozó művészt, hogy az általa készítendő arczképhez üljön, a mely azonban a mester párisi útja miatt félbe maradt. Ezen kiállítás oly mély benyomást tett az akkori művész-nemzedékre, hogy tulajdonképen ettől kezdve lehet az új irányzat megvalósításának idejét számítani. Bpest, 1900. május 2. Szinyei Merse Pál”.³⁶⁸

7. Rodin-vásárlások (1900-1901)

³⁶⁸ Szinyei Merse Pál ajándékozó levele, 1900. május 2., SZM Irattár 235/1900.

Térey Gábor legnagyobb érdemi közlé tartozott Auguste Rodin szobrainak a megszerzése a Szépművészeti Múzeum számára a legkézenfekvőbb helyről, magától a művésztől. A művek megszerzése ügyében folytatott levelezésből³⁶⁹ egyértelműen kiderülnek Térey érdemei, aki a párizsi világkiállítás kapcsán hosszabb ideig tartózkodott a francia fővárosban. Eközben vette fel a kapcsolatot a szobrásszal, akit a műtermében is meglátogatott. 1900. augusztus 8-án Térey Brightonból arról értesítette Rodint, hogy a *Szjirének* megvásárlása elintéződött, és a világkiállításról vásárolt többi művel együtt lehetne Budapestre szállítani. Ugyanebben a levélben merül fel egy márványszobor megszerzésének a gondolata. A világkiállítás idején a Pavillon d'Almában megrendezett gyűjteményes tárlaton voltak Rodin művei nagyobb számban láthatóak. Térey itt figyelt fel *Az örök tavasz* egy példányára, amelynek márványból való kifaragását kérte a szobrásztól a Szépművészeti Múzeum számára. A magyar múzeumi szakember még a műteremben való látogatás során megegyezett Rodinnal egyik főműve, az *Érckor* valamint a *Falguière-portré* gipszöntvényeinek az elkészítése ügyében. A sorozat kiegészítéseként az igazgatóőr javaslatára az állam 1901-ben a Nemzeti Szalonból megvásárolta *Jean-Paul Laurens portréját*.

A korabeli közönség előtt azonban Térey akciójának a részletei nem láttak napvilágot. A sajtóbeszámolók a *Szjirének* kapcsán Koronghi Lippich Elek miniszteri tanácsos nevét említik ajánlattevőként³⁷⁰. *Az örök tavasz*ról pedig azt olvashatjuk, hogy a szobrot a Nemzeti Múzeum igazgatója rendelte meg a mesternél. Ez valóban igaz, de csak az ügy végeredményét tekintve. Kammerer Ernő 1901. január 10-én átiratban Szalay Imrének, a Nemzeti Múzeum igazgatójának átküldte Rodin Téreynek címzett visszaigazolását, amelyben rögzítette szándékát a szobor kifaragására vonatkozóan. Kammerer Szalay egy korábbi ígéretére hivatkozva azt kérte az igazgatótól, hogy a mű a Nemzeti Múzeum számára külföldi művek megvásárlására rendelkezésre álló összegből

³⁶⁹ Téreynek a művek megrendelése kapcsán Rodinhez írt levelei a párizsi Rodin múzeum archívumában megtalálhatóak. Ezek Illyés Mária kutatásai eredményeként váltak ismertté, akinek kérésére a levelek fénymásolatait a Rodin múzeum elküldte. Ld. Illyés 2001, 118-132.

³⁷⁰ *Rodin Budapestben*. Műcsarnok 1900. szeptember 30. 334.

legyen kifizetve. Ez értelemszerűen azt is jelentette, hogy a szobor elkészítését is a Nemzeti Múzeumnak kellett megrendelnie.³⁷¹

Térey, a jó ízléssel bíró kutató szakember, úgy lehetett a kor művészeti életének egyik meghatározó egyénisége, hogy mindvégig háttérben maradt, meglehetősen kevés közéleti szerepet vállalt, de annál hatékonyabb művészettörténész, és ami ekkoriban nagyobb újdonság: igazi muzeológusi tevékenységet folytatott.

8. Vásárlások a Nemzeti Szalon első nemzetközi kiállításáról (1901)

1901-ben a Nemzeti Szalon is megrendezte első nemzetközi kiállítását.³⁷² A 272 tételt tartalmazó katalógus úgy hirdette az eseményt, hogy itt mutatkoztak be először együtt a párizsi Szalon és a Champs-de-Mars nagyságai. A francia szervezésben megvalósult kiállítás néhány belga és más nemzetiségű művész alkotásait is felvonultatta. A miniszter a különleges eseményre a szokásosnál is nagyobb pénzügyi forrást nyitott meg, „a Pulszky-féle biztosítékból származó” keret terhére. „S minthogy ezuttal több oly külföldi művésznek művei kerülnek bemutatásra, kik állami közgyűjteményeinkben képviselve még nincsenek, e kiállításon a muzeumi szempontból ránk nézve jelentőséggel bíró művek esetleges megvásárlására hajlandó vagyok.”³⁷³ A művek megvételre való kiválasztása a Térey és Lippich közötti egyezkedéssel indult el, Kammerer bevonása nélkül. Térey összeállított egy tizenhét műből álló listát, amelyet magánlevélként juttatott el a minisztériumi osztálytanácsosnak. „A kijelölt dolgoknak nagy része az aquarell és pastellgyűjtemény számára lett kikeresve. Nem tudom tett-e már Kammerer felterjesztést? Ha a listát nagyra tartod, írd meg kérlek, szívesen fogunk még egyet mást elhagyni.”³⁷⁴ A Térey által összeállított jegyzékben a századforduló világának nemzetközileg népszerű

³⁷¹ Kammerer Ernő átírata Szalay Imrének, 1901. január 10., SZM Irattár 11/1901.

³⁷² Geskó-Molnos 2003, 17.

³⁷³ A miniszter helyett Zsilinszky Mihály államtitkár 10944. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1901. február 18., SZM Irattár 63/1901.

művészei közt néhány kiváló Art Nouveau festő és modern szellemű szobrász is megtalálható, mint Edmond Aman-Jean, Victor Prouvé, Léon Lhermitte, Alexandre Lunois, Jules Chéret, Herman Ten-Kate, Constantine Meunier, Jules Desbois, Alexandre Charpentier.

Lippich, miután maga is megtekintette a kiállítást, elfogadta a listát azzal a kiegészítéssel, hogy két mű kihagyását javasolta, viszont továbbiak felvételét indítványozta „természetesen igen leszállított áron”, amelyek közül az érdekesebbek nevek: Albert Besnard, Jules Adler, Frank Brangwyn, Tony Robert-Fleury, Lucien Lévy-Dhurmer, Benjamin Constant.³⁷⁵ Az összefüggések ismerete nélkül váratlan, de kettejük viszonyának közvetlenségét nagyon jellemzi a levél végén Lippich nyíltan kitárulkozó bírálata a képviselőházzal szemben: „A Házban nagy garázdálkodás folyik a művészeti ügyekben. Nem lenne szabad a magyar művészeket senki, és semmi kedvéért, ország-világ előtt így kerékbe törni. Ez már mégis csak sok egy kicsit. Ölel őszinte barátsággal Lippich Elek”³⁷⁶

A február 18-i leiratra válaszolva, az iménti levélváltás után pár nappal, Kammerer Ernő összeállította és felterjesztette a miniszternek a Nemzeti Szalon kiállításáról a Szépművészeti Múzeum számára megvásárlásra javasolt művek listáját.³⁷⁷ A jelenlegi forrásokból nem kideríthető, hogy milyen egyeztetés történt Téreyvel. A felküldött jegyzékben szereplő és a miniszter által végül elfogadott³⁷⁸ művek: Jacques-Emile Blanche *Olvadó nő* (olaj), Jules Adler *Öreg tengerész* (olaj), Alexandre Lunois *Kegyelem döfés* (Pasztel), René Billotte *Holdfeljött* (olaj), Herman

³⁷⁴ Térey Gábor levele Koronghi Lippich Eleknek, 1901. február 25., OSZK Kézirattár (Levelestár).

³⁷⁵ A Térey és Lippich által ajánlott művészekon kívül az ismertebb nevek a kiállításról: Carolus-Duran, Eugène Carrière, Pierre Puvis de Chavannes, Pascal-Adolphe-Jean Dagnan-Bouveret, Edouard Detaille, Jules Lefebvre, Henri-Eugène Le Sidaner, Emile René Ménard, Lucien Simon, Franz von Stuck. A tárlatra gróf Andrássy Gyula is kölcsön adta 10 festményét, ezek alkotói közt volt Corot, Dupré, Millet, Troyon, Diaz, Lenbach. Ld. Nemzeti Szalon 1901.

³⁷⁶ Koronghi Lippich Elek iktatatlan, címzés nélküli levele, 1901. február 26., SZM Irattár. A levél témájából és összefüggéseiből nem kétséges, hogy a címzett Térey Gábor.

³⁷⁷ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1901. március 5., SZM Irattár 63/1901.

³⁷⁸ Wlassics Gyula 20398. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1901. március 27., SZM Irattár 151/1901.

Ten-Kate *Le Havre-i tengerpart* (akvarell), Constantine Meunier *Vasmunkás* (bronz), Jules Desbois *Léda* (márvány), valamint Térey kérésére Kammerer belefoglalta Rodin korábban említett *Laurens-portróját*. A lista néhány ponton egyezik Téreyével, de annál jóval szűkebb. Rodin portrészobrán kívül bekerült viszont a Lippich által javasolt Adler-kép és két elég jelentéktelen alkotás, Blanche-é és Billotte-é. Sajnos azonban Térey jegyzékéből és Lippich kiegészítései közül kimaradtak olyanok művek, amelyek igazi színfoltot jelentettek volna, ha sikerül őket a múzeumnak megszerezni.

9. Vásárlások 1901-ben

1901-ben az állam ismét a vásárlások helyszínei közé iktatta a Képzőművészeti Társulat nemzetközi tárlatát, amelyen ezúttal csupán három művész szerepelt, nagyobb kollekcióval. Mindhármuktól egy-egy mű került a Szépművészeti Múzeum tulajdonába: Franz von Lenbach állami nagy aranyéremmel kitüntetett *A mester leányával*, *Marionnal* és Angelo Dall’Oca Bianca *A Madonna-ként Veronában* című képe, valamint Giovanni Segantini *Tében vályúnál* című krétarajza. A kiállításról Segantini három további rajza maradt hazai magántulajdonban.³⁷⁹

A svájci Alpok festőjétől egy rajzot választottak ki ebből a kollekcióból, ahol tizennyolc olajkép is szerepelt. Ebben minden bizonytalanságot játszott, hogy a tavaszi tárlat idején az Országos Képtárban már folytak a tárgyalások egy Segantini életművében kiemelkedő fontosságú kép megszerzéséről. Térey április 15-én hivatalos kiküldetéssel Bécsbe utazott, hogy a Vereinigung bildender Künstler Österreichs (Secession) megállapodjon *Az élet angyala* című festmény megvásárlása ügyében.³⁸⁰ Kammerer a miniszternek küldött feljegyzésében a műcsarnoki kiállításon szereplő művek túlzottan magas árait is indokként hozta

³⁷⁹ Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon. Műcsarnok 1901. április 21., 213-214.

³⁸⁰ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1901. április 23., SZM Irattár 177/1901.

fel a bécsi ajánlatának a megragadására. A képet, amely a bécsi Secession legutóbbi kiállításán 20.000 koronában volt megjelölve, végül 14.000 koronáért sikerült megszerezni.³⁸¹ Ugyancsak Térey folytatott tárgyalásokat P. J. Schneider frankfurti műkereskedővel Arnold Böcklin *Kentaur a falu kovácsánál* című festményének a megvétele ügyében.³⁸² Segantini és Böcklin alkotásainak a megszerzése fontos lépés volt a Szépművészeti Múzeum modern gyűjteményének a kiépítésében. „E két képnek a történetében nem kis szerepe volt művészi ügyeink vezetőinek. Kammerer Ernő kormánybiztos s jobb keze Térey Gábor dr. ennek a vásárnak nemcsak anyagi oldalát bonyolították le, hanem művészi tudásuk, szakismeretük s lelkesedésük egész súlyát latba vetették, hogy legnagyobb gyűjteményünk két maradandó becsü alkotással gazdagítsák.”³⁸³

Térey a nyáron hivatalos kiküldetéssel a Münchenben megrendezett nemzetközi kiállítás vendég volt. Ezt az alkalmat kihasználva, Eisenhut Ferenc festővel közösen megszerezték a múzeum számára George Sauter *Kérdés és habozás* valamint Thomas Grosvenor *Alkonyi árnyak* című képeit.³⁸⁴ Münchenből Lippichnek küldött levelében Térey beszámolt arról, hogy a Künstlerhausban a meghívottaknak tartott díszebéd alkalmával a művészeti élet olyan hírességeivel ismerkedett meg, mint Uhde, Albert von Keller, Stuck, Firlé, Löfftz, Defregger és Khnopff.³⁸⁵ Ezek a találkozások előnyös befolyással voltak e művészek későbbi budapesti bemutatkozásaira és, mint Khnopff esetében, a további vásárlásokra.

Térey egy másik kezdeményezése viszont nem valósult meg. Korábbi párizsi tartózkodása alatt a magyar szakember a Gustave Moreau Múzeumnak jelezte, hogy szeretné megszerezni a festő egy képét. A Nemzeti Múzeum 1901-

³⁸¹ Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, 1901. április 30., SZM Irattár 194/1901.

³⁸² Térey Gábor és P. J. Schneider műkereskedő (Frankfurt a/M) levelezése, SZM Irattár 226/1901 és Kammerer Ernő felterjesztése Wlassics Gyulának, SZM Irattár 240/1901.

³⁸³ Vajda Ernő: *Böcklin és Segantini. A Szépművészeti Múzeum új szerzeményei*. Múcsarnok 1901. május 19., 265-266.

³⁸⁴ Kammerer Ernő előterjesztése Wlassics Gyulának, 1901. július 5., SZM Irattár 383/1901.

³⁸⁵ Térey Gábor levele Koronghi Lippich Eleknek, München, 1901. június 6., OSZK Kézirattár (Levelestár)

ben átküldte a Moreau Múzeum tévesen oda címzett levelét³⁸⁶, amelyben értesített, hogy egy gyűjtő eladná a festő *Diomide devoré par ses chevaux* című képét. Semmit nem tudunk arról, hogy a Térey korábbi érdeklődése nyomán felcsillant lehetőség miatt maradt később visszhang nélkül.³⁸⁷ A párizsi múzeum levelének az irattárban semmiféle folytatása nem található, csupán egy iktatókönyvi bejegyzés, amellyel 1913. augusztus 24-én „Mint idejét múlt, irattárba helyezendő” irat, ad acta került.

A Nemzeti Múzeum ebben az évben Bécsben megvásárolta August von Pettenkofen *Borsos Józsefről* 1852-ben készített képét, valamint a müncheni nemzetközi kiállításról Segantinitől *A nap utolsó fáradalmait*. „A festmény az Engadin egyszerű pásztorát ábrázolja, ki naplementénél, hátán rőzseköteget cipelve, igyekszik kunyhójába. A kép 1884-ből való, tehát első korszakának delelőjén mutatja be a nagynevű mestert.”³⁸⁸

A szobrászat műfaji megítélésének a bizonytalanságát jelzi, hogy a kisbronzok és érmek ekkoriban az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének a részét képezték. A Párizsból a múzeum számára legutóbb vásárolt francia műveket és más újabb szerzeményeket 1901 tavaszán kiállításon mutatták be a közönség számára. A tárlat anyagában a kor legkiválóbb éremművészeinek az alkotásai is szerepeltek, mint Roty, Chaplain, Vencene, Dupré, Charpentier, Vernon, Dupuis, Coudray és Dubois. Közülük tizenöt darabot Majovszky Pál ajándékozott a múzeumnak.³⁸⁹ Ez az érem és plakett anyag ma ugyancsak a Szépművészeti Múzeum kevésbé ismert gyűjteményét képezi.³⁹⁰ Ugyanezen a kiállításon volt látható Raoul Verlet *Ábrándozás* című kis bronzszobra, amely a

³⁸⁶ SZM Irattár 393/1901.

³⁸⁷ A felajánlott példányról további részletet nem tudunk, így ennek későbbi sorsa nem megállapítható. Gustave Moreau hasonló címet viselő festménye több példányban is ismert, így például egy-egy változatot őriz a Getty Múzeum (1851, akvarell, 8 7/16 x 7 3/4 inch), a Detroit Institute of Arts (1865-70 k., olaj) és a roueni Musée des Beaux-Arts (1865, olaj, 138,5 x 84,5 cm).

³⁸⁸ *Segantini-kép a Nemzeti Múzeumban*. Műcsarnok 1901. december 8., 378.

³⁸⁹ Dömötör István: *A párizsi beszerzés. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban*. Műcsarnok 1901. április 28. 235-236.

³⁹⁰ A Szépművészeti Múzeum érem- és plakettgyűjteménye valójában az 1950-es években alakult ki, amikor a Fővárosi Képtárból 142 külföldi érem került át, majd 1964-ben a Magyar Nemzeti Múzeum adott át 21 darabot.

művész Maupassant-émlékműve mellékfigurájának kicsinyített változataként került sokszorosításra.³⁹¹

10. Vásárlások 1902-ben

1902-ben a Képzőművészeti Társulat nemzetközi tárlatán végre olyan színvonalú anyag gyűlt egybe, hogy az állam és az Országos Képtár vezetői nagyobb mérvű vásárlásra határozták el magukat. A kiállításról itt maradt huszónhét festmény, rajz, grafika és szobor közül kiemelkedik Fernand Khnopff *Patak Fosset-nál* című tájképe. Khnopff hét képet állított ki a Műcsarnokban, három tematikai egységből álló összefüggő ciklusban, amelynek záró egységében három tájkép szerepelt. A belga szimbolista művész különleges értékkel bíró kis képe mellett említésre méltó szerzemény volt a Műcsarnok tárlatáról a Szépművészeti Múzeum számára Ignacio Zuloaga *El Bunolero torreádorról* készített portréja, Leo Putz *Csónakázók (Idill)*, Eugen Bracht *Ingovány* című olajképei, Hans Bartels négy vízfestménye valamint a belga szimbolista szobrászok példaképe, Charles Van Der Stappen *Aggodalom* és a berlini Secession képviselője, August Gaul *Macska* című bronzszobrai. A kisplasztika bizonytalan gyűjteményi hovatartozását jelzi, hogy Gaul egy másik szobra, a *Jubok* az Iparművészeti Múzeumhoz került.

A modern szoborgyűjtemény egyik legfigyelemreméltóbb szerzeménye volt Max Klinger gipsz portréja *Liszt Ferencről*. A szimbolista plasztika kiemelkedő képviselőjének egy magángyűjtőtől megvásárolt alkotása sajnos a második világháború idején megsemmisült.³⁹²

A festőművész Delhaes István még 1893-ban keltezett végrendeletében a műgyűjteményét a magyar államra hagyta. A festő 1901-ben bekövetkezett halála után közgyűjteménybe került igen értékes kollekció a 2.683 rajz és 14.453 metszet

³⁹¹ Verlet szobra, más darabokkal együtt, 1950-ben került át az Iparművészetiből a Szépművészeti Múzeumba.

³⁹² Háborús veszteségek 1952, 839. sz., 91.

mellett tizenkét modern festményt is tartalmazott, olyan 19. századi német és osztrák mesterek alkotásait, mint Amerling, Eduard Ender, Füger, Eybl, Lampi. Ezt a sorozatot Delhaes örököseinek ajándékként Maximilian Lenz *A festő műterme* című képe egészítette ki, amely a gyűjtemény örökül hagyóját ábrázolja.

11. Vásárlások 1903-ban

Wlassics Gyula miniszteri pályafutásának betetőzésére kínált volna lehetőséget a Képzőművészeti Társulat 1903. évi tavaszi nemzetközi tárlata. Kivételes alkalom volt, hogy számos nagynevű, főként francia művész műve érkezett a kiállításra.³⁹³ Ezek közül az állam egyet sem vett meg, helyettük tizenegy olyan művet választott ki a bizottság, amelyeknek szerzői közül mára csupán Sir David Young Cameron, René Ménard, Henry Lerolle és Oliver Hall neve nem ment feledésbe. Miután sem a Társulat művásárló bizottságának, sem a Képzőművészeti Tanácsnak az üléseiről nem maradtak fenn jegyzőkönyvek, sajnos ma már nem sejthetjük, hogy felmerültek-e más nevek valamely fórumon. Ezért az okokat, a politikai élet újra fölerősödő viharain túl, konkrétumok nélkül csupán az általános közízlésben kereshetjük. A 20. század legelején, egy-két éber szemű műkritikus lelkesedésén kívül az impresszionizmus még inkább csak kuriózumként, leggyakrabban elutasító megjegyzések formájában keltett némi visszhangot.³⁹⁴ A mulasztás valódi súlya igazán csak az utókor számára kitisztult művészeti folyamatok vetületében vált érzékelhetővé.

Ugyanerről a kiállításról egy rendhagyó szerzeményezésről is hír érkezett: a Képzőművészeti Társulat értesítette az Országos Képtárat, hogy műbarátok egy csoportja a tavaszi kiállításról megvette és a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta George Sauter *Dr. Hans Richter arcképe* című művét. Az ajándékozók a kor neves műgyűjtői voltak: Herzog Péter, Herzog Mór Lipót, báró Harkányi Frigyes, Scholtz Róbert, Dr. Kohner Adolf, Leipziger Vilmos, Lányi Leo,

³⁹³ OMKT Tavaszi Tárlat 1903.

³⁹⁴ Földi 2003.

Hatvany Deutsch Károly, Polakovics Mátyás, Mechwart András és báró Haupt Strummer Lipót.³⁹⁵ A Tavaszi Tárlaton szerepelt két olyan alkotás is, amely később Kohner Adolf tulajdona lett, és ezen keresztül került a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe. Pierre Puvis de Chavannes *Magdolna* című képét (a műcsarnoki katalógusban 55. szám alatt) 1930-ban vásárolta meg a múzeum a gyűjtőtől, Maurice Denis *Anyai boldogságát* pedig (5. szám) Kohner Adolf özvegye ajándékozta 1934-ben.

Ugyanebben az évben Konja Istvánné az Országos Képtárnak megvételre ajánlotta Friedrich von Amerling *Olvasó nő* és *Tanulmányfej* című festményeit.³⁹⁶

12. Vásárlások 1904-1906 között

Wlassics Gyula miniszteri székének átadása után jelentősen megcsappant a külföldi modern művek vásárlásának a száma. 1904-ben egyetlen gyarapodás történt. Anders Zorn *Anyja és gyermeke* című festménye is már az előző évben vasúton megérkezett.³⁹⁷ 1904 januárjában a svéd festő Téreynek küldött levelében felidézte a korábbi szívélyes találkozást és az igazgatóór otthonában történt vendéglátást.³⁹⁸ Kammerer áprilisi felterjesztésében a már megszerzettként kezelt 41 rézkarc és a festmény kifizetését kérte a minisztertől.³⁹⁹

1905-ben a társulati kiállításról az állam megvásárolta Lucien Simon *Anyja és gyermekei* című bensőséges családi képét, az Amerikában ma is nagyra értékelt Alexander Harrison *Felhő* című képét és a brit Solomon J. Solomon *Jeral Zangwillt* ábrázoló portréját. Az 1906-os nemzetközi tárlatról nagyobb számban kerültek

³⁹⁵ Paur Géza, a Képzőművészeti Társulat ügyvivője levele Térey Gábornak, 1903. július 8., SZM Irattár 446/1903.

³⁹⁶ Konja Istvánné vételi ajánlata, SZM Irattár 819/1903. Kifizetve 1903. december 9-én.

³⁹⁷ A m. kir. állami vasutak értesítése egy festmény megérkezéséről, 1903. december 10., SZM Irattár 827/1903.

³⁹⁸ Anders Zorn levele Térey Gáborhoz, New York 1904. január 15., SZM Irattár 263/1904.

³⁹⁹ Kammerer Ernő levele Berzeviczy Albert miniszternek, 1904. április 20., SZM Irattár 263/1904.

skandináv művek az év végén megnyíló Szépművészeti Múzeumba. A tizenegy olajfestmény közül említésre méltó a norvég Gudmund Stenersen *Szent János éjszakája*, a dán Viggo Johansen *Feleségem és leányaim* és Niels Vinding Dorph *Édesanyám arcképe*, a finn Pekka Halonen *A kőbányában* és Axeli Gallén-Kallela *Fiatalléány* című képei, valamint Juho Rissanen *A baleset* című akvarellje és Ingebrigt Vik két márvány szobra, a *Fiatalléány* és az *Öregség*. Ebben az évben 93 magyar képet és 11 szobrot is megvásárolt az állam, és az utóbbiak között volt az akkoriban hazai művészként befogadott, Finnországból ideiglenesen áttelepült Yrjö Liipola *Leselkedő* című bronz szobra.

A MODERN KÉPTÁR A FELÉPÜLT SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN

1. A Modern Képtár megnyitása 1906-ban

1905. április 13-án az Országos Képtár végleg bezárt. Tisztviselői kara és a műgyűjteménye átköltözött a Szépművészeti Múzeum új épületébe, ahol azonban még egy ideig tovább folytak a munkálatok. Az intézmény személyzetét az Országos Képtár szakemberei és segédei alkották⁴⁰⁰:

Igazgatóság:

igazgató – Dr. Kammerer Ernő

titkár – Dr. Peregriny János

tollnok – Rónai János

Szépművészeti Múzeum:

osztályigazgató – Dr. Térey Gábor

őr – Dr. Nyári Sándor

segédőr – Meller Simon és Wollanka József

konzervátor – Beer József Konstantin

2 laboráns

1 kapus

12 szolga

Magyar Történelmi Képcsarnok:

1 metszettisztító

4 szolga

Az Országos Képtár műgyűjteményének az átköltözése után azonnal elkezdődött a Régi Képtár állandó kiállításának a felállítása, Térey Gábor

⁴⁰⁰ Az 1906. évi állami költségvetés előterjesztése. A Szépművészeti Múzeum tisztviselői karának személyi járandóságai. SZM Irattár 387/1905.

rendezésében. Az új helyszín és az elmúlt bő évtized szerzeményezése más válogatásnak adott lehetőséget, mint az intézmény előző otthonában. Az Akadémia épületében korábban kiállított 143, leginkább 17-18. századi olasz kép raktárba került. Kikerült viszont a nyilvánosság elől addig elzárt 106 kép. „A zöme ezen most kiállított képeknek dr. Pulszky Károly-féle vásárlás, melyet az Országos Képtár néhai igazgatója nagy szakismerettel és figyelemmel az Országos Képtár hézagainak kitöltésére céltudatosan szerzett össze. Kötelességünknek is kellett tekintenünk a nagytudású és kitűnően képzett szakember érdemeinek méltó elismerését.”⁴⁰¹ Pulszky szerzeményein kívül a közönség elé kerültek a millenniumi év óta szerzett új művek is.

1906. februárra a Régi Képtár rendezése befejeződött, és Kammererre várt a Modern Képtár felállítása. A későbbiekben az intézményi munkafelosztás szerint a régi és a modern külföldi művészettel elsősorban Térey foglalkozott, a magyarokkal pedig Kammerer. A Nemzeti Múzeum képtárának az anyagát Peregriny János az előző évben újraeltározta, minden mű országos képtári új sorszámot kapott. Mostanra aktuálissá vált ennek a gyűjteménynek az átszállítása is a Nemzeti Múzeumból. A Modern Képtár felállításának az érdekében Lukács György miniszter K. Lippich Elek osztálytanácsos vezetésével egy bizottság létrehozásáról rendelkezett. A rendezésre vonatkozóan a miniszternek egyetlen elvárása volt. „A bizottság kezét megkötni nem kívánom, egyedül azt kívánom meg, hogy a modern hazai képanyag a külföldi modern képanyagtól teljesen külön választassék.”⁴⁰² A kiállítás ügyeinek a szervezése, irányelveinek a kidolgozása azonban Kammerer Ernő hatáskörében maradt. A miniszteri utasítás szerint a bizottságnak a képanyag kiválasztásában és elrendezésében konzultatív szerepe volt.⁴⁰³ A miniszter által megjelölt bizottsági tagok listáját Kammerer további személyekkel egészítette ki, végül az alábbi festőművészeknek és

⁴⁰¹ Térey Gábor jelentése a Szépművészeti Múzeum régi képtárának rendezéséről, 1905. december 28., SZM Irattár 1135/1905.

⁴⁰² Lukács György miniszter 14158. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1906. február 14., SZM Irattár 261/1906.

⁴⁰³ Lukács György miniszter 16170. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1906. február 21., SZM Irattár 305/1906.

múzeumigazgatóknak ment ki meghívó: Balló Ede, Benczúr Gyula, Deák-Ébner Lajos, Fényes Adolf, Ferenczy Károly, Karlovsky Bertalan, Körösfői-Kriesch Aladár, Nádler Róbert, Paczka Ferenc, Radisics Jenő, Strobentz Frigyes, Szalay Imre, Székely Bertalan, Szinyei Merse Pál.⁴⁰⁴ Az anyag előkészítésére és a későbbi rendezés munkálataiban való közreműködésre Kammerer Karlovsky Bertalan festőművészt, a Képzőművészeti Társulat kiállításainak a rendezőjét kérte fel.

Áprilisban Tost Gyula kultuszminiszter elrendelte „a Magyar Nemzeti Múzeum képtári osztályának ezen országos intézmény keretéből való kikebelezését és a Szépművészeti Múzeummal való egyesítését”, a képtár teljes gyűjteményének az átadását.⁴⁰⁵ Az 1906. április 19-én kelt jegyzőkönyv szerint Peregriny a Nemzeti Múzeumban lévő képeket átszállította a Szépművészeti Múzeumba.⁴⁰⁶ A következő hónapban Kammerer arról értesíthette a Modern Képtár rendezésére kinevezett bizottságot, hogy valamennyi kép a termekben el lett helyezve, és a rendezés munkája elkezdhető.⁴⁰⁷ A május 22-én megtartott első értekezletén a bizottság megvitatta a főbb rendezési elveket.⁴⁰⁸ A Modern Képtár kiállítására az emeleti kettős karéj egyik oldala, a teljes városligeti szárny 14 felső és 5 oldalvilágítású terme állt rendelkezésre. A későbbiekben majd a felsőbb szinten további helyiségek is használhatóak lesznek a modern gyűjtemény számára, amelyeket kezdetben még nem kívántak elfoglalni. A bizottság állásfoglalása szerint a művek felállítása időrendben történne, „mert a Nemzeti Múzeum és az újabbkori vásárlás anyaga a múlt század 20-as éveitől egész a napjainkig terjedő művészeti fejlődést mutatja. Ezen anyag részint magyar, részint

⁴⁰⁴ Kammerer Ernő felkérő körlevele a bizottság tagjainak, 1906. február 25., SZM Irattár 305/1906.

⁴⁰⁵ Tost Gyula miniszter 26090 sz., a Nemzeti Múzeum igazgatójához intézett rendeletének másolata, 1906. április 7., SZM Irattár 518/1906.

⁴⁰⁶ Jegyzőkönyv a Nemzeti Múzeum képtárának átszállításáról, 1906. április 19., SZM Irattár 588/1906. Az átszállítást megelőzően Peregriny valamennyi képet kiporszívóztatta. Krafft Zrínyi kirohánása című festményét a keretről leszerelve hengerre csavartatta és zárt bérkocsin a Történeti Képcsarnokba szállította. Jegyzőkönyv a Nemzeti Múzeum képtárának átszállításáról, 1906. április 18., SZM Irattár 587/1906.

⁴⁰⁷ Kammerer körlevele a modern képtár rendezésére kinevezett bizottság tagjainak, 1906. május 18., SZM Irattár 723/1906.

⁴⁰⁸ „Jegyzőkönyv. Felvétel Budapest 1906. május hó 22-én a Szépművészeti Múzeum modern képtári részének berendezése tárgyában tartott értekezletről”, 1906. május 24., SZM Irattár Ad 723/1906.

külföldi. Ebből az utóbbinak részére külön termek vannak fenntartva. A festményeket nemzetek és a történeti fejlődés szerint kívánja rendeztetni, a minél azonban feltétlenül szem előtt kell tartani azt, hogy minden terem harmonicus benyomást tegyen, vagyis a chronológiának, illetőleg történeti fejlődésnek az aesthetikai szempontokat feláldozni nem tartaná czélszerűnek, hanem mind a kettőnek figyelembevételével kívánja a munkát keresztülvinni.” Szalay, a külföldi látogatókra való tekintettel, akik szerinte, ha idelátogattak a magyar mesterek munkáira lesznek inkább kíváncsiak, a hazai művészet fejlődése bemutatásának kíván nagyobb hangsúlyt adni. Vita alakult ki Lippich felvetése kapcsán, hogy a kronológiai folyamaton belül a nagyobb festők (Paál, Lotz, Munkácsy, Mészöly) munkáit egy-egy külön teremben kellene bemutatni. A meghívottak végül elfogadták Benczúr javaslatát, hogy az igazgató a bizottság néhány tagjával együtt válassza ki a kiállítandó műveket, és azután döntsenek afelől, hogy milyen más képeket kellene még kifüggeszteni. A szűkebb bizottság tagjai Ferenczy, Karlovsky, Paczka és Szinyei voltak.

Novemberben Kammerer arról értesítette a minisztert, hogy a múzeum két képtárának a felállítása befejeződött.⁴⁰⁹ A plasztikai osztályok (az antik illetve a középkori és modern) helyiségei később épültek meg, az anyaguk még kiegészítésre szorult, ezért ezek a munkálatok még folyamatban voltak. Az igazgató azt indítványozta, hogy amíg a földszinti termekben még folyik a munka, az emeleten felállított két képtár a közönség részére megnyílhasson. Kammerer felvetette, hogy sokat lendítene a múzeum iránti érdeklődés felkeltésében és a folyamatban lévő munkák felgyorsításában, ha a király menet közben a képtárakat megtekintené. Kammerer javaslatait a miniszter elfogadta, és a Modern Képtár az azzal átellenben már korábban felállított Régi Képtárral együtt, „az ő cs. és ap. kir. Felsége által, legmagasabb látogatása alkalmából 1906 december hó 1-jén adott legfelsőbb szóbeli engedély alapján 1906 december 3-án nyitattott meg”.⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Kammerer felterjesztése Apponyi Albert miniszternek, 1906. november 10. SZM Irrattár 1538/1906.

⁴¹⁰ Peregriny 1906, I.

A Modern Képtár kiállítása végül a 14 felülvilágítós termen kívül, az eredeti tervekkel szemben, csak 4 oldalvilágítós kabinetet töltött meg.⁴¹¹ A felülvilágítós nagyobb terek közül 11-ben voltak a magyarok, és háromban a külföldiek. A négy kabinet fele-fele arányban oszlott meg. A hazai és a nemzetközi anyag, a párhuzamos teremsor adottságait kihasználva, nem egymás után, hanem egymás mellett helyezkedett el. Az egybenyíló termek érdekes összevetésekre adhattak volna alkalmat, de ezt a lehetőséget nem használták ki a rendezők. A zömében biedermeier képeket tartalmazó XIII. kabinet például abból a XII. nagy teremből nyílt, amelyben a Szinyei-, Vaszary-, Tornyai- és Koszta-képek voltak láthatók. A magyar egységben csak annyiban érvényesült a kronológiai elv, hogy a kiállítás első felében a 19. század korábbi évtizedeit uraló táj- és történelmi képek domináltak. A hazai mesterek teremsorának második egységében a kortárs magyarok közt szép számmal kaptak helyet a szolnokiak, a nagybányaiak és a modern szemlélet képviselői. Részben érvényesült Lippich kívánsága is, amennyiben egy-két kiválóság a többiektől külön egységben szerepelhetett, így Mészöly Géza 43 festménnyel, valamint Munkácsy és Paál László egybevonva.

A külföldi művészet termeinek a felosztásában a rendezők sem a nemzetiség, sem a műfajok szerinti elkülönítést nem tartották lényegesnek. Mai szemmel nem könnyű rendszert találni a 149 kép elhelyezésében. Úgy tűnik, a legfőbb szempont a hangulati egység és a színvonal kiegyensúlyozottsága volt. A legösszetartozóbb egységnek a XIII. kabinet tűnik, amelyben zömében az osztrák biedermeier képviselőit találjuk. A nagy termekben a korszak mai megítélés szerint élvonalbelinek minősített mesterei mellett olyan nevekkel találkozhatunk, amelyek a későbbi évtizedek kézikönyveiből kikoptak. Az elrendezés megítélésénél azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Stuck, Segantini, Khnopff, Zuloaga, Crane, Leibl vagy Böcklin neve nem volt ismertebb és semmivel sem csillogott fényesebben a századforduló közönsége előtt, mint Favretto, Zügel, Firle, Canon, Lerolle vagy Leemputten neve. A négy magyar festő által kiválasztott anyag elosztásában nem különült el a korábbi generációk

⁴¹¹ A kiállítás terembeosztását ld. Peregrini 1906.

művészete a kortársakétól. A hangsúly nagyon erősen a legújabb alkotásokra helyeződött, amit a rendelkezésre álló anyag mennyiségi és minőségi eloszlása is indokolt. A műveket sokkal inkább hangulati, mint stílári vagy történeti szempontok mérlegelésével különítették el. Így az egyik egységben egyfajta „ünnepélyes naturalizmus” hangsúlyosabb jelenlétét találjuk, míg egy másik teremben a lírai hang és némi sejtelmesség dominál. Bizonyára akár Szinyei, akár Ferenczy a maguk privát szempontjai szerint körülhatároltak az anyag összetételén belül fontosnak ítélt esztétikai hangsúlyokat, de a kiállítás egészében a korszak ízlésbeli egységét érvényesítették. Még ha nyilvánvalóan érzékelhetővé is vált a korszak számára a művészet változásának a dinamikája, ennek kifutása még a legkiválóbb szemű művészeink előtt sem lehetett egyértelmű. A kornak ebből a bőséges és minden tekintetben vegyes művészi terméséből a változás erővonalai ténylegesen csak az utókor távolságtartó rálátásával tudnak kikristályosodni.

Az 1906 decemberében megnyílt múzeum kiemelt egységei – kiváltképp, hogy a földszint csak évekkel később lett átadva – a művészettörténeti és a modern képgyűjtemény voltak. A városligeti szárny válogatási és elrendezési hangsúlyaiból fakadóan ez az oldal az akkori jelenkor művészetét szemléltette, bővebben a hazait, szűkebb keresztmetszetben a nemzetközit. Az átadott új intézmény kettős funkciót töltött be: a történeti és a kortárs múzeumét. A földszinti terek átadásával később mindez kiegészült egy hangsúlyosan didaktikai célokat megvalósító egységgel, az építészet és a plasztika történeti emlékeit felidéző emlékanyaggal, amelyben nem feltétlenül az eredetiség varázsa, hanem a „felidézés” szempontja érvényesült.

2. A Modern Képtár kiegészítései 1906-1914 között

A távlati rálátás, a folyamatok némi letisztulása kellett ahhoz, hogy a 19. század utolsó éveinek a művészetet forradalmasító kísérletei hazai

közgyűjteményünkben nagyobb szerepet kaphassanak. A Szépművészeti Múzeum épületének a megnyitása után a modern művek vásárlása szerencsére nem állt le, és az első évek gyűjteményfejlesztése azt mutatja, hogy a múzeum nem kívánt elmaradni Európa más gyűjteményeinek a színvonalától. 1907-ben nyílt meg a Nemzeti Szalon új kiállítási épülete az Erzsébet téren. Már az egyesület ideköltözésének az első évében három kiállításból álló nagyszabású sorozatot szervezett, amelyeken francia impresszionista és posztimpresszionista nagymesterek munkáit mutatta be. Az Országos Képzőművészeti Tanács javaslatára a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium felhatalmazta a múzeumot, hogy a június 15-én megnyílt második kiállításon szereplő munkák közül ötnek a megvásárlása érdekében tárgyalásokat kezdjen.⁴¹² A kiválasztott művekből hármat (Daubigny: *Villerville környéke*, Pissarro: *A Pont-Neuf*⁴¹³, Sisley: *A Loing partján*⁴¹⁴) Durand-Ruel tulajdonából, Gauguin *Téli táját* Charles Hessèle-től, Boudin *Portrieux*⁴¹⁵ című képét a Peletier galériától szerezte meg a múzeum.⁴¹⁶ A Pálffy-hagyatékkal ugyanebben az évben megszerzett 121 régi és 56 modern műalkotás között újabb értékes 19. századi francia képek szerepeltek, köztük két Troyon és három Daubigny.

A múzeum épületének az átadása után nagyobb ütemben folytatódott a szoborgyűjtemény felfejlesztése is. Constantin Meunier 1907-ben megrendezett műcsarnoki kiállításáról az állam nyolc bronz- és egy márványszobrot vásárolt.⁴¹⁷ A következő évben Égide Rombaux *A Sátán leányai* című monumentális márványszobrát szerezte meg a múzeum, majd 1909-ben ugyancsak belga művész, Jules Lagae négy bronz portréjával egészült ki a gyűjtemény.

⁴¹² Gróf Apponyi Albert miniszter 80905. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1907. július 23., SZM Irattár 1257/1907.

⁴¹³ Tóth 1999.

⁴¹⁴ A képet 1916-ban a múzeum elcserélte Kurt Walter Bachstitz műkereskedővel Manet *Hölgy levelezővel* című festményéért.

⁴¹⁵ Geskó 1999.

⁴¹⁶ Az impresszionista művek gyűjtése kapcsán ld. Geskó-Molnos 2003

⁴¹⁷ Gróf Apponyi Albert miniszter 33199. sz. leirata Kammerer Ernőnek, 1907. április 13., SZM Irattár 736/1907. A kiállításon *A tékozló fiú* és a *Teberhordó* gipsz változata szerepelt. A múzeum az előbbit márványból, az utóbbit bronzban rendelte meg.

Némi szünet után, az 1910-es évek elején, az előző századvég további fontos alkotásai kerültek a Szépművészeti Múzeum birtokába. A szimbolizmus két kiemelkedő darabja volt Stuck *A Tavaszi* című képe (1911-ben megvéve) és Böcklin *Tavaszi estje* (1913-ban az Andrássy-hagyaték részeként). Az impresszionisták műveinek pár évvel korábban elindított beszerzését 1912-ben Monet *Virágzó szilvafák* című képének a megvásárlása követte.⁴¹⁸ A bécsi Galerie Arnot impresszionista kiállításán szereplő képekre Esterházy Pál gróf figyelt fel, és ezt követően a galéria Monet négy festményét küldte Budapestre megtekintésre. A múzeum ezek közül választotta ki a Szilvafákat.⁴¹⁹ Ebben az évben vette meg a múzeum Millet *A Puy-de Dôme* című pasztelljét is Henri Rouart gyűjteményének az aukciójáról, Loys Delteil közvetítésével.⁴²⁰ 1913-ban az Ernst Múzeum „A XIX. század nagy francia mesterei” című kiállításáról Gauguin *Fekete sertések* és Toulouse-Lautrec *Ezek a hölgyek az ebédlőben* című képeivel gazdagodott a gyűjtemény.

A Pálffy-hagyaték régi és modern művészeti anyagával való gyarapodás azt jelentette, hogy ezeknek a műveknek az elhelyezésére már berendezett termeket kellett felszabadítani. A Modern Képtár átrendezése 1913-ban Térey Gábor elképzelései szerint valósult meg. Térey a korábbinál határozottabban elkülönítette a hazai és a külföldi műveket. Az első emeleten csak a magyarok maradtak, a régi területet megosztva a Pálffy-gyűjtemény anyagával. A külföldi kiállítás felköltözött a másfél emeletre, és kiegészült az 1906 után összegyűlt munkákkal. Az új helyszínen 176 külföldi kép elhelyezésére nyílt alkalom, de lényegesebb, hogy a kiegészítésekkel sokkal árnyaltabb kép alakulhatott ki a 19. század művészetéről. A még továbbra is fennálló hiányokon javított, hogy a múzeum a kiállításra magángyűjtők értékes képeit szerezte be tartós letétként. Corot *Női képmás* (báró Csetei Herzog Mór Lipóttól), Courbet *Birkózók* (Hatvany Ferenc bárótól) és Zorn *Svéd parasztleány* (gróf Károlyi Mihálytól) című kiállított

⁴¹⁸ Tóth 1999.

⁴¹⁹ A Galerie Arnot és a Szépművészeti Múzeum közti levelezés iktatás nélkül megtalálható a múzeum irattárában. A levelekben a mű tévesen „Blühende Apfelbäume”-ként szerepel.

⁴²⁰ Illyés 2001, 46.

festményei közül az első kettő később véglegesen a múzeumi gyűjtemény részét képezte.

Térey az újabb szerzemények után sem elégedett meg a gyűjtemény színvonalával. A kiállítás katalógusának a bevezetőjében továbbra is kevesellte a franciák jelenlétét a gyűjteményben. „Legfájdalmasabban érezhető modern képtárunk külföldi osztályában a XIX. századi francia festők műveinek hiánya, azoké a mestereké, akik tudvalevőleg egy egész évszázadon át vezetőszerepet játszottak s akiknek művei nélkül egy nagyigényű gyűjtemény sem lehet meg. E csoport megteremtése modern képtárunk legközelebbi nagy feladata. Nem kételkedünk abban, hogy ez általános helyeslésre találó szándék összhangban áll a mértékadó körök belátásával s hogy művészetet szerető vallás- és közoktatásügyi miniszterünk s a művészeti osztály hivatott vezetője megtalálják az utat és eszközöket e nagy terv megvalósításának lehetővé tételére.”⁴²¹ A Szépművészeti Múzeum modern külföldi gyűjteményének a kiépítése, az alapítás utáni évek során, az állami költségvetési keretben rendkívüli kiadásokra elkülönített források felhasználásával, a minisztérium illetve a miniszter közvetlen felügyeletével történt. A múzeum gyűjteményének a tervszerű gyarapítása szempontjából fontos változást hozott, hogy 1912-től az intézmény önálló költségvetésében külön keret létesült a műtárgyvásárlásokra. Ezt a lehetőséget használta ki Térey Gábor, aki mint a múzeum képtárának a felelős gazdája, a legutóbbi szerzeményezéseket a grafikai gyűjteményért felelős Meller Simonnal karöltve megvalósította.⁴²² Térey ezzel azt a folyamatot koronázta meg, amelynek hazatérésétől egyre tevékenyebb részese volt. Amikor Petrovics Elek 1914-ben átvette a múzeum vezetését Kammerertől, addigra a modern külföldi gyűjteménynek nem csak az alapjai teremtődtek meg, hanem a századforduló művészetének igen gazdag és színvonalas kollekciónak rendelkezett a múzeum. A legutóbbi időszak szerzeményei révén pedig az addig hiányosan képviselt francia művészetet, és benne az impresszionizmust illetve a posztimpresszionizmust is világszínvonalú

⁴²¹ Modern képtár 1913, VII.

⁴²² Geskó-Molnos 2003, 19-20.

alkotások reprezentáltak, amely egységnek a kiépítését Petrovicsnak később csak folytatnia kellett.

EPILOGUS

A Szépművészeti Múzeum alapításának a törvénybe iktatása a millenniumi ünnepek egyik fényes epizódja volt. Az eseményre és főként az elképzelések realizálására szerencsés módon a gazdaság látványos prosperitásának az időszakában került sor. A 19. század vége a művészeti élet fellendülése mellett az intézményrendszer általános kiépülésének, a művészet állami felkarolásának és szervezeti keretei megteremtésének is az időszaka. A műgyűjtés és a műpártolás sokáig az állam és a minisztérium közvetlen szerepvállalásával vett nagyobb lendületet az országban, és csupán a századforduló éveit követően voltak tapasztalhatóak a változás jelei szélesebb körben, a főváros és a magángyűjtők nagyobb arányú kezdeményezéseiben. A társadalomban viszont még erősen élnek a feudális múlt hagyományai, és ez érvényes volt a kultúra korábban alapított intézményeinek a szervezetére és a közgondolkodásra is. A Monarchia mindkét országának különös sajátossága, hogy Bécsben és Budapesten egyaránt az államhatalom volt a kultúra legfőbb támogatója, egyben a modernebb szellemű törekvések pártfogója a konzervativizmus bástyáival szemben. Bécsben a Secession a császári kormány hivatalos támogatását tudhatta maga mögött, és az uralkodó rendszeres látogatásaival és megnyilatkozásaival népszerűsítette kiállításait.⁴²³ Nálunk Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter személyes szívügyének tekintette a nemzet kulturális fejlődését és ezen belül a művészet hazai felkarolását. Reformjaiban a következetesség és a távlati gondolkodás volt a meghatározó, ugyanakkor döntéseiben a közvetlen tapasztalataira hagyatkozott. Wlassics „volt eddig az egyetlen kultuszminiszterünk, aki azután is eljárta a műkiállításokra, amikor már nem kellett azokat hivatalosan megnyitnia; aki tudta, hogy mit nem tud, s igyekezett a művészeti ismereteiben levő hézagokat betölteni, aki szerette a művészeket, s kereste a modernebb ízlésű emberekkel való érintkezést.” Rippl-Rónai József

⁴²³ Schorske 1998, 206-217.

jellemezte őt így, aki egyébként a hazai kiállítási szerepléseivel kapcsolatban sok keserűséget rögzített a naplójában.⁴²⁴

A hazai művészeti élet megreformálása során a közintézmények modernizálásán túl mindenekelőtt a „nemzeti kultúra” szűklátókörű értelmezésén kellett túllépni. Ennek megvalósítása érdekében Wlassics a kiemelt intézmények élére a legkiválóbb szakembereket választotta. A század utolsó évtizedére különösen megnövekedett a szakértelmiség szerepe a kulturális élet működtetésében. A legutóbbi évek történettudománya nagyobb hangsúllyal kezelte a dualizmuskor szellemi életének a változásait, és a modern polgárosodás szellemiségét képviselő új generáció fellépését.⁴²⁵ Budapesten ugyanúgy, mint Bécsben, a századforduló előtt egy olyan új értelmiségi réteg vette át a kultúra és a közélet irányítását, amely fogékony volt az új jelenségekkel és formákkal szemben. Az intézményi reform tekintetében a legnagyobb eredmény az volt, hogy a szakértelemmel rendelkező, nyitottabb gondolkodású szellemi elit legjobbjai kerültek egyre inkább vezető pozícióba.

Az 1852-es születésű Wlassics Gyula nemcsak a Bánffy-kabinet legifjabb tagja volt, hanem a dualizmuskor egész időszakát tekintve a legfiatalabban kinevezett kultuszminiszter is.⁴²⁶ Egy más generáció képviselője volt, mint a kulturális élet akkor legbefolyásosabb személyiségei, és ennek is köszönhetően más szemléletet képviselt. A korszak egyik kiemelt kultúrpolitikai feladatának a megvalósításában, a Szépművészeti Múzeum felépítésében a legfontosabb szereplők még nála is fiatalabbak voltak: Koronghi Lippich Elek 1862-ben született, Térey Gábor 1864-ben, a grafikai gyűjteménynél később egyre nagyobb befolyással bíró Meller Simon 1875-ben, és a múzeumi gyűjtemény alakításában a későbbiekben fontos szerepet játszó minisztériumi ember, Majovszky Pál 1871-ben. Kílóg ebből a sorból az 1856-os születésű Kammerer Ernő. Azonban láttuk, hogy kiemelt pozíciója ellenére az ő megbízatása ténylegesen a miniszteri

⁴²⁴ Rippl 1957, 94.

⁴²⁵ Hanák 1999ab, Gerő 1993a, Gerő 1996a.

⁴²⁶ Eötvös József 54, Pauler 55, Trefort 55, Csáky 47, Eötvös Loránd 46, Wlassics 43 évesen lett kinevezve.

utasítások végrehajtására korlátozódott, és az egyéni kezdeményezéseket tekintve még igazgatóként sem kapott olyan lehetőségeket, mint beosztottja, Térey Gábor.

Ennek a generációnak azzal a társadalommal kellett szembetalálkoznia és gyakran megütköznie, amelyet Gerő András így jellemezett: „Az úri középosztály azonban nem pusztán rideg ismérveket, hanem stílust, ethoszt, viselkedést is jelentett, s ha úgy tetszik „szagról” megismerhetővé tette tagjait. A virtuskodás ebbe épp úgy beletartozott, mint a Kaszinóhoz tartozás; a megfelelő alkalmakkor a cigánnyal elhúzatott nóta épp úgy része volt, mint az adósságcsinálás magától értetődő volta; az úrinők iránt tanúsított illendő viselkedés épp úgy sajátja volt, mint az alacsonyabb társadalmi státusú nők leigázási szándéka.”⁴²⁷ Az 1870-es évektől a váltóhamisítás a leggyakoribb intellektuális bűncselekménynek számított. Az újságok tele voltak bírósági perekkel, képviselők elleni eljárásokkal, képviselőházi botrányokkal. A pazarlás, a könnyelmű költekezés sokáig a megbocsátható bűnök közé tartozott. Gróf Esterházy Móric fényes ünnepeket rendezett a veszprémi főispáni székbe történt beiktatásakor. A lapok szinte elragadtatott hangon írtak a pazar (és pazarló) ünnepekről. Egy év múlva tudósítások jelentek meg a fiatal gróf katasztrofális anyagi helyzetéről. Hasonló leírások voltak olvashatóak a tatai gróf Esterházy Miklós Józseffel kapcsolatban.⁴²⁸ Mindezek a jelenségek a polgári fejlődés hirtelen felgyorsulásának a velejárói voltak. Könnyű volt bármit odáírni a papírra, összeget vagy kezest. A váltó kezelése, a pénz súlya csak lassan vált a napi élet természetes részévé. Az úri életvitel és a pénzhasználathoz kötődő napi gyakorlat gyakran szült erkölcsi kisiklásokat. Az új polgári életforma szokásrendjével együtt jelentkező defektusok, főleg az úri világ gyermekeiben volt nagyobb mérvű. A 90-es években a modern gondolkodási formákat és más életszemléletet képviselő generációnak ezekkel a súlyos etikai és életvitelbeli hagyományokkal szemben kellett a reformjait keresztülvinnie.

Wlassicsnak is meg kellett vívnia a maga személyes ütközetét ezekkel a mentalitásbeli hagyományokkal, mindjárt miniszteri tevékenysége nyitányaként.

⁴²⁷ Gerő 1996a, 145.

⁴²⁸ Tarr 1976, 186.

Ennek szenvedő alanya, sajnálatos módon, az egész időszak talán legígéretesebb és legműveltebb művészeti szakembere, Pulszky Károly volt. Amúgy Wlassics kortársa, hiszen nála egy évvel később, 1853-ban született. Be kell látnunk, Pulszky a fentebb jellemzett karakter egyik különleges megtestesítője volt. Lelkesedésével és alapos szakértelmével együtt járt a dicsőségvágy. Eredendő ösztönössége a gyors döntésekkel járó merész kockázatvállalást is magával vonta. Nagyvonalúan kezelte a pénzt, és zsebből fizetett a képekért. Példa lehetett számára az általa kezelt gyűjtemény korábbi gazdáinak életvitele is. Nagy tudású, de kevés realitás érzékű tudós volt, aki azonban nem csak maga a művészet iránt érzett szeretet, hanem a művek fellelésének és megszerzésének vadászszenvedélye is hajtotta. Ugyanakkor a pénz világa, szigorú szabályokhoz kötött kezelése meglehetősen távol állt személyes alkatától. Mindezzel nem is lett volna komoly baj addig, amíg nem érkezett egy olyan ember, aki Pulszky eredményei felett egy más mentalitás kontrollját gyakorolta. Pulszky bukását a modern kor gyakorlatiasabb szelleme okozta. Mihelyt más szempontokat kellett kielégítenie, nagyvonalúsága zűrös kalandokba kergette és összecsaptak felette a hullámok.

Pulszky Károly, reneszánsz életideáljaival, egy letűnt világ gyermekeként került konfliktusba a saját korával. Ennek a kornak a megtestesítője, Wlassics Gyula nagyfokú fegyelmezettséget és a hivatali bürokrácia alázatos betartását követelte meg közvetlen munkatársaitól ugyanúgy, mint a közintézmények vezetőitől. A modern kor pénzügyi világa a tisztviselői munka nagy felelősségét is magával vonta. Ezeknek az igényeknek az egészséges Pulszky Károly is nehezen tudott volna megfelelni, sajnos azonban nem került többé olyan állapotba, hogy ennek ellenkezőjét igazolhassa. Ezért kellett Wlassicsnak olyan embereket keresnie, akik nemcsak a Pulszky által megkezdett munkát folytathatták, hanem egy teljesen új múzeumi koncepció megvalósítói lehetnek.

Pulszky Károly története igazi tragédia. Mai értékítélettel is nagy egyénisége volt korának, talán a legkiválóbban képzett hazai művészettörténész, akinek sorsa a tragikus vég vetületében még rokonszenvesebbé teszi őt. Joggal tekint rá az utókor együttérző szimpátiával. A görög drámák fordulatait idéző

tragédia abban rejlik, hogy sorsát a gigantikus hős erkölcsi igazságán túlhaladó történelmi változások irányították. A szimpátia Pulszky mellett van, de az események hűvös történetisége Wlassics pragmatizmusát indokoltta teszi, a Pulszkyval szembeni konfliktus kifejeletében ugyanúgy, mint a későbbi eredmények ismeretében.

A Szépművészeti Múzeum létrehozásáról megszületett döntés után a múzeum felépítésének új koncepciójában eleinte mérsékeltebben, később kiemelt hangsúllyal került előtérbe az addig legnagyobb hiányokat felmutató gyűjteményi egység, a modern külföldi anyag fejlesztése. Jelen tanulmány elsődleges célja e változás körülményeinek, mozgatóinak és a megvalósítás mechanizmusának a feltárása volt. Igen lényeges és nem megkerülhető kérdés, hogy az ezalatt a hozzávetőleg tízéves időszak alatt bekerült művek milyen ízlésvilágot képviselnek, milyen helyet foglalnak el a művészet éppen akkoriban igen dinamikussá vált változásainak folyamatában. Mivel a tanulmány az eddig feltáratlan háttér és a körülmények vizsgálatára koncentrál, az egyes műtárgycsoportok esztétikai helyét csupán a kor művészeti fejleményeinek nagy irányvonalai közé helyezve vizsgáltam, konkrét műelemzések nélkül.

A gyakran hallott megítélés szerint a múzeum a régi művészeti anyaghoz képest a megnyitáskor jelentéktelen és gyengébb minőségű kollekcióval képviselte a nemzetközi művészet modern kori irányzatait. Itt az egyik kérdés, amelyet meg kell válaszolnunk, hogy azon művek, melyeket a Szépművészeti Múzeum számára megvásároltak, miért inkább a szimbolizmus-szecesszió ízlésvilágába tartoznak, és az 1907-es vásárlás előtt miért nincsenek köztük impresszionisták illetve „posztimpresszionisták”? Ennek mérlegelésekor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Európa más országaiban (Berlint leszámítva) is csak ugyanakkor vagy még később kezdtek impresszionista művek bekerülni az állami

műgyűjteményekbe.⁴²⁹ Az impresszionizmus nemzetközi szétterítésében Paul Durand-Ruelnek volt kulcsszerepe. Az 1890-es évek végétől kezdett külföldön kiállításokat szervezni, és üzleti kapcsolatokat kialakítani más országok gyűjtőivel. Európában a német gyűjtők és múzeumok voltak ebben az úttörők, mindenek előtt Paul Cassirer és Hugo von Tschudi, a berlini Nationalgalerie igazgatója révén. Tschudi éppen a franciák pártfogolása miatt került olyan mély konfliktusba a császárral és a helyi művészekkel, hogy 1908-ban meg kellett válnia az állásától. Ugyanilyen irányú tevékenységét ekkortól a müncheni Staatliche Galerienben folytatta. A budapesti Szépművészeti Múzeum az 1907-es vásárlásokkal Franciaországon kívül az elsők között volt az európai közgyűjtemények között, amely impresszionistákat vásárolt.⁴³⁰

A 19. század művészete és ezen belül a századvég egyoldalúan a franciaországi eseményekhez való viszonyítása nemzetközi szinten az 1980-as években kezdett más megítélés alá esni. A változások egyszerre több szálon futottak. Heves viták alakultak ki a művészeti eklektika, a historizálás kérdése és a „modernség” körül, amely témákat a „posztmodern látásmód” címszavával látták el. A másik fontos jelenség a bécsi századvég művészetének és kultúrájának a nemzetközi reneszánsza volt. A Künstlerhaus 1985-ben megrendezett „Traum und Wirklichkeit” tárlata világszerte kiállítások hosszú sorozatának a kezdő eseménye volt. A harmadik fordulatot hozó esemény a Musée d’Orsay kapuinak a megnyitása volt 1986. december 1-én. Párizs új múzeuma nem az impresszionistákat és a sokáig jobb híján „posztimpresszionistának” nevezett művészeket állította gyűjteményének és kiállításának a középpontjába, hanem a párizsi Salon tárlatokon annak idején nagy sikerrel szereplő, utóbb a konzervativizmus bélyegével ellátott, és a modernizmus kialakulásáról szóló művészetírás érdeklődésén teljesen kívül eső művészetet. Ezek az események a századvég művészeti palettájának egyre több árnyalatait derítették fel, és reflektorfénybe helyezték azokat a művészeti folyamatokat, amelyek Európa

⁴²⁹ Distel 1990, Imressionism 1999.

⁴³⁰ Az impresszionista művek magyarországi múzeumi és magángyűjtését Geskó Judit dolgozta fel tanulmányiban: Geskó 2001, Geskó-Molnos 2003.

országában nem a franciás irányultságot követték. A bécsi, müncheni, brüsszeli, barcelonai stb. szecesszió persze korábban sem volt ismeretlen, népszerűségük hullámzóan újra és újra mozgásba került.⁴³¹ A szakirodalom azonban hosszú ideig nem tudott kiszakadni az impresszionizmushoz viszonyítás bűvköréből.

A Szépművészeti Múzeum számára megvásárolt műveket és általában a századvégi Budapestet jellemző ízlésvilág feldolgozására e tanulmánynak a folytatásaként kerülhet sor. A múzeum megnyitásának idejére összegyűlt tekintélyes gyűjtemény részletekbe menő esztétikai feldolgozását újabb hosszú kutatások kell, hogy megelőzzék. A legutóbbi húsz év művészettörténeti eredményei több olyan szempontra világítottak rá, amelyek e munka során nem hagyhatók figyelmen kívül. A kor művészetével kapcsolatban szükségesnek látszik a 20. század folyamán kialakult értékrend alapos újragondolása. Ezek az újabb feldolgozások igen jelentős mértékben átrendezték a korábban kialakult és szilárdnak hitt értékrendet, mindenek előtt a korábban kevésbé méltányolt alkotók és helyi művészeti kísérletek érdemeinek a felismerése révén.

⁴³¹ A magyarországi szecesszió első nagyobb összefoglalás: Szabadi 1979, legújabbban: Gellér 2004.

RÖVIDÍTÉSEK

ÁK – Magyar Nemzeti Múzeum Általános Képtár

MNM – Magyar Nemzeti Múzeum

MOL – Magyar Országos Levéltár

MTA MKI – A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti
Kutatóintézete

OK – Országos Képtár

OMKT – Országos Magyar Képzőművészeti Társulat

OSZK – Országos Széchényi Könyvtár

PK – Magyar Nemzeti Múzeum Pyrker Képtár

SZM – Szépművészeti Múzeum

TK – Történelmi Képcsarnok

BIBLIOGRÁFIA

Ács 1999

Ács Piroska: *A budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek alakulása, önálló épületének születése (1872-1897)*. In: *Urbanizáció a dualizmus korában*. Tanulmányok Budapest múltjából XXVIII. Szerk.: Szvoboda Dománszky Gabriella. Budapest 1999., 261-284.

Agria XXXVIII

Múzeumi évszázadok Heves Megyében. Tudományos konferencia előadásai a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának 200., az egri Érseki Lyceumi Múzeum alapításának 130. és a Heves Megyei Múzeumi Szervezet alapításának 40. évfordulója alkalmából. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Agria XXXVIII., Eger 2002.

Aranyérmek, ezüstkoszorúk 1995

Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész-kultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. A katalógus koncepciója: Sinkó Katalin. Budapest 1995.

Áttörés kora 2004

Az áttörés kora. Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között (1873-1920). Kiállítás katalógus. Budapesti Történeti Múzeum. Szerk.: F. Dózsa Katalin. Budapest 2004.

Bahns 1977

Bahns, Jörn: *Kunst- und kulturgeschichtliche Museen als Bauaufgabe des späten 19. Jahrhunderts. Das Germanische Nationalmuseum und andere Neubauten seit etwa 1870*. In: Deneke-Kahsnitz 1977, 176-191.

Bajkay 2004

Bajkay Éva: *A Magyar nemzeti Galéria grafikai gyűjteményének története*. In: *Modernizmusok 2004*, 14-27.

Basics 2002

Basics Beatrix: *A Magyar Történelmi Képcsarnok*. In: MNM 2002.

Basics 2004

Basics Beatrix: *Képtár és Képcsarnok*. In: Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia Ráckeve, 2000.X.11–13. Szerk.: Bodnár Szilvia, Jávor Anna, et al. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Képző- és Iparművészeti Lektorátus. Budapest 2004, 287-294.

Bayer 1904

Bayer József: *A pesti műgyelet kezdeményezői és első megtámadói*. Művészet 1904, 170-176.

Beck 1957

Rippl-Rónai József emlékezései. Beck Ö. Fülöp emlékezései. Az előszót, jegyzeteket írta, az emlékezéseket és leveleket sajtó alá rendezte: Farkas Zoltán. Budapest, 1957.

Bényei 1985

Bényei Miklós: *A művelődés feladatainak, formáinak és intézményrendszerének átalakulása a polgárosodás időszakában*. In: Jankovich-emlékkönyv 1985, 11-22.

Berlász 1981

Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802-1867*. Budapest, 1981.

Binni 1986

Binni, Lanfranco: *A múzeum történetéről*. In: Binni-Pinna 1986.

Binni-Pinna 1986

Binni, Lanfranco – Pinna, Giovanni: *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig*. Budapest 1986.

Borbás 2004

Borbás György: *Wlassics Gyula és a művészetek. Levelek a XIX. századból*. Budapest 2004

Bölony 1992

Bölony József: *Magyarország kormányai 1848-1992*. Budapest, 1992.

Cifka 1993

Cifka Brigitta: *A Modern Képtár XIX. századi gyűjteményéből. J. P. Krafft: Ferenc császár magyar királyné koronázása.* Bulletin du Musée Hongrois des Beaux-Arts 79. 1993. 49–61, 121–126.

Cifka 1993a

Cifka Brigitta: *XIX. századi gyűjtemény.* Kiállítás vezető. Szépművészeti Múzeum. Budapest 1993.

Csánky 1939-1941

Csánky Dénes: *A XIX. és XX. század külföldi mesterei I-II.* Budapest 1939-1941.

Deneke 1977

Deneke, Bernward: *Die Museen und die Entwicklung der Kulturgeschichte.* In: Deneke-Kahsnitz 1977, 118-132.

Deneke-Kahsnitz 1977

Das Kunst- und Kulturgeschichtliche Museum in 19. Jahrhundert. Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts, Bd. 39. Hgg.: Bernward Deneke und Rainer Kahsnitz. München 1977.

Deneke-Kahsnitz 1978

Das Germanische Nationalmuseum Nürnberg. Hrsg.: Bernward Deneke und Rainer Kahsnitz. Berlin 1978.

Distel 1990

Anne Distel: *Impressionism: The First Collectors.* New York 1990.

Dux 1857

Dux Adolf: *A Magyar Nemzeti Múzeum. Útmutató ennek műkincs-gyűjteményeiben.* Pest 1857.

Éber 1902

Éber László: *A múzeumi képtár multja és jelene.* In: MNM 1902, 179-208.

Ender 2001

Johann Nepomuk Ender (1793-1854), Thomas Ender (1793-1875) emlékkiállítás. Kiállítás katalógus. Magyar Tudományos Akadémia Művészeti

Gyűjtemény. Válogatta és rendezte: Gonda Zsuzsa, Papp Gábor György, Szabó Júlia. Közreadja a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete 2001.

Entz 1937

Entz Géza: *A magyar műgyűjtés történetének vázlatja 1850-ig*. Budapest 1937.

Eötvös 1976

Eötvös József: *Kultúra és nevelés*. Összegegyűjtötte, szerk., az előszót és a jegyzeteket írta Mezei Márta. Budapest 1976.

Erdei 2003

Erdei Gyöngyi: *Műpártoló Budapest*. Budapest 2003.

Farkas 1971

Farkas László: *A Nemzeti Múzeum „államosítása” Eötvös József minisztersége idején*. In: Magyar Könyvszemle 1971. (4. sz.), 296-309.

Fejős 1957

Fejős Imre: *A Nemzeti Képcsarnokot Alapító Egyesület története*. Művészettörténeti Értesítő 1957 (1. sz.), 37-47.

Fejős 1959

Fejős Imre: *A Magyar Történelmi Képcsarnok 75 éve*. Művészettörténeti Értesítő 1959 (4. sz.), 285-289.

Feleki 1910

Feleki Géza: *Szeptember*. Nyugat, 1910. 19. szám, 1398-1400.

Felkai 1979

Felkai László: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest 1979.

Felkai 1987

Felkai László: *Wlassics Gyula minisztersége*. Pedagógiai Szemle 1987. 9. sz., 867-876.

Felkai 1994

Felkai László: *Magyarország oktatásügye a millennium körüli években*. Budapest 1994.

Fónagy 2001

Fónagy Zoltán: *Modernizáció és polgárosodás. Magyarország története 1849-1914-ig*, Debrecen 2001.

Földi 2003

Földi Eszter: *Monet és barátainak fogadtatása Magyarországon 1895 után. Szemelvények a francia impresszionizmus magyarországi recepciójából*. In: Monet és barátai 2003, 42-59.

Gábor 1983

Gábor Eszter: *Az ezredéves emlék. Schickedanz Albert millenniumi emlékmű koncepciójának kialakulása*. Művészettörténeti Értesítő 1983, XXXII. évf. 4. szám, 202-205.

Galavics 1981

Galavics Géza: *A Zrinyi kirohanása téma története (Peter Krafft képe és hatása)*. In: Művészet Magyarországon 1830-1870, I. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Szerk.: Szabó Júlia és Széphelyi F. György. Budapest 1981, 61-65.

Garas 2001

Garas Klára: *A budai vár egykori gyűjteménye. Képek a Szépművészeti Múzeumban*. In: A budavári királyi palota évszázadai. Tanulmányok Budapest múltjából XXIX. Szerk.: F. Dózsa Katalin és Szvoboda Dományszky Gabriella. Budapest 2000, 381-410.

Gellér 2003

Gellér Katalin: *Újítás és tradícióvállalás*. In: Gödöllői művésztelep 2003, 5-26.

Gellér 2004

Gellér Katalin: *A magyar szecesszió*. Budapest 2004.

Gellér 2004a

Gellér Katalin: *A gödöllői művésztelep (1901-1920)*. In: Áttörés kora 2004, 423-431.

Gellér-Keserü 1987

Gellér Katalin – Keserü Katalin: *A gödöllői művésztelep*. Budapest 1987.

Genthon 1959

Genthon István: *Modern Külföldi Képtár*. Szépművészeti Múzeum. Budapest 1959. (többször újra kiadva)

Genthon 1965

Genthon István: *Modern francia festmények*. Remekművek magyarországi múzeumokban. Budapest 1965, második, javított kiadás.

Gergelyné 1979

Gergely Attiláné: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat a művészeti elit irányító intézménye*. Ars Hungarica 1979 (2. szám), 283-309.

Gergely-Szász 1978

Gergely András – Szász Zoltán: *Kiegyezés után*. Budapest 1978.

Gerő 1993

Gerő András: *Magyar polgárosodás*. Budapest 1993.

Gerő 1993a

Gerő András: *Mamelukok és Zoltánok. Népképviselők a Monarchia Magyarorszáján*. In: Gerő 1993, 177-242.

Gerő 1993b

Gerő András: *A Monarchia Magyarorszájának képviselőháza: egy változó atmoszféra története*. In: Gerő 1993, 243-272.

Gerő 1993c

Gerő András: *Az Ezredévi Emlékmű*. In: Gerő 1993, 343-378.

Gerő 1996

Gerő András: *Utódok kora. Történeti tanulmányok, esszék*. Budapest 1996.

Gerő 1996a

Gerő András: *Polgárosodás és elitek a Monarchia Magyarorszáján*. In: Gerő 1996, 136-146

Geskó 1999

Judit Geskó: *Eugène Boudin, Panorama View of Portrieux*. In: Dumas 1999, 105.

Geskó 2001

Geskó Judit: *Egy konzervatív a modernekért. Majovszky Pál (1871-1935) 19. századi európai rajzgyűjteménye*. Ph.D. értekezés. Budapest 2001.

Geskó-Molnos 2003

Geskó Judit – Molnos Péter: *Francia impresszionista művek gyűjtése Magyarországon*. In: Monet és barátai 2003, 15-31.

Glatz 1988

Glatz Ferenc: *Nemzeti kultúra - kulturált nemzet 1867-1987*. Budapest 1988

Goda 1993

Goda Gertrúd: *Izsó Miklós 1831-1875*. Herman Ottó Múzeum. Miskolc 1993.

Gonda 2001

Gonda Zsuzsa: *Walter Crane's Visit to Budapest in the Context of Museums' Acquisitions*. *Ars Decorativa* 20. 2001. 15–31.

Gödöllői művésztelep 2003

A gödöllői művésztelep 1901-1920. Kiállítás katalógus. Gödöllői Városi Múzeum. A katalógus koncepciója: Geller Katalin. Gödöllő 2003.

Greguss 1867

Greguss Ágoston: *Az állam kötelessége a művészet iránt*. In: A Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1865-1866. Pest 1867, 64-74.

Győrffy 1896

Győrffy Andor: *Wlassics Gyula élet- és jellemrajza*. Budapest 1896.

Háborús veszteségek 1952

Az Országos Szépművészeti Múzeum háborús veszteségeinek jegyzéke. Háborús műtárgyvesztés jegyzékek I. füzet. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja. Budapest 1952.

Hanák 1999

Hanák Péter: *A Kert és a Műhely*. Budapest 1999.

Hanák 1999a

Hanák Péter: *Polgárosodás és urbanizáció. Bécs és Budapest városfejlődése a 19. században*. In: Hanák 1999, 18-51.

Hanák 1999b

Hanák Péter: *A Kert és a Műhely. Reflexiók a századforduló bécsi és budapesti kultúrájáról*. In: Hanák 1999, 101-132.

Harasztiné 1987

Harasztiné Takács Marianna: *A Pyrker Képtár a Szépművészeti Múzeumban*. In: Pyrker-emlékkönyv 1987, 205-300.

Henszlmann 1990

Henszlmann Imre: *Válogatott képzőművészeti írások*. Szerk.: Tímár Árpád. Budapest 1990.

Hessky 1995

Hessky Orsolya: *Nemzetközi-e a nemzetközi zsűri?* In: Aranyérmek, ezöstkoszorúk 1995, 111-113.

Historizmus művészete 1993

A historizmus művészete Magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk.: Zádor Anna . Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet. Budapest 1993.

Horváth 1974

Horváth Zoltán: *Magyar századforduló*. Budapest 1974.

Illyés 2001

Illyés Mária: *XIX. századi francia művek*. Szépművészeti Múzeum. Budapest 2001.

Impressionism 1999

Impressionism: Paintings Collected by European Museums. Ed.: Ann Dumas. New York 1999.

Ipolyi 1887

Ipolyi Arnold: *Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Történelmi Társulat 1878-ban Kassán tartott nagygyűlésén.* In: Ipolyi Arnold kisebb munkái. Műtörténeti tanulmányok IV. Közrebocsátja: Bunyitay Vince, Budapest 1887.

Jankovich 2002

Jankovich Miklós (1772-1846) gyűjteményei. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Szerk.: Mikó Árpád. Budapest 2002.

Jankovich-emlékkönyv 1985

Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772-1846). Szerk.: Belitska-Scholtz Hedvig. Budapest, 1985.

Jurecskó 1982

Jurecskó László: *K. Lippich Elek - a hivatalos művészetpolitika irányítója - és a gödöllőiek.* In: *Gödöllőiek, szentendreiek. Művészettörténeti tanulmányok.* Studia Comisatensia 10. Szentendre 1982, 9-33.

Jurecskó 1995

A magyar iparművészet szervezői és K. Lippich Elek. Közli: Jurecskó László. *Ars Hungarica* 1995 (1. szám), 107-119.

Jurecskó 2003

Jurecskó László: *A népies szecesszió elméletének kialakulása.* In: *Gödöllői művésztelep* 2003, 59-61.

Katus 2003

Katus László: *A polgári kultúra intézményrendszerének kiépülése Magyarországon a 19. században.* In: *Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században.* Szerk.: Vonyó József. Pécs 2003., 11-34.

Keleti 1864

Keleti Károly: *Műviszonyaink és a magyarországi műegylet.* Koszorú 1864, 2. évf. 1. félév 25. sz.

Kertbeny 1855

Kertbeny C. [Károly]: *Ungarische Maler-Revue. Beiträge zu näherem Verständnis der Bildenden Künste in Ungarn.* Pest 1855.

Kiss 1984

Kiss Endre: *Szecesszió egykor és ma*. Budapest 1984.

Korek 1977

Korek, József: *Der Museumgedanke und die Sammlungsmethoden in Ungarn. Die ersten fünfzig Jahre des Ungarischen Nationalmuseums (1802-1852)*. In: Deneke-Kahsnitz 1977.

Kovács 2002

Kovács Tibor: *Fejezetek két évszázad múzeumtörténetéből*. In: MNM 2002, 9-15.

Kubinyi 1868

A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának lajstroma. Kiadja Kubinyi Ágoston, muzeumi igazgató. Pest 1868.

Lázár 1904

Lázár Béla: *A Nemzeti Szalon története*. Művészet 1904/2, 80-85.

Lélek és forma 1986

Lélek és forma. Magyar művészet 1896-1914. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest 1986.

Ligeti 1870

Ligeti Antal: *A Nemzeti Múzeum Képcsarnokának ismertető lajstroma a festészek rövid életrajzával*. Buda 1870.

Ligeti 1886

Ligeti Antal: *A Magyar Nemzeti Múzeum képtára*. Magyar Salon 1886.

Lyka 1981

Lyka Károly: *A táblabíró világ művészete. Magyar művészet 1800-1850*. Budapest 1981 (harmadik kiadás).

Lyka 1982a

Lyka Károly: *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850-1867*. Budapest 1982 (második kiadás).

Lyka 1982b

Lyka Károly: *Magyar művészetlet Münchenben. Magyar művészet 1867-1896.*

Budapest 1982 (második kiadás).

Lyka 1982c

Lyka Károly: *Közönség és művészet a századvégen. Magyar művészet 1867-1896.*

Budapest 1982 (második kiadás).

Lyka 1983a

Lyka Károly: *Festészeti életünk a millenniumtól az első világháborúig. Magyar művészet 1896-1914.* Budapest 1983 (második kiadás).

Lyka 1983b

Lyka Károly: *Szobrászatunk a századfordulón. Magyar művészet 1896-1914.*

Budapest 1983 (második kiadás).

Magyar művelődéstörténet 1998

Magyar művelődéstörténet. Szerk.: Kósa László. Budapest 1998. 7. fejezet: A polgári társadalom korának művelődése I. (A XVIII. század végétől 1920-ig) Szellemi élet. (Írta Szegedy-Maszák Mihály).

Magyar művészet 1981

Magyar művészet 1890-1919. Szerk.: Németh Lajos. A magyarországi művészet története 6. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport. Budapest 1981.

Magyarország a XX. században 1996

Magyarország a XX. században, V. kötet. Szerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd 1996-2000.

Magyarország története 2003

Magyarország története a 19. században. Szerk.: Gergely András. Budapest 2003.

Mann 1982

Mann Miklós: *Trefort Ágoston élete és működése.* Budapest 1982.

Mann 1993

Mann Miklós: *Kultúrpolitikusok a dualizmus korában.* Budapest 1993.

Mann 1994

Mann Miklós: *Wlassics Gyula*. Új pedagógiai közlemények. Budapest, 1994.

Mátray 1846

Mátray Gábor: *Pyrker János László egri patriarcha-érsek képtára a' Magyar Nemzeti Múzeum képcsarnokában*. Pest 1846.

Mátray 1851

A' Magyar Nemzeti Múzeumban létező Nemzeti Képcsarnok ünnepélyes megnyitása 1851. szeptember 8. Leirta Mátray Gábor, Széchényi-országos könyvtár őre, a' magyar nemzeti képcsarnokot alakító egyesület titoknok. Pest 1851.

Mátray 1868

Mátray Gábor: *A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai, különös tekintettel a közelebb lefolyt buszonöt évre*. Pest 1868.

Meller 1915

Meller Simon: *Az Esterházy-képtár története*. Budapest 1915.

Mikszáth 1917

Mikszáth Kálmán: *A Bánffy-kabinet. 6. Wlassics Gyula. Mikszáth Kálmán munkái. Hátrahagyott iratok. Politikai karczolatok és jellemrajzok 1892-1906.* Szerk.: Rubinyi Mózes. Budapest 1917, 57-68.

MNM 1902

A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene alapításának századik évfordulója alkalmából. Írták a Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői. Budapest 1902.

MNM 1992

Magyar Nemzeti Múzeum. Főszerk.: Fodor István. Budapest 1992.

MNM 2002

A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei. Szerk.: Pintér János. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2002.

Modern képtár 1913

A Modern képtár katalógusa. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum. Bevezette és összeállította: Térey Gábor. Budapest 1913.

Modernizmusok 2004

Modernizmusok. Európai grafika 1900-1930. Kiállítás katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Staatsgalerie Stuttgart. Szerk.: Bakos Katalin, Róka Enikő, Ulrike Gauss. Budapest – Stuttgart 2004.

Monet és barátai 2003

Monet és barátai. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum. Szerk.: Geskó Judit. Budapest 2003.

Mravik 1988

Mravik László: *Pulszky Károly műve.* In: Pulszky 1988, 5-17.

Mravik-Szigethi 1988

Mravik László – Szigethi Ágnes: *Festményvásárlások az Országos Képtár és a Szépművészeti Múzeum részére.* In: Pulszky 1988, 82-112.

MTA és a művészetek 1992

A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században. Kiállítás katalógus. Kiállítás katalógus. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet. Szerk.: Szabó Júlia és Majoros Valéria. Budapest 1992.

Múzeumi arcképcsarnok 2002

Magyar múzeumi arcképcsarnok. Főszerk.: Bodó Sándor és Viga Gyula. Budapest 2002.

Múzsák kertje 2002

Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése. Budapest Történeti Múzeum. Pulszky Társaság kiadása. Budapest 2002.

Műcsarnok 1898-1901

Műcsarnok 1898-1901. Budapest 1898-1901.

Műegylet Évkönyve 1853-1862

A Pesti Műegylet Évkönyve – 1853-1862. Szerk.: Ritter Sándor. Pest 1854-1863

Műegylet Évkönyve 1863-1864

A Magyarországi Műegylet Évkönyve, 1863-1864. Szerk.: Ritter Sándor. Pest 1864-1865.

Nemeskürty 1987

Nemeskürty István: *A képzőművész ember unokái*. Budapest 1987.

Németh 2002

K. Németh András: *Kammerer Ernő életéről, munkásságáról és hagyatéka régészeti vonatkozásairól*. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XXIV. Szekszárd 2002, 275-303.

Nemzeti Szalon 1901

Kalauz és képes tárgymutató a Nemzeti Szalon nemzetközi kiállítására. Budapest 1901.

Oktatáspolitikai koncepciók 1987

Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából. Szerk.: Mann Miklós. Budapest 1987.

OMKT Közleményei 1882-1896

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Közleményei, Budapest 1882-1896.

OMKT Tavaszi Tárlat 1903

Tavaszi Nemzetközi Kiállítás. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat. Budapest 1903.

Passuth-Pataky 1978

Passuth Krisztina – Pataky Dénes: *XX. századi művészet*. Remekművek magyarországi múzeumokban. Budapest 1978.

Peregriny 1900

A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának leíró katalógusa. Feldolgozta Peregriny János. Budapest 1900.

Peregriny 1906

Peregriny János: *A modern képtár leíró leírása*. Budapest 1906.

Peregriny I 1909

Az Országos Szépművészeti Múzeum állagai, I. rész. [Összeállította Peregriny János] Bp., 1909

Peregriny II 1909

A Magyar Nemzeti Múzeum képtárának festményei és grafikai állaga, II. rész I-II. füzet. [Összeállította Peregriny János] Budapest 1909.

Peregriny III 1914-1915

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum állagai, III. rész: Új szerzemények, 1-3. füzet. [Összeállította Peregriny János] Budapest 1914-1915.

Peregriny IV 1914

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum állagai, IV. rész: Magyar Történelmi Képcsarnok. [Összeállította Peregriny János] Budapest 1914

Pipics 1929

Pipics Zoltán: *Adalékok a Képzőművészeti Társulat történetéhez*. In: Az Országos Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1928-ra. Budapest 1929, 96-128.

Plagemann 1967

Plagemann, Volker: *Das deutsche Kunstmuseum 1790-1870*. Studien zur Kunst des neunzehnten Jahrhunderts, Bd. 3. München 1967.

Pulszky F. 1875

Pulszky Ferenc: *A múzeumokról*. Eredetileg megjelent: Budapesti Szemle, VIII. kötet 1875, 242-257. In: Pulszky F. 1914.

Pulszky F. 1914

Pulszky Ferencz kisebb dolgozatai. Sajtó alá rendezte Dr. Lábán Antal. Budapest 1914.

Pulszky F. 1958

Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. Budapest 1958.

Pulszky F. 1996

Pulszky Ferenc: *Haladás és hanyatlás a művészetben; és egy nemzeti múzeum berendezése*. Magyar Múzeumok 1996. 1. 26-28.

Pulszky Ferenc-émlékkönyv 1997

Pulszky Ferenc (1814-1897) emlékére. Magyar Tudományos Akadémia
Művészeti Gyűjtemény, Budapest 1997.

Pulszky Károly-émlékkötet 1988

Pulszky Károly emlékének. Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum.
Szerk.: Mravik László. Budapest 1988.

Pyrker-émlékkönyv 1987

Pyrker-émlékkönyv. Szerk.: Hölvényi György. Egri Főegyházmegye. Eger
1987.

Rippl 1957

Rippl-Rónai József emlékezései. Beck Ö. Fülöp emlékezései. Az előszót,
jegyzeteket írta, az emlékezéseket és leveleket sajtó alá rendezte: Farkas
Zoltán. Budapest, 1957.

Róth 1943

Róth Miksa: *Egy üvegfestőművész emlékei.* Budapest 1943.

Rózsa 1977

Rózsa György: *A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei.* Budapest 1977.

Sármány-Parsons 2004

Sármány-Parsons Ilona: *A modern magyar festészet megszületése.* In: *Áttörés
kora* 2004, 339-355.

Schickedanz 1996

Schickedanz Albert (1846-1915). Ezredévi emlékművek múltjának és jövőnek.
Kiállítás katalógus. Szépművészeti Múzeum. Szerk.: Gábor Eszter és Verő
Mária. Budapest 1996.

Schlosser 1908

Schlosser, Julius von: *Die Kunst- und Wunderkammern in Spätrenaissance.*
Leipzig 1908.

Schorske 1998

Schorske, Carl E.: *Bécsi századvég.* Budapest 1998.

Schwahn 1983

Schwahn, Brigitta R.: *Die Glyptothek in München. Baugeschichte und Ikonologie.*
München 1983.

Shapcott 1988

Shapcott, Thomas: *Száműzött fehér szarvas.* Budapest 1988.

Sinkó 1978

Sinkó Katalin: *Adatok a magyar műgyűjtés történetéhez.* In: Művészet és felvilágosodás. Szerk.: Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig. MTA Művészettörténeti Kutató Csoport. Budapest 1978, 545-552.

Sinkó 1986

Sinkó Katalin: *A valóság története, avagy a történelem valósága. A millennium-ünnep historizmusa.* In: Lélek és forma 1986.

Sinkó 1993

Sinkó Katalin: „*A História a mi erős várunk*”. *A millenniumi kiállítás mint Gesamtkunstwerk.* In: Zádor 1993, 132-147.

Sinkó 1995

Sinkó Katalin: *A művészi siker anatómiája, 1840-1900.* In: Aranyérmek, ezöstkoszorúk 1995,15-47.

Sinkó 2001

Sinkó Katalin: *Ékítményes rajz és festés.* In: A mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig. Magyar Képzőművészeti Egyetem Barcsay Terem. Budapest 2001.

Sinkó 2004

Sinkó Katalin: *Gyűjtemények változó világa.* In: A magyar festészet rejtőzködő csodái. Válogatás magyar magángyűjteményekből I. Mű-Terem Galéria, Budapest 2004.

Szabadi 1979

Szabadi Judit: *A magyar szecesszió művészete. Festészet, grafika, szobrászat.*
Budapest 1979.

Szabó 2003

Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918)*. Budapest 2003.

Szalay 1902

Szalay Imre: *A Magyar Nemzeti Múzeum alapítása és fejlődése a mai napig*. In: MNM 1902, VII-XL.

Szilágyi 1995

Szilágyi János György: *Pulszky Ferenc és a múzeum helyzete a 19-20. századi európai kultúrában*. Magyar Tudomány 1995, 8. sz., 913-918.

Szilágyi 1997

Szilágyi János György: „*Ismerem helyemet*” (*A másik Pulszky-életrajz*). In: Pulszky F. 1997, 24-36.

SZM 1956

A Szépművészeti Múzeum 1906-1956. Szerk.: Pogány Ö. Gábor és Bacher Béla. Budapest 1956.

SZM 1985

Szépművészeti Múzeum. Szerk.: Garas Klára. Budapest 1985.

SZM 1988

Szépművészeti Múzeum. 2. javított és bővített kiadás. Szerk.: Garas Klára. A második kiadást gondozta: Ember Ildikó. Budapest 1998.

Szmrecsányi 1911

Szmrecsányi Miklós: *Visszapillantás az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 50 éves múltjára*. Művészet 1911, 99-156.

Szűcs 1974

Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Tanulmányok. Budapest 1974.

Szvoboda 1980

Szvoboda Gabriella: *A Pesti Műegylet megalakulása és első kiállítása 1840-ben*. Ars Hungarica 1980 (2. szám), 281-321.

Szvoboda 1999

Szvoboda Gabriella: *Az Esterházy Képtár a magyar fővárosban*. In: *Urbanizáció*

a dualizmus korában. Tanulmányok Budapest múltjából XXVIII. Szerk.: Szvoboda Dományszky Gabriella. Budapest 1999..

Szvoboda 2000

Szvoboda Dományszky Gabriella: *Az újkori Budavári Palota belső díszítése.*
In: A budavári királyi palota évszázadai. Tanulmányok Budapest múltjából XXIX. Szerk.: F. Dózsa Katalin és Szvoboda Dományszky Gabriella. Budapest 2000, 411-455.

Szvoboda 2004

Szvoboda Gabriella: *Osztrák mesterek Pesten.* In: Áttörés kora 2004, 357-370.

Tarr 1976

Tarr László: *A délibábok országa.* Budapest 1976.

Tarr 1979

Tarr László: *Az ezredév.* Budapest 1979.

Tímár 2003

Tímár Árpád: *Szemelvények a modern francia festészeti törekvések magyarországi sajtóvisszhangjából, 1863-1894.* In: Monet és barátai 2003, 33-41.

Tóth 1995

Tóth Ferenc: A külföldi művészet jelenléte és pártolása az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk 1995, 117-122.

Tóth 1999

Ferenc Tóth: *Claude Monet, Plum Trees in Blossom; Camille Pissarro, Le Pont-Neuf.* In: Dumas 1999, 169, 197.

Tóth 2004

Tóth Ferenc: *Kortárs külföldi művek vásárlása az épülő Szépművészeti Múzeum számára.* In: Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia Ráckeve, 2000.X.11–13. Szerk.: Bodnár Szilvia, Jávor Anna, et al. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Képző- és Iparművészeti Lektorátus. Budapest 2004, 329–341.

Vajda 1994

Vajda György Mihály: *Keletre nyílik Bécs kapuja. Közép-Európa kulturális képekönyve, 1740-1918.* Budapest 1994.

Van Galen – Schreurs 1995

John Jansen van Galen és Huib Schreurs: *Site for the Future. A Short History of the Amsterdam Stedelijk Museum, 1895-1995.* Amsterdam 1995

Wagner 1977

Wagner, Walter: *Die frühen Museumgründen in der Donaumonarchie.* In: Deneke-Kahsnitz 1977, 19-28.

Wlassics 1904

Wlassics Gyula: *Kulturpolitikai kérdések.* Budapest 1904.

Wlassics és kora 2002

Wlassics Gyula és kora 1852-1937. Szerk.: Kapiller Imre. Zalaegerszeg 2002. Millecentenáriumi Közalapítvány, Zalaegerszegi Füzetek 8.

Zeit des Aufbruchs 2003

Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde. Red.: Földi-Dózsa, Katalin und Hergovich, Marianne. Kunsthistorisches Museum, Bécs 2003